

UNIVERSITATEA NAȚIONALĂ DE APĂRARE "CAROL I"
CENTRUL DE STUDII STRATEGICE DE APĂRARE ȘI SECURITATE

IMPACT STRATEGIC

Nr. 4[49]/2013

Revistă științifică trimestrială, cu acces liber și prestigiu
recunoscut de CNATDCU, indexată în baze de date
internaționale (BDI): CEEOL, EBSCO, ProQuest,
IndexCopernicus

**EDITURA UNIVERSITĂȚII NAȚIONALE DE APĂRARE "CAROL I"
BUCUREȘTI**

IMPACT STRATEGIC Nr. 4/2013

CONSILIUL EDITORIAL

Prof. univ. dr. Teodor FRUNZETI, Universitatea Națională de Apărare „Carol I”, președintele Consiliului editorial

Prof. univ. dr. Gheorghe CALOPĂREANU, Universitatea Națională de Apărare „Carol I”

Prof. univ. dr. Vasile BUCINSCHI, Universitatea Națională de Apărare „Carol I”

Prof. univ. dr. Ion ROCEANU, Universitatea Națională de Apărare „Carol I”

Lect. univ. dr. Stan ANTON, Universitatea Națională de Apărare „Carol I”

Prof. univ. dr. ing. Pavel NECAS, Reprezentanța permanentă a Republicii Slovacia pe lângă Uniunea Europeană, Belgia

Prof. univ. dr. Bohuslav PRIKRYL, Universitatea Națională de Apărare, Cehia

Prof. univ. dr. John L. CLARKE, Centrul European pentru Studii de Securitate „George C. Marshall”, Germania

Prof. univ. dr. Ilias ILIOPOULOS, Colegiul de Război al Forțelor Navale, Republica Elenă

Prof. univ. dr. ing. Adrian GHEORGHE, Universitatea Old Dominion, SUA

Conf. univ. dr. Boguslaw PACEK, Universitatea Națională de Apărare, Polonia

Dr. Dana PERKINS, Consiliul de Securitate al ONU, SUA

Dr. Gábor BOLDIZSÁR, Universitatea Națională pentru Servicii Publice, Ungaria

Dr. Dario MATIKA, Institutul de Cercetare și Dezvoltare a Sistemelor de Apărare, Croația

REFERENȚI ȘTIINȚIFICI

CS II dr. Cristian BĂHNĂREANU

Lect. univ. dr. Alin BODESCU

ACS Cristina BOGZEANU

Conf. univ. dr. Dorel BUȘE

Dr. Răzvan BUZATU

Lect. univ. dr. Florian CÎRCIUMARU

CS I dr. Nicolae DOLGHIN

CS II dr. Petre DUȚU

CS I dr. Constantin MOȘTOFLEI

Prof. univ. dr. Visarion NEAGOE

Prof. univ. dr. ing. Toma PLEȘANU

CS II dr. Alexandra SARCINSCHI

Lect. univ. dr. Ioana Tania STOEAN

Conf. univ. dr. Marius ȘERBESZKI

ACS dr. Mihai ZODIAN

CONSILIUL DE REDACȚIE

Redactor șef: lect. univ. dr. Stan ANTON

Redactor șef adjunct: Daniela RĂPAN

Redactor: dr. Mihai Vladimir ZODIAN

Șos. Panduri, nr. 68-72, sector 5, București, România

Telefon: (021) 319.56.49; (021) 319.55.93

E-mail: impactstrategic@unap.ro

Adrese web: <http://impactstrategic.unap.ro>, <http://cssas.unap.ro>

Responsabilitatea privind conținutul articolelor publicate revine în totalitate autorilor, respectând prevederile Legii nr. 206 din 27 mai 2004 privind buna conduită în cercetarea științifică, dezvoltarea tehnologică și inovare. Sunt autorizate orice reproduceri, fără perceperea taxelor aferente, cu condiția precizării exacte a sursei.

Opiniile exprimate în materialele publicate aparțin strict autorilor și nu reprezintă poziția CSSAS/UNAp.

ISSN 1842-810X; ISSN-L 1582-6511 (ediție online)

CUPRINS

Cuvântul editorului..... 5

GEOPOLITICI ȘI GEOSTRATEGII: TENDINȚE ȘI PERSPECTIVE

Conținutul și dinamica actualei Revoluții în Afacerile Militare

Dr. Teodor FRUNZETI..... 7

Influențe strategice asupra mediului de securitate

David PEELER..... 13

NATO ȘI UE: POLITICI, STRATEGII, ACȚIUNI

Transformarea NATO – concepte și inițiative pe axa temporală

Dr. Mirela ATANASIU..... 18

Implicațiile crizei economico-financiare asupra securității euroatlantice

Dr. Cristian BĂHNĂREANU..... 26

SECURITATE ȘI STRATEGIE MILITARĂ

Abordări relaționale ale managementului riscurilor în organizația militară

Dr. Gheorghe MINCULETE; dr. Brîndușa Maria POPA..... 35

Operaționalizarea diplomației apărării

Sorin FETIC..... 46

Perspective și provocări privind utilizarea aeronavelor fără pilot uman la bord

Dr. Laurențiu-Răducu POPESCU..... 55

ANALIZE, SINTEZE, EVALUĂRI

Neorealismul waltzian și pragmatismul politicii

Dr. Mihai ZODIAN..... 63

Modelul jocului Go în cercetarea politicii internaționale

Dr. Mateusz HUDZIKOWSKI..... 82

Criza alimentară între mit și realitate

Dr. Petre DUȚU..... 95

NOTE DE LECTURĂ

Dynamics of Military Affairs in the new millennium

(Dinamica Afacerilor Militare în noul mileniu), autor: dr. Teodor FRUNZETI

Cristina BOGZEANU..... 106

EVENIMENT ȘTIINȚIFIC

***Conferința științifică internațională STRATEGII XXI
cu tema „Complexitatea și dinamismul mediului de securitate”,
21-22 noiembrie 2013..... 108***

AGENDA CSSAS

***Activități ale CSSAS, octombrie-decembrie 2013
Irina TĂTARU 110***

Ghid pentru autori 111

CUVÂNTUL EDITORULUI

Stimați colaboratori și cititori,

Prezenta ediție a revistei – ultima din acest an – cuprinde, în cadrul rubricii *Geopolitici și geostrategii: tendințe și perspective*, una dintre lucrările prezentate la seminarul „Corelația dezvoltare tehnologică – fizionomia conflictelor actuale: conținut și tendințe în actuala revoluție în afacerile militare”, organizat de Centrul de Studii Strategice de Apărare și Securitate în data de 27 septembrie, la ROMEXPO, în cadrul EXPOMIL 2013. Această lucrare abordează conținutul și dinamica actualiei Revoluții în Afacerile Militare, urmată de un articol ce tratează principale influențe strategice asupra mediului de securitate. La rubrica *NATO și UE: politici, strategii, acțiuni*, se aduc în discuție, pe de o parte, transformarea NATO, prin prisma conceptelor și inițiativelor și, pe de altă parte, implicațiile crizei economico-financiare asupra securității euroatlantice. În cadrul rubricii *Securitate și strategie militară*, sunt tratate subiecte atât de ordin teoretic și conceptual, cât și aplicat, precum managementului riscurilor în organizația militară, operaționalizarea diplomației apărării, și utilizarea aeronavelor fără pilot uman la bord (subiect prezentat, de asemenea, la EXPOMIL). Totodată, propunem cititorilor noștri trei articole încadrate la *Analize, sinteze, evaluări*, ce abordează tematici diferite: neorealismul waltzian, modelul jocului Go în cercetarea politicii internaționale și problema crizei alimentare.

Veți regăsi, de asemenea, în paginile revistei, rubrica *Eveniment științific*, ce reliefează câteva concluzii rezultate de la Conferința științifică internațională STRATEGII XXI, organizată de Centrul de Studii Strategice de Apărare și Securitate, în perioada 21-22 noiembrie, cu tema: „Complexitatea și dinamismul mediului de securitate”.

În *Agenda CSSAS*, trecem în revistă cele mai recente publicații științifice ale colectivului de cercetare al Centrului, anunțând totodată activitățile științifice pe care urmează să le organizăm în anul 2014.

Notele de lectură aduc în atenția cititorilor revistei volumul „Dynamics of Military Affairs in the New Millenium” („Dinamica Afacerilor Militare în Noul Mileniu”), publicat în limba engleză la finele acestui an, sub emblema Éditions du Tricorne, Geneva (Elveția). Lucrarea este semnată de domnul profesor universitar dr. Teodor Frunzeti, care și-a încheiat cariera militară cu cel mai înalt grad, și totodată mandatul de comandant și rector al Universității Naționale de Apărare „Carol I”, domnia sa continuându-și activitatea ca om de știință și cadru didactic.

Pentru cei care descoperă acum publicația *Impact strategic*, aceasta este editată de Centrul de Studii Strategice de Apărare și Securitate din cadrul Universității Naționale de Apărare „Carol I” și se prezintă ca *revistă științifică cu prestigiu recunoscut din domeniul științe militare, informații și ordine publică*, conform Consiliului Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare (CNATDCU).

Publicația apare de doisprezece ani în limba română și de opt ani în limba engleză și abordează o arie tematică complexă – actualitatea politico-militară, strategii de securitate, strategie militară, politici, strategii și acțiuni NATO și UE, problematica păcii și a războiului viitorului, societatea informațională, elemente și

aspecte privind comunitatea de informații. Cititorii găsesc în paginile publicației analize, sinteze și evaluări de nivel strategic, puncte de vedere în care se studiază impactul dinamicii acțiunilor pe plan național, regional și global.

În ceea ce privește vizibilitatea pe plan internațional – obiectiv primordial al publicației –, recunoașterea calității științifice a revistei este confirmată prin indexarea în bazele de date internaționale CEEOL (Central and Eastern European Online Library, Germania), EBSCO (SUA), ProQuest (SUA) și Index Copernicus International (Polonia), dar și prin prezența în cataloagele virtuale ale bibliotecilor din instituții prestigioase de peste hotare, precum NATO și ale unor universități cu profil militar din Bulgaria, Polonia, Republica Cehă, Ungaria, Estonia etc.

Impact strategic se tipărește trimestrial, în martie, iunie, septembrie și decembrie, în două ediții distincte: una în limba română și alta în limba engleză. Revista este difuzată gratuit în principalele instituții din sfera securității și apărării, în mediul științific și în cel academic din țară și din străinătate – în Europa, Asia, America.

Realizând un scurt bilanț al anului 2013, menționez că s-au produs schimbări atât în alcătuirea Consiliului editorial, cel al referenților științifici, precum și în colectivul redacțional al revistei, care funcționează într-o formulă restrânsă, lay-outul fiind realizat de către Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”. Mai mult, din luna noiembrie, suplimentul revistei, *Colocviu strategic* – publicație disponibilă on-line – a intrat în responsabilitatea domnului dr. Mihai Zodian.

Îmi exprim certitudinea că cititorii noștri vor găsi deosebit de utile și relevante articolele cuprinse în această ediție.

În încheiere, pe de o parte, semnez că următoarea apariție a revistei, 1/2014, va fi una jubiliară, prilejuită de ediția cu numărul 50, și pe de altă parte, doresc să mulțumesc tuturor celor care au contribuit în acest an la menținerea atât a calității științifice, cât și a aspectului editorial al revistei.

Colonel dr. Stan ANTON,
Redactor-șef
Directorul Centrul de Studii Strategice de Apărare și Securitate

CONȚINUTUL ȘI DINAMICA ACTUALEI REVOLUȚII ÎN AFACERILE MILITARE

*Dr. Teodor FRUNZETI**

Analiza fenomenului denumit Revoluția în Afacerile Militare (RMA – Revolution in Military Affairs) trebuie să pornească de la premisa conform căreia omenirea se află într-o perioadă de schimbări socio-economice rapide, ce include dezvoltarea spectaculoasă a telecomunicațiilor, informaticii, computerelor și biotehnologiei. În acest context, în care societatea se transformă ea însăși și o nouă civilizație o provoacă pe cea veche, forțele armate sunt determinate să se schimbe la fiecare nivel simultan, de la tehnologie și cultură la organizare, strategie, tactică, doctrină, instruire și logistică. Aceasta este, de fapt, definiția dată Revoluției în Afacerile Militare de către Alvin și Heidi Toffler în anul 1993 în lucrarea Război și anti-război: supraviețuirea în zorii secolului XXI.

Cuvinte-cheie: *Revoluția în Afacerile Militare; tehnologie; CAISR; NATO; UE.*

1. Fundamentele actualei RMA

Alături de RMA putem aduce în discuție și conceptul de *revoluție militară*. Se poate vorbi despre o revoluție militară atunci când aplicarea unor noi tehnologii într-un număr semnificativ de sisteme militare se întrepătrunde cu concepte operaționale novatoare și adaptare organizațională, alterând fundamental caracterul și modul de desfășurare a unui conflict și producând o creștere dramatică în potențialul de luptă și eficiența forțelor armate¹. Această definiție este dată în anul 1994 de către Andrew Krepinevich, președintele Centrului pentru Evaluare Strategică și Bugetară, unul dintre cele mai

importante think-tank-uri americane. Definiția lui Krepinevich conduce la ideea că o astfel de revoluție poate avea consecințe profunde asupra balanței militare regionale și globale. Revoluțiile militare trecute, precum inventarea prafului de pușcă, au indus schimbări majore atât în natura competiției militare dintre state, cât și în modalitatea de ducere a războaielor. Au fost modificate astfel regulile jocului, afirmă specialistul american, ceea ce a condus în multe cazuri la devalorizarea fostelor elemente dominante ale puterii militare, iar organizațiile militare care nu s-au adaptat schimbărilor din acest mediu competitiv au intrat rapid în declin. Un an mai târziu, în 1995, Clifford Rogers propunea corelarea cadrului teoretic al revoluției militare cu teoria echilibrului punctual, preluată din biologie, concluzionând astfel că episoadele scurte de inovare militară rapidă sunt urmate de perioade mai lungi de relativă stagnare².

Distincția între *revoluția militară* și *revoluția în afacerile militare* este explicată de către istoricii americani MacGregor Knox și Williamson Murray, în anul 2001, în lucrarea *The Dynamics of Military Revolution, 1300-2050* (Dinamica revoluției militare, 1300-2050): în timp ce revoluția militară transformă societatea și statul, dar și instituțiile militare, RMA constituie un mix complex de inovații tactice, organizaționale, doctrinare și tehnologice, prin intermediul cărora este implementată o nouă abordare conceptuală a războiului sau a unui subdomeniu specializat al acestuia³. RMA se distinge de inovațiile obișnuite prin aceea că reprezintă un salt uriaș în termeni de eficacitate militară. În cursul procesului de desfășurare a RMA, organizațiile militare se confruntă

* *General (r) profesor universitar dr. Teodor FRUNZETI, doctor în științe militare și în științe politice, este președintele Secției Științe Militare a Academiei Oamenilor de Știință din România. E-mail: tfrunzeti@unap.ro*

cu schimbări fundamentale în peisajul politic, social și militar și sunt obligate să inoveze, să se adapteze la sau să prevadă schimbările revoluționare. RMA presupune corelarea elementelor complexe ale schimbării sociale, politice, organizaționale și tehnologice cu noua abordare conceptuală asupra războiului.

Chiar dacă se consideră că prima RMA este identificată în secolul al XIV-lea, cu mult după inventarea arcului⁴, în ceea ce privește dinamica, pot fi identificate cinci valuri ale RMA cu punct de pornire în anii '70-'80, când specialiștii sovietici au inițiat dezvoltarea acestui concept⁵.

Primul val al RMA, denumit valul *revoluției tehnico-militare* sovietice, are la bază lucrările științifice inițiate de Șeful Statului Major General al URSS, mareșalul Nikolai V. Ogarkov. Acesta pornește de la premisa că tehnologiile avansate, precum munițiile ghidate de înaltă precizie corelate cu senzorii îmbunătățiți, deschid drumul unor forme de conflict mult mai distructive și diminuează rolul armamentului nuclear în războiul viitorului. În această abordare, pe câmpul de luptă al viitorului se preconiza că ar putea fi folosite noi tehnologii de armamente și sisteme informaționale ce permit o angajare aproape simultană a întregii game de ținte la distanță, precizie, letalitate și viteză mai mari ca până în acel moment. Sovieticii prevedeau redefinirea dramatică a conceptelor lineare ale războiului prin valoarea din ce în ce mai mare acordată sistemelor spațiale, sistemelor fără pilot și detecției și angajării automate integrate într-o rețea de rețele⁶.

În viața științifică din România se discuta încă din anii '60 despre impactul *revoluției științifice și tehnice* asupra domeniului militar, diverși autori subliniind legătura dintre dezvoltarea tehnicii militare și dezvoltarea socială și politică⁷. De asemenea, aceste noțiuni apar și în documentele doctrinare ale Armatei României din anii '70. În acest context este definită noțiunea de *revoluție în domeniul tehnicii militare*, concomitent cu cea de *revoluție tehnico-militară*, ca reprezentând acele transformări radicale, calitative – în mijloacele tehnice de luptă, în structura organizatorică a trupelor, în metodele de conducere a războaielor și conducerea acțiunilor de luptă ce sunt caracteristice forțelor armate ale tuturor țărilor⁸.

Cel de-al doilea val începe în anii '90, durează aproximativ cinci ani și are drept concepte centrale *revoluția militară* și *revoluția în afacerile militare*. Analizând conceptul sovietic de revoluție tehnico-militară, specialiștii americani au concluzionat că, deși schimbarea tehnologică este necesară, nu reprezintă

un factor suficient pentru a declanșa o schimbare semnificativă în sfera militară și nici pentru a garanta succesul militar, astfel încât au propus conceptul de RMA ce implică existența a patru factori-cheie: schimbarea tehnologică, dezvoltarea sistemelor militare, inovațiile operaționale și inovațiile organizaționale⁹. Acest val este caracterizat de nevoia de definire a RMA și a rolului pe care îl joacă în cursul istoriei.

Aceleași probleme sunt ridicate în dezbaterile teoretice și în cursul **celui de-al treilea val al RMA**, considerat a fi caracterizat de un entuziasm puternic vis-à-vis de apariția noilor tehnologii. În cursul a cinci ani (1995-2000), au fost dezvoltate noi concepte în cadrul teoriei RMA, precum cel propus de către amiralul William Owens – sistem de sisteme. În concepția sa, sistemul de sisteme se află în centrul RMA și este construit pe baza informațiilor și a elementelor de tip întrunit și prevede integrarea platformelor și componentelor existente, în special a sistemelor C4I (comandă, control, computere, comunicații și informații) cu cele ISR (intelligence, supraveghere și recunoaștere), într-un cadru întrunit interoperabil coerent, ce, de altfel, a fost realizat în anii ce au urmat. În opinia lui Owens, forțele armate, în special cele americane, ar trebui să accelereze RMA prin stabilirea unor noi priorități în ceea ce privește alocarea resurselor și adoptarea unor schimbări tehnologice, organizaționale, structurale și doctrinare largi¹⁰.

În cel de-al patrulea val, între anii 2000 și 2005, dezbaterile sunt centrate pe fezabilitatea, accesibilitatea și oportunitatea revoluțiilor în afacerile militare. Mai mult, Administrația Bush a aplicat ideile și conceptele corelate RMA în formularea politicii referitoare la transformarea apărării – *Military Transformation: A Strategic Approach*¹¹. SUA conduc detașat acest val al RMA, după cum s-a întâmplat și în precedentele două. Se conturează o abordare mai complexă și cuprinzătoare a RMA, susținută și de Secretarul Apărării, Donald Rumsfeld, în anul 2002: „...o revoluție în afacerile militare se referă la mai mult decât construirea de noi arme high-tech, chiar dacă aceasta este cu siguranță o parte a sa. RMA se referă la noi moduri de gândire și noi modalități de luptă”¹². RMA și transformarea armatei americane au fost centrate pe două concepte operaționale interrelaționate – *războiul bazat pe rețea* și *operațiile bazate pe efecte* –, întemeiate pe ideea translatării superiorității informaționale și capabilităților multimisiune atât la nivel strategic, cât și operațional¹³.

În fine, **cel de-al cincilea val al RMA** este în curs

de desfășurare și, începând cu anul 2005, a fost pusă în discuție eficiența și eficacitatea unui astfel de demers. Principala problemă cu care s-a confruntat armata americană a constat în concretizarea acestei viziuni într-un set credibil și eficient de capacități, strategii și organizații¹⁴. În realitate, procesul de transformare a apărării a fost subminat de schimbările și nevoile operaționale apărute în conflictele din Afganistan și Irak ce s-au transformat în lungi campanii de contrainsurgență, în care armata americană s-a confruntat cu un larg spectru de provocări hibride politice și socio-economice ale unui conflict nonliniar pentru care nu era pregătită¹⁵.

În societatea modernă, știința și tehnologia reprezintă factori dominanți, însă cu posibile efecte antagoniste: știința și tehnologia pot conduce deopotrivă la evoluția omenirii sau la distrugerea ei. Mai mult, distincția între activitățile militare și cele nonmilitare devine din ce în ce mai neclară: de exemplu, în SUA, dar și în Marea Britanie, sectorul militar este considerat a avea influențe de anvergură și disproporționate asupra științei și tehnologiei¹⁶. Un studiu din anul 2005 al think-tank-ului *Scientists for Global Responsibility*, pe tema implicării militarilor în sfera științei și tehnologiei, sublinia rolul important pe care sectorul militar îl joacă în Marea Britanie în parteneriatele comerciale din această sferă ce sunt sprijinite de guvern. Mai mult, se concluzionează că, în țările dezvoltate, militarii sprijină dezvoltarea unor noi tehnologii, precum nanotehnologia, în special în SUA¹⁷. Același studiu afirmă că actuala gândire militară este bazată predominant pe ideea realizării securității prin superioritatea forței militare și acordă puțină importanță abordării cuprinzătoare și multidimensionale a securității.

2. Caracteristicile actualei RMA

Considerând contextul prezentat anterior, premisa de la care trebuie să plece analiza actualei RMA este aceea că ritmul, calitatea și impactul acesteia în organizațiile militare și procesele de management al apărării pot varia de-a lungul diverselor regiuni geografice și culturi strategice. În acest context, există cel puțin trei factori care accelerează diseminarea RMA. În primul rând este vorba despre rivalitățile regionale și starea persistentă de insecuritate indusă de dezvoltarea unei tipologii complexe de conflicte și amenințări specifice secolului al XXI-lea, ce au lărgit cerințele de apărare națională și, în special, pe cele operaționale. În al doilea rând, creșterea economică din Asia și Orientul Mijlociu constituie un alt factor ce

sporește capacitatea de achiziționare a sistemelor de armamente de ultimă generație, dar și programele de modernizare a forțelor în aceste țări. Cel de-a treilea factor principal ce accelerează distribuția RMA constă în globalizarea, consolidarea și competiția piețelor de armament și industriilor de apărare la nivel global care trebuie să își diversifice interesele comerciale prin strategii de export și inovare¹⁸.

Analiza RMA este, în general, centrată pe SUA, acordând mai puțină atenție impactului acesteia asupra diverselor situații strategice și implicațiilor pe care le are asupra modernizării militare în statele mici și puterile emergente. În prezent, se observă, îndeosebi în regiunea Asia-Pacific și în Orientul Mijlociu, derularea unui proces de modernizare a forțelor prin achiziționarea de sisteme militare avansate și adaptarea la noile concepte specifice actualei RMA.

Actuala RMA este caracterizată de câțiva factori ce sunt specifici țărilor dezvoltate din primele două eșaloane ale acestei revoluții, anume SUA, Marea Britanie și Franța, precum: schimbările structurale ce se desfășoară în sistemul internațional, nivelul ridicat de investiții în cercetarea și dezvoltarea din domeniul militar, progresul major al sectorului de tehnologie a informațiilor și comunicații și, nu în ultimul rând, integrarea tacticii și structurii de forțe cu progresul tehnologic, instruirea și simularea.

Schimbările structurale ce se desfășoară în sistemul internațional se referă la distribuția puterii între principalii actori ai scenei internaționale. În ciuda dezbaterilor despre ascensiunea unor „parteneri competitori”, precum Uniunea Europeană, Federația Rusă, Japonia, China, India etc., Statele Unite ale Americii rămân deocamdată cea mai importantă putere a lumii atât din punct de vedere economic, tehnologic și militar, cât și al gradului de penetrare culturală și al eficienței guvernării democratice. Supremația tehnologică aparține indiscutabil SUA, UE – în special Marea Britanie și Franța –, Canadei și Japoniei și depinde de capacitatea de a schimba radical și rapid tehnologiile, de puterea de a determina standardele, de capacitatea de integrare a acestora din urmă, a piețelor, consumatorilor, reglementatorilor și țărilor mai puțin dezvoltate din acest punct de vedere. Această supremație tehnologică este corelată cu o mare capacitate de actualizare a doctrinei militare la noile tehnologii, în primul rând în cazul SUA, și apoi al Marii Britanii și al Franței. Astfel, cele trei state sunt considerate principalii actori în actuala RMA.

SUA domină topurile mondiale în ceea ce privește bugetele militare și valorificarea tehnologiei

de vârf, cheltuielile destinate apărării situându-se în jurul valorii de 700 miliarde USD¹⁹. Prin intermediul acestora este finanțat un complex militar-industrial extins, americanii dominând lumea în ceea ce privește tehnologia militară de vârf, forțele aeriene, puterea de foc și armamentul tactic inteligent, susținerea logistică a operațiilor etc.²⁰ Statutul SUA în lume în sfera tehnico-militară este vizibil mai ales în cadrul NATO, unde este de departe cel mai mare contributor, cu peste 20%, atât la bugetul militar și civil, cât și la Programul NATO de investiții în securitate (NSIP), în timp ce Marea Britanie, Franța și Germania contribuie împreună cu aproximativ 35% la fiecare dintre aceste trei categorii de bugete²¹. În acest context, SUA au considerat că este necesară o reechilibrare a cheltuielilor pentru apărare ale Alianței între partenerul american și cei europeni, împreună cu Canada. Astfel, a fost propus conceptul de *Smart Defence* (apărare inteligentă) prin a cărui implementare se dorește împărțirea echitabilă a costurilor pentru apărare în cadrul Alianței, în special în ceea ce privește capacitățile de apărare care implică finanțare considerabilă: apărarea antibalistică, supraveghere și recunoaștere, intelligence, mentenanță și pregătire, instrucție și pregătire a forței, angajament efectiv și protecția forțelor.

În ceea ce privește UE, Agenția Europeană pentru Apărare (EDA) se dorește a constitui principalul motor al dezvoltării capacităților militare și al promovării cercetării și tehnologiei în sfera apărării. Astfel, EDA a adoptat o abordare bazată pe capacități și conceptul de *Pooling and Sharing* (punerea în comun și partajarea) ce se referă, practic, la decizia mai multor state de a contribui material și financiar la constituirea sau achiziționarea unui anumit echipament militar ce, ulterior, va putea fi utilizat de către mai multe state²².

Se poate considera că atât *Smart Defence*, cât și *Pooling and Sharing* constituie componente ale actualei RMA însă, deși există proiecte în ambele cazuri, este nevoie de depășirea fazei conceptuale și implementarea în politicile, strategiile și doctrinele naționale a unor elemente concrete. De exemplu, în cazul NATO, noua abordare vizează următoarele capacități ce stau la baza unei noi RMA: sistemele de supraveghere terestră, maritimă și aeriană (echipamente necesare Sistemului NATO de Supraveghere Aer-Sol au fost deja achiziționate printr-un contract multinațional care include Bulgaria, Cehia, Estonia, Germania, Italia, Letonia, Lituania, Luxemburg, Norvegia, România, Slovacia

și SUA); sistemul aeropurtat de avertizare și control (AWACS – Airborne Warning and Control System); combaterea dispozitivelor explozive improvizate (în anul 2011, treisprezece state membre ale NATO au decis să achiziționeze în comun tehnologii pentru combaterea acestui tip de dispozitive); scutul antirachetă (inițiat de SUA, cu contribuție din partea Olandei și Germaniei, și cu acceptul Turciei, Spaniei, Poloniei și României de a găzdui elemente ale acestuia pe teritoriul lor național); apărarea împotriva atacurilor cibernetice; sistemele de comandă și control etc. De asemenea, UE propune sub cupola *Pooling and Sharing* o serie de proiecte, precum alimentarea în aer, capacități de supraveghere maritimă, intelligence, supraveghere și recunoaștere, viitorul comunicațiilor militare prin satelit, muniții inteligente și logistică navală.

Punctul central al actualei RMA este reprezentat de exploatarea inovațiilor specifice erei informaționale, precum computerele personale din ce în ce mai miniaturizate, comunicațiile video și de date în timp real, rețelele sociale fără granițe, tehnologiile de criptare și fuziune de date, sistemele radar îmbunătățite etc. Principala provocare pentru decidenții politici și militari constă în implementarea acestor elemente tehnologice în concepte din sfera militară și politică. Această afirmație este valabilă chiar și pentru așa-numitul lider al actualei RMA, anume SUA – statutul curent al RMA în cadrul armatei americane pare a fi neclar, cu toate că există anumite elemente identificabile, cum ar fi: C4ISR, muniții ghidate, noi principii de funcționare a armamentului (laser, microunde, arme neletale), noi tipuri de senzori, tehnologii de camuflare, apărare antirachetă, război spațial etc.²³

În acest context, există opinii conform cărora *revoluția* este, de fapt, o *evoluție*, conținutul actualei RMA permițând prognozarea emergenței unei noi (r)evoluții în afacerile militare în patru sectoare-cheie: sisteme de contraintervenție, sisteme de arme telecomandate, arme energetice și, nu în ultimul rând, război cibernetic²⁴.

Concluzii

În ultimii zece ani, dezvoltarea tehnicii și tehnologiilor militare ce stau la baza RMA s-a accelerat, această revoluție emergentă fiind strâns legată de transformările ce se desfășoară în societatea umană, în special cele informaționale și tehnologice. Capacitățile militare se transformă datorită principalelor tendințe de evoluție ale diverselor

domenii de activitate: conștientizare și conectivitate, acoperire și rezistență, precizie și miniaturizare, viteză și nedetectare, automatizare și simulare. În acest context, majoritatea specialiștilor sunt de acord că doar inovația tehnologică este insuficientă pentru a declanșa o autentică revoluție în domeniul militar, fiind necesară și reevaluarea doctrinelor și conceptelor operaționale.

Astfel, considerăm că principalul punct problematic al actualei RMA se pare că este corelarea noilor tehnologii cu sfera doctrinară într-un sistem funcțional pe termen lung, în care granițele dintre aceste două componente să aibă un grad ridicat de flexibilitate și să permită existența unei legături reciproce între ele. În cazul statelor din primele două eșaloane ale RMA, se constată deja existența unor eforturi considerabile de aducere la zi a doctrinei militare în funcție de noile tehnologii, însă acest proces este un mare consumator de resurse financiare și de cercetare, nu orice actor statal permițându-și derularea lui mai ales în perioada actuală de persistență a dificultăților economice. Putem afirma că nicio țară din cadrul NATO, al Uniunii Europene și/sau din afara acestora nu este aptă să dezvolte și să producă izolat tehnologii și sisteme de arme necesare unui potențial viitor război purtat cu forțe mai reduse, mai letale, cu precizie mai mare de lovire la distanță și cu componente majore cibernetice și spațiale. De asemenea, considerăm că este deosebit de dificil, chiar imposibil, ca fiecare țară, chiar și dintre cele mai dezvoltate, să țină pasul cu desfășurarea actualei RMA și, din acest motiv, unica soluție constă în cooperarea tehnică și tehnologică, industrială și militară dintre acestea – tendință în curs de dezvoltare în cadrul NATO și al UE.

NOTE:

1 Andrew F. KREPINEVICH, „Cavalry to Computer: The Pattern of Military Revolutions”, în *The National Interest*, 1994, pp. 30-42, <http://web.clas.ufl.edu/users/zselden/Course%20Readings/Krepinevitch.pdf>, accesat la 1 august 2013.

2 Clifford J. ROGERS, „The Military Revolutions in History and Historiography”, în *The military Revolution Debate. Readings on the Military Transformation of Early Modern Europe*, C.J. ROGERS (coord.), Westview Press, Colorado, 1995, p. 6.

3 James CARAFANO, „The Evolution of Revolution”, în *H-Diplo*, Humanities and Social Sciences Online, august 2002, <http://www.h-net.org/reviews/showrev.php?id=6627>, accesat la 1 august 2013.

4 Williamson MURRAY, „Thinking about Revolutions in Military Affairs”, în *Joint Force Quarterly*, Summer 1997, <http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA354177>.

5 Conform Steven METZ și James KIEVIT (*Strategy and the Revolution in Military Affairs: from Theory to Policy*, Strategic Studies Institute, USA, 1997), teoria referitoare la RMA își are originea în scrierile gânditorilor sovietici din anii '70-'80, în special în cele ale mareșalului Nikolai V. Ogarkov ce analizează potențialul revoluționar al noilor tehnologii militare folosind sintagma „revoluție tehnico-militară”.

6 Michael RASKA, „The «Five Waves» of RMA Theory, Processes, and Debate” în *Pointer, Journal of Singapore Armed Forces*, vol. 36, nr. 3-4, 2011, pp. 1-11, http://www.mindef.gov.sg/content/imindef/publications/pointer/journals/2011/v36n3-4/feature1/_jcr_content/imindefPars/0003/file.res/1.%2001-12%20Five%20Waves%20of%20RMA%20Theory%20R4.pdf, accesat la 1 august 2013.

7 A se vedea colecția revistei *Probleme de artă militară* din anii '70-'80, editată sub egida Marelui Stat Major al Ministerului Apărării Naționale.

8 Această definiție a fost prezentată de Valter Roman în anul 1960 la Sesiunea de comunicări științifice a Institutului Politehnic București în comunicarea cu titlul „Revoluția științifică-tehnică și revoluția tehnică-militară”, publicată în *Buletinul Institutului Politehnic București*, tomul XXII, fascicula 2, 1961 și reluată în volumul de autor *Fenomenul militar în istoria societății*, Editura Militară, 1980, pp. 248-261.

9 James BLAKER, *Understanding the Revolution in Military Affairs: A Guide to America's 21st Century Defense*, Progressive Policy Institute, Washington DC, 1997, p. 5, apud Michael RASKA, *op. cit.*, 2011, p. 4.

10 *Ibidem*, p. 6.

11 U.S. Department of Defense, *Military Transformation: A Strategic Approach*, SUA, 2003, <http://www.iwar.org.uk/rma/resources/transformation/military-transformation-a-strategic-approach.pdf>, accesat la 1 august 2013.

12 *Ibidem*, p. 9.

13 Michael RASKA, *op. cit.*, 2011, p. 7.

14 Richard BITZINGER, *Transforming the US Military: Implications for the Asia-Pacific*, Australian Strategic Policy Institute, 2006, p. 12, apud Michael RASKA, *op. cit.*, 2011, p. 8.

15 Keith SHIMKO, *The Iraq Wars and America's Military Revolution*, Cambridge University Press, New York, 2010, p. 203, apud Michael RASKA, *op. cit.*, 2011, p. 8.

16 Götz NEUNECK și Christian ALWARDT, *The Revolution in Military Affairs, its Driving Forces, Elements and Complexity*, IFAR Working Paper no. 13, mai 2008, p. 3.

17 Chris LANGLEY, *Soldiers in the Laboratory: Military Involvement in Science and Technology – and Some Alternatives*, Scientist for Global Responsibility, Oxford, 2005, p. 9, http://www.sgr.org.uk/ArmsControl/Soldiers_in_Lab_Report.pdf, accesat la 1 august 2013.

18 Richard BITZINGER, *Towards a Brave New Arms Industry?*, Oxford University Press, Oxford, 2003, apud Michael RASKA, *op. cit.*, 2011, p. 9.

19 The International Institute for Strategic Studies, *The Military Balance 2013*, Routledge, London, 2013, pp. 49-85.

20 Teodor FRUNZETI, Sebastian OPRESCU, *Lumea marilor puteri (2011-2013)*, Editura Top Form, București, 2013, pp. 11-41.

21 NATO, *Paying for NATO*, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_67655.htm, accesat la 1 august 2013.

22 Cristina BOGZEANU, „Relația dintre NATO și UE din perspectiva implicațiilor conceptelor Smart Defence și Pooling and Sharing”, în *Impact Strategic* nr. 3/2012, pp. 34-41.

23 Gary CHAPMAN, „An Introduction in the Revolution in Military Affairs”, în *XV Amaldi Conference on Problems in Global Security*, Helsinki, 2003, <http://www.lincci.it/rapporti/amaldi/papers/XV-Chapman.pdf>, accesat la 1 august 2013.

24 Antonio MISSIROLI (coord.), *Enabling the Future – European military capabilities 2013-2025: challenges and avenues*, EU Institute for Security Studies, Paris, 2013, pp. 21-25.

BIBLIOGRAFIE:

1. BOGZEANU, Cristina, „Relația dintre NATO și UE din perspectiva implicațiilor conceptelor Smart Defence și Pooling and Sharing”, în *Impact Strategic* nr. 3/2012, pp. 34-41.

2. ***, NATO, *Paying for NATO*, URL: http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_67655.htm.

3. ***, *The Military Balance 2013*, The International Institute for Strategic Studies, Routledge, London, 2013, pp. 49-85.

4. ***, *Military Transformation: A Strategic Approach*, U.S. Department of Defense, SUA, 2003, URL: <http://www.iwar.org.uk/rma/resources/transformation/military-transformation-a-strategic-approach.pdf>.

5. BITZINGER, Richard, *Towards a Brave New Arms Industry?*, Oxford University Press, Oxford, 2003.

6. BITZINGER, Richard, *Transforming the US Military: Implications for the Asia-Pacific*, Australian Strategic Policy Institute, 2006.

7. BLAKER, James, *Understanding the Revolution in Military Affairs: A Guide to America's 21st Century Defense*, Progressive Policy Institute, Washington DC, 1997, p. 5 apud Michael RASKA, op. cit., 2011, p. 4.

8. CARAFANO, James, „The Evolution of Revolution”, în *H-Diplo, Humanities and Social Sciences Online*, august 2002, <http://www.h-net.org/reviews/showrev.php?id=6627>.

9. CHAPMAN, Gary, „An Introduction in the Revolution in Military Affairs”, în *XV Amaldi*

Conference on Problems in Global Security, Helsinki, 2003, <http://www.lincci.it/rapporti/amaldi/papers/XV-Chapman.pdf>.

10. FRUNZETI, Teodor; OPRESCU, Sebastian, *Lumea marilor puteri (2011-2013)*, Editura Top Form, București, 2013.

11. KREPINEVICH, Andrew F., „Cavalry to Computer: The Pattern of Military Revolutions”, în *The National Interest*, 1994, pp. 30-42, <http://web.clas.ufl.edu/users/zselden/Course%20Readings/Krepinevitch.pdf>.

12. LANGLEY, Chris, *Soldiers in the Laboratory. Military Involvement in Science and Technology – and Some Alternatives*, Scientist for Global Responsibility, Oxford, 2005, p. 9, http://www.sgr.org.uk/ArmsControl/Soldiers_in_Lab_Report.pdf.

13. METZ, Steven; KIEVIT, James, *Strategy and the Revolution in Military Affairs: from Theory to Policy*, Strategic Studies Institute, USA, 1997.

14. MISSIROLI, Antonio (coord.), *Enabling the Future – European military capabilities 2013-2025: challenges and avenues*, EU Institute for Security Studies, Paris, 2013.

15. MURRAY, Williamson, „Thinking about Revolutions in Military Affairs”, în *Joint Force Quarterly*, Summer 1997, <http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA354177>.

16. NEUNECK, Götz; ALWARDT, Christian, *The Revolution in Military Affairs, its Driving Forces, Elements and Complexity*, IFAR Working Paper no. 13, mai 2008.

17. RASKA, Michael, „The «Five Waves» of RMA Theory, Processes, and Debate” în *Pointer, Journal of Singapore Armed Forces*, vol. 36, nr. 3-4, 2011, pp. 1-11, http://www.mindef.gov.sg/content/imindef/publications/pointer/journals/2011/v36n3-4/feature1/_jcr_content/_imindefPars/0003/file.res/1.%2001-12%20Five%20Waves%20Of%20RMA%20Theory%20R4.pdf.

18. ROGERS, Clifford J., „The Military Revolutions in History and Historiography”, în *The military Revolution Debate. Readings on the Military Transformation of Early Modern Europe*, C. J. ROGERS (coord.), Westview Press, Colorado, 1995.

19. SHIMKO, Keith, *The Iraq Wars and America's Military Revolution*, Cambridge University Press, New York, 2010

20. TOFFLER, Alvin și Heidi, *War and Anti-War: Survival at the Dawn of the 21st Century*, Little Brown, Boston, 1993.

INFLUENȚE STRATEGICE ASUPRA MEDIULUI DE SECURITATE

*David L. PEELER, Jr.**

O veche zicală spune: „Asta nu-i războiul tatălui tău”. Bătăliile de mâine vor fi pierdute sau câștigate împotriva unui inamic care posedă cele mai avansate tehnologii, pe străzile din orașele și statele sărace unde nu se mai aplică regulile războiului convențional.

Deși se întrevăd multe provocări, în următorii ani, mai multe aspecte cheie ale mediului de securitate vor fi extrem de importante pentru succesele militare ale SUA și cele ale aliaților săi în următoarea decadă și nu numai. Lucrarea de față reprezintă o scurtă descriere a acestor aspecte, cu scopul de a-i informa pe principalii decidenți în privința unor posibile scenarii de securitate. Părțile informează întregul, culminând cu rezultatele campaniei militare.

Cuvinte-cheie: *mediul de securitate, mediul operațional, eforturi umanitare, război urban, câmpul de luptă, război bazat pe rețea, control centralizat/ execuție descentralizată.*

Cadru introductiv

Cinci aspecte ale mediului de securitate care vor influența transformarea apărării în următorii zece ani sunt statele slabe și cele în curs de eșuare, provocările umanitare, războiul urban, populația și aspectele demografice, tehnologia și războiul cibernetic. Fiecare aspect este format dintr-o mulțime de factori și influențe, iar fiecare aspect este însoțit de cel puțin un exemplu. Acestea permit adversarului să destabilizeze mediul de securitate și, în același timp, ne îndepărtează de competențele de bază ale acțiunilor militare tradiționale. Astfel, aceste influențe duc la amenințări asimetrice considerabile,

deși uneori într-o manieră atipică.

Adversarii actuali și, mai ales, cei viitori ne vor amenința din statele eșuate sau în curs de eșuare, creând câmpuri de luptă în zonele urbane, utilizând tehnologii avansate cu capacități care, din păcate, vor continua să ne surprindă. Cel mai mare impact îl va avea deplasarea (sau întoarcerea) teroriștilor pe străzile orașelor (re)creând luptele de proximitate. Mai mult, inamicul va dezvolta tehnologii pentru a crea victorii strategice din pierderi tactice. Pentru ca armatele occidentale să se poată pregăti pentru acest mediu de securitate al viitorului, eforturile continue de transformare – organizații, doctrine și echipamente – trebuie să elucideze modul în care comandanții vor opera în funcție de aceste caracteristici ale mediului operațional.

1. State slabe, în curs de eșuare sau eșuate

Statele slabe sau în curs de eșuare reprezintă o problemă geopolitică strategică pentru întreaga lume. Mai rar discutate sunt dificultățile operaționale extreme pe care aceste state le creează comandanților responsabili cu planificarea și desfășurarea operațiilor în cadrul zonelor lor de responsabilitate. Aceste state reprezintă potențiale pepiniere pentru terorism și oferă un mediu propice de pregătire și de planuire a acțiunilor teroriste globale. Aceste zone guvernate sunt bazele operaționale care pot produce impacturi strategice globale. Am văzut deja acest lucru și o să-l vedem din nou.

Interesul pentru statele slabe sau în curs de eșuare este demonstrat de demersurile SUA

** Lt. col. David L. PEELER, Jr. este, pe o perioadă de un an, reprezentant al Departamentului Apărării al SUA în cadrul unei firme din sectorul privat. E-mail: david.peeler@us.af.mil*

referitoare la numărul din ce în ce mai mare de astfel de state din Africa. Înființarea Comandamentului SUA pentru Africa (AFRICOM) a fost însoțită de identificarea zonelor vaste neguvermate ca o provocare pentru comandantul teatrului de operații¹. Mai recent, revoltele din lumea arabă ridică semne de întrebare în legătură cu lipsa guvernării în zone către care AFRICOM SUA nu își îndreptase atenția inițial. Zonele neguvermate sunt rezultatul unei conduceri ineficiente, întrucât un stat nu reușește să asigure cetățenilor săi securitatea de bază și alte responsabilități tradiționale de autoritate. Acest eșec garantează libertatea celor care nu respectă legea.

Eșecul unui stat într-o zonă de operații anulează capacitatea comandantului teatrului de operații de a se baza pe statul gazdă pentru anumite funcții. Odată ce zonele neguvermate au fost eliberate, comandantul teatrului de operații trebuie să abordeze reinfiltrarea adversarului din cauza incapacității statului de a păzi zona eliberată. Această realitate împiedică operațiile eficiente și permite inamicului să evadeze și să se întoarcă după plecarea forțelor militare. De fapt, insurgenții beneficiază de un refugiu intern și de o mare capacitate de a pune în practică învățăturile lui Mao.

Așa cum arată experiențele din Irak și din Afganistan, din ultima decadă, în mod special ultima, natura câmpurilor de luptă comparativ cu spațiile de luptă este în mare măsură afectată de puterea unui stat. În teatrele de luptă de azi, comandanții nu pot contura mediul cu zonele de control aparținând fie forțelor aliate, fie insurgenților. Realitatea seamănă mai degrabă cu niște baloane pe câmpul de luptă în interiorul zonei operaționale cu spații neguvermate/nesigure mari între zonele sigure, făcând ca mediul de securitate să semene mai degrabă cu o conglomerare de diagrame Venn. Astfel, operațiile din statele slabe și din cele în curs de eșuare reprezintă amalgamări complicate de zone guvernate și neguvermate cu activități care apar intermitent. Aici, comandantul teatrului de operații trebuie, în mare, să se confrunte cu activități ostile, să asigure securitatea și să aibă grijă de populație.

2. Provocările umanitare

Potențialitatea existenței sau crearea de către adversar a crizelor umanitare menite să împiedice intervenția forțelor străine în regiune complică mediul de securitate. Asemenea crize preexistă și/sau sunt mai ușor de creat în statele în curs de eșuare. Astfel, inamicul poate diminua eficiența

forțelor militare americane și ale aliaților lor. De fapt, forțele de intervenție pentru stabilirea păcii sau pentru menținerea păcii au ca scop stabilizarea mediului de securitate. Cerințele menținerii păcii și misiunile umanitare concomitente vor presa activitățile de contrainsurgență și de contraterorism și pot compromite misiunea. Este ca și cum am încerca să ne apropiem de pozițiile adversarului în timp ce populația înfometată și/sau înspăimântată cere forțelor noastre protecție/sprijin.

În afară de interacțiunea directă cu populația gazdă, forțele aliate au întâmpinat dificultăți în eforturile lor neguvernamentale – mai ales în zona urbană. În cazul unor alianțe cu participanți nonstatali, civili, sau în cazul confruntărilor cu aceștia, gradul de complexitate pentru realizarea misiunii a crescut. Chiar și atunci când nu există legături oficiale între forțele militare și aceste grupări neguvernamentale, se solicită adesea asigurarea protecției. Este o solicitare greu de refuzat, având în vedere mesajul pe care acest lucru l-ar transmite și consecințele politice. În schimb, unele grupări neguvernamentale, precum și membrii acestora, afișează ostilitate față de forțele militare, ceea ce creează alte probleme. În orice caz, intervențiile care au și o componentă umanitară pot fi mult mai greu de realizat și sunt mult mai ușor de exploatat de către inamic în scopuri strategice în ceea ce privește opinia publică internațională și avantajele operaționale tactice sau regionale.

3. Războiul urban

Dat fiind faptul că regiunile cu probleme sunt tot mai populate și urbanizate, considerăm că tactica, tehnicile și procedurile necesare pentru operațiile în orașe necesită o atenție sporită față de operațiile care au loc în deșert. Natura și cauzele conflictelor au o puternică legătură cu oamenii care trăiesc în apropiere. De fapt, există o legătură între creșterea populației mondiale și proiectele urbanistice și cuprind o tendință importantă care dirijează transformarea armatei SUA. În douăzeci de ani, cinci dintre cele opt miliarde de oameni vor locui la orașe, iar două miliarde vor locui în mahalalele din Orientul Mijlociu, Africa și Asia.² O asemenea creștere duce la apariția instabilității, radicalismului și extremismului³.

Pentru comandanții teatrului de operații, urbanizarea înseamnă migrarea conflictelor din zonele rurale către locurile dens populate.⁴ Acest lucru este valabil mai ales întrucât adversarii noștri (re)învăță arta folosirii populației urbane ca un scut

pentru activitățile lor. Operând în mijlocul și adesea cu complicitatea și sprijinul populației, teroriștii și insurgenții își pot extinde avantajele asimetrice trăind și operând printre forțele aliate. Dacă forțele aliate continuă să se distanțeze de populație, trăind izolat în tabăra lor, atunci inamicul are un avantaj și mai mare întrucât insurgenții rămân cel mai aproape de oameni. Este foarte dificil, dacă nu imposibil, să câștigi mintea și inima oamenilor din locurile unde doar patrulezi.

Acest nou mediu operațional înseamnă o mai mică manevrabilitate, o utilizare mai puțin eficientă a sistemelor mari de armament mai mulți civili în spațiul de luptă și o mai mare libertate de mișcare pentru forțele insurgente. Acest lucru vă amintește probabil de experiența franceză din Algeria. Și mai rău, avem exemplul forțelor aliate în Italia, Franța și Germania în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Operațiile militare, în special cele convenționale, sunt dificile pentru orașe. Comandanții teatrului de operații trebuie să gândească și să acționeze diferit, altfel ei vor face mult rău celor pe care ar trebui să-i apere.

Urbanizarea necesită sisteme, organizare, doctrine și instrucție eficiente în teren urban. Inamicul va căuta să se ascundă, să supraviețuiască și să continue lupta în mijlocul populației urbane, obligându-ne astfel să precedem sisteme pentru operații convenționale la scară largă și să punem accent pe sisteme și filozofii utilizate în confuzia și în haosul care predomină în mediile operaționale urbane.

4. Populația și aspectele demografice

În cadrul acestor medii urbane, decada următoare va fi martora unei dinamici a populației unde lumea dezvoltată pierde populație, iar lumea în curs de dezvoltare câștigă populație. Acest schimb demografic va avea impact asupra mediului de securitate, întrucât unele țări dezvoltate se luptă să îndeplinească cerințele de securitate în cazul unei populații tot mai reduse. Cererile populației în vârstă pot avea ca rezultat reducerea cheltuielilor militare, iar reducerea numărului populației tinere va afecta capacitatea armatelor de încadrare cu personal. Aceste schimbări reprezintă deja o realitate pentru țările occidentale. Actuala încetinire economică globală maschează realitatea conform căreia cerințele sociale de buget pentru bunăstarea populației în vârstă vor continua să ducă la reducerea cheltuielilor militare. Tendința progresivă a SUA de a semăna cu țările vest-europene în această privință complică mediul global de securitate. Încrederea în SUA pentru asigurarea

securității poate deveni mai precară sau doar o speranță deșartă, întrucât tot mai puțin oameni aleg să facă serviciul militar, iar bugetul american dedicat apărării este redirecționat către cheltuieli ce țin de bunăstarea socială. Mai mult, dorința oamenilor din cadrul națiunilor dezvoltate de a-și încuraja „unicul copil” să riște serviciul militar va continua să scadă. Vor vrea/putea națiunile dezvoltate să sprijine înrolările militare cu un număr tot mai mare de imigranți?

Reversul este actual în țările în curs de dezvoltare. Vârsta medie a populației scade în loc să crească. Schimburile demografice și numărul tot mai mare al populației influențează semnificativ comportamentul statelor, uneori în moduri diferite, în aceeași regiune. Urbanizarea și problemele ei va afecta țările în curs de dezvoltare în anii următori.

China reprezintă un caz unic, diferit datorită atât numărului imens al populației, cât și politicii sale privind „un singur copil”. Schimburile demografice ca vârstă, gen și urbanizare în China au și vor avea efecte interne și vor afecta și pe vecinii ei. Doar timpul ne va arăta dacă autoritățile chineze vor face față schimbului demografic în următoarele decenii.

Abordarea creșterii numărului populației și capacitatea de a acorda tineretului roluri importante vor defini statele în curs de dezvoltare. Capacitatea de a asigura structura și patriotismul va determina extinderea activităților teroriste în interiorul granițelor și dincolo de ele. Înțelegerea acestor provocări demografice este esențială pentru SUA și serviciile militare aliate pentru menținerea și stabilizarea diverselor medii de securitate în regiuni din întreaga lume.

Natura populațiilor și accesul lor la informație și tehnologie va afecta abordările noastre legate de conflicte. Departe de a fi populații izolate, spațiile de luptă urbane vor fi pline de inamici și spectatori cu telefoane, aparate foto și acces la mijloacele media. Aceste schimbări și răspunsuri vor modela mediul de securitate în moduri în care armatele moderne nu le-au înțeles încă și cu care nici nu s-au confruntat încă.

5. Tehnologia

Forțele SUA operează cu un anumit avantaj tehnologic, cum ar fi, de exemplu, utilizarea rețelei virtuale sau războiul bazat pe rețea⁵, care reprezintă un factor tehnologic major disponibil comandanților teatrului de operații. SUA și personalul militar aliat au devenit atât de dependenți de sistemele de rețele precum *Army Battle Command System* încât, dacă acestea s-ar defecta, un potențial adversar ar putea

să distrugă capabilitățile operaționale. Întrucât există o continuă proliferare a accesului computerizat și a capabilităților utilizatorilor, vulnerabilitatea abordărilor virtuale se amplifică.

Din nefericire pentru operațiile de coaliție, capabilitățile SUA sunt mult mai avansate decât cele ale aliaților lor. Această situație produce dificultăți cu privire la interoperabilitatea *high-tech*. Adesea, sistemele noastre nu relaționează, făcând astfel ca operațiile coaliției să fie și mai dificile. Trebuie să ținem seama de faptul că în conflictele viitoare, această deficiență operațională ar putea fi exploatată de către inamic. Punctele slabe ale comunicațiilor și ale capabilităților de relaționare devin piedici în cazul unui inamic care ar putea profita de aceste breșe de securitate.

Adversarii noștri vor avea probabil aceeași tehnologie și o vor folosi pentru a ne afecta, ataca și distruge comunicațiile. În viitor, dominația informațională a comandantilor teatrului de operații poate fi neutralizată și, datorită vulnerabilității ei, poate oferi un avantaj inamicului. Pe de altă parte, dominația informațională este necesară pentru a comunica cu populația în mijlocul căreia operăm. Tehnologia noastră dezvoltă sau afectează utilizarea ei de către populație? Trebuie să echilibrăm bruiajul în scopul protecției cu nevoia de sisteme wireless și alte cerințe ale populației urbane.

Dincolo de dezvoltarea capacității de comunicare rapidă cu populația, comandantul teatrului de operații trebuie să recunoască dificultatea detectării utilizării tehnologiei de către adversar în mediul urban. Senzorii și dispozitivele de supraveghere care sunt atât de bune pe un teren deșertic deschis nu au aceleași rezultate în orașe mari cu populație numeroasă. Mai mult, disponibilitatea și capacitatea unor inamici educați și accesul tot mai mare la rețele poate afecta rezultatul „luptelor” virtuale dacă nu există măsuri de contracarare a acestor adversari. Cum pot comandantii teatrului de operații să rezolve nevoile și cerințele populației atunci când se confruntă cu necesități militare și de securitate?

Mai mult, forțele militare avansate din punct de vedere tehnologic trebuie să regândească comanda și controlul operațiilor. Continua propagare a tehnologiei amenință controlul centralizat și execuția descentralizată a operațiilor. Întrucât tehnologia permite conducerii superioare să monitorizeze de la mare distanță operațiunile în timp real și să influențeze deciziile luate, în mod tradițional, de către comandantii „de pe teren”, orice întrerupere a datelor poate afecta misiunea. În conflictele viitoare,

în special în cadrul acțiunilor directe, de nivel tactic, comandantul teatrului de operații trebuie să renunțe la exercitarea controlului tactic și să-l readucă la nivelul corespunzător exercitării cu succes a comenzii și a controlului acțiunilor militare pe câmpul de luptă.

6. Război cibernetic

Numărul tot mai mare de atacuri cibernetice nonkinetice asupra sistemelor digitale amenință capabilitățile și securitatea comandantului teatrului de operații. Dezvoltarea rapidă și răspândirea capacității și capabilităților cibernetice pun această nouă armă în mâinile celor mai periculoase grupări teroriste. Digitalizarea sistemelor de arme, a comunicațiilor și a străngerii de informații dezvoltă integrarea militară operațională și pune sub semnul întrebării echipamentele și informațiile.

În încercarea de a dezvolta gradul de conștientizare, SUA și armatele aliate se îndreaptă spre un model bazat puternic pe rețea. Războiul bazat pe rețea poate mări viteza luptei și poate extinde conștientizarea situațională a spațiului de luptă la toate nivelurile. Cu toate acestea, noua viteză poate induce în eroare liderii și rezultatele în înțelegerea eronată a mediului.⁶ O îngrijorare deosebită o reprezintă vulnerabilitățile acestei tehnologii sofisticate. Spre deosebire de mediile fizice, în cel cibernetic este greu de știut cine se uită și ce anume află.

O altă vulnerabilitate semnificativă subestimată este faptul că tehnologia necesită energie, iar energia necesită carburanți, în timp ce multe locuri în care ne aflăm nu au acces la energie. În plus, zonele fără ieșire la mare au restricțiile lor cu privire la sursele de carburanți, logistica, generarea de energie și transmisiunile. Restricțiile se supun mediului de securitate local, iar disponibilitatea comercială suplimentară a metodelor de contracarare a tehnologiei măresc avantajele asimetrice ale adversarilor reali sau potențiali. Mai mult, multe tehnologii bazate pe rețea sunt noi și nu au încă o teorie de implementare strategică, ceea ce presupune riscuri semnificative.⁷ Prin urmare, încrederea tot mai mare în tehnologie nu ar trebui să confere siguranță sau să submineze autoritatea și acțiunile la nivelul tactic inferior.

Concluzii

Toate aceste influențe, de la performanțele tactice din spațiul de luptă până la cele mai mari impacturi strategice ale statelor eșuate, au implicații profunde pentru mediul de securitate. Deși fiecare aspect a

fost discutat separat, putem face cu ușurință legături între aceste șase caracteristici cheie ale mediului operațional. Adversarii vor exploata mediul de securitate pentru a crea un avantaj, a utiliza tehnologia disponibilă și a profita de vulnerabilitățile SUA și de cele ale aliaților săi. Este probabil ca discrepanța asimetrică să se mărească mai degrabă decât să se micșoreze. Ca urmare, tendințele vizând statele eșuate, războiul urban și răspândirea tehnologiei trebuie să influențeze deciziile noastre privind doctrina militară, organizarea și sistemele precum și tactica, tehnicile și procedurile pentru a triumfa în fața adversarilor din secolul XXI.

Disclaimer

O parte a acestui articol a fost publicată într-o revistă de specialitate de circulație restrânsă în limba engleză. Pentru o mai mare expunere, această lucrare este o versiune actualizată și extinsă a aceluși articol. În varianta originală au fost discutate doar trei influențe strategice. Dezvoltate aici, cele trei aspecte sunt revizuite și alte trei aspecte au fost adăugate – dublând expunerea originală.

Părerile exprimate aici aparțin strict autorului și nu reflectă politica sau poziția oficială a Guvernului Statelor Unite, pe cea a Departamentului Apărării sau a Forțelor Aeriene ale SUA.

NOTE:

* Traducere din limba engleză: Diana DEACONESCU

1 În original, combatant commander. Comandamentul SUA pentru Africa, Raport pentru 2009, slide-ul 3. Raportul mai recent din 25 octombrie 2013), în slide-urile 2 și 5, face trimitere la un teritoriu neguvernă, însă nu folosește explicit aceste cuvinte precum în versiunea din 2009, disponibilă on-line la: <http://www.africom.mil/NEWSROOM/Documents>, accesat la 29 octombrie 2013. A se vedea și discursul susținut de generalul Carter HAM, comandantul Comandamentului SUA pentru Africa, în fața Comitetului Armatei din cadrul Senatului SUA la 7 martie 2013, p. 12, on-line la: <http://www.africom.mil/Doc/10432>, accesat la 29 octombrie 2013.

2 The Joint Operating Environment 2008: Challenges and Implications for the future joint force, noiembrie 2008, p. 40.

3 FM 3.0 Operations, 27 februarie 2008, pp. 1-2.

4 Introduction to the Hydrosphere, Table 80-1. Land mass factor, Physical Geography.net, disponibil on-line la: <http://www.physicalgeography.net/fundamentals/8o.html>, accesat la 29 octombrie 2013.

5 David L. PEELER, Războiul bazat pe rețea: avantaje și dezavantaje, Impact Strategic, Nr. 3/2013 (48), editat de Centrul de Apărare și Studii Strategice, editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, septembrie 2013, pp. 94-100.

6 Global Strategy Institute, Revolution 5 Economic Integration, p. 2.

7 Mukunda GAUTAM și William J. TROY, Caught in the Net: Lessons from the Financial Crisis for a Networked Future, Parameters XXXIX, Nr. 2 (2009), p. 64.

BIBLIOGRAFIE:

1. BARNO, David W. (Lieutenant General retired, United States Army), Operational Command: Counterinsurgency in Afghanistan, United States Army War College, Carlisle Barracks, Pennsylvania, December 2007.

2. ECHEVARRIA II, Antulio J., Globalization and the Nature of War, United States Army War College, Carlisle Barracks, Pennsylvania, March 2003.

3. ***, FM 3.0 Operations, 27 February 2008.

4. Land mass factor, Physical Geography.net, Introduction to the Hydrosphere, Table 80-1, on-line at: <http://www.physicalgeography.net/fundamentals/8o.html>.

5. MAO Zedong, On Guerrilla Warfare, University of Illinois Press: Champaign, Illinois, 2007.

6. SMITH, Matt, “Deal or no deal: Soldiers learn to handle variables of modern battlefield.”, on-line at: <http://www.army.mil/-news/2008/11/06/13976-deal-or-no-deal-soldiers-learn-to-handle-variables-of-modern-battlefield>.

7. United States Africa Command, Command Brief 2009, slide 3, on-line at: <http://www.africom.mil>.

8. United States Joint Forces Command, The Joint Operating Environment 2008: Challenges and Implications for the future joint force, Norfolk, Virginia, Joint Forces Command, November 2008.

TRANSFORMAREA NATO – CONCEPTE ȘI INIȚIATIVE PE AXA TEMPORALĂ

*Dr. Mirela ATANASIU**

Organizația Tratatului Atlanticului de Nord (NATO) a fost creată ca bastion împotriva unei potențiale agresiuni sovietice, dar pe parcurs a devenit necesară adaptarea strategică continuă și cu dinamică accelerată la noile con-diții și caracteristici ale mediului internațional de securitate.

În prezent, organizația se confruntă cu o paletă de riscuri și amenințări din ce în ce mai diverse, complexe și neconvenționale ce vizează întreaga plajă a acțiunii umane și determină transformarea conjunctivă pozitivă continuă a NATO la nivel conceptual, structural și operațional. Concomitent, la nivelul organizației politico-militare este în curs de implementare un proces de planificare bazat pe capacități și derulat în conformitate cu gama nouă de misiuni desfășurate de către organizație, de la cele de sprijin al păcii, până la acțiuni de luptă de mare intensitate. De asemenea, transformarea militară a NATO determină transformarea directă a armatelor statelor membre, implicit și a României, pentru apărarea și securitatea teritoriilor și cetățenilor proprii și pentru sporirea capacității de a participa cu capacități la misiunile asumate în cadrul securității colective în diferite părți ale globului.

În lucrarea de față sunt prezentate unele dintre inițiativele și conceptele vehiculate cronologic pe parcursul procesului de transformare al NATO și considerăm că Inițiativa de Forțe Interconectate demarată în anul 2014, reprezintă un pas real spre operaționalizarea capacităților NATO pentru desfășurarea cu succes a misiunilor prezente și viitoare.

Cuvinte-cheie: NATO, capacități, forțe, apărare, militar, cooperare, concept, transformare.

1. Transformarea NATO, de la conceptualizare la operaționalizare

Transformarea militară a NATO și, implicit, a fiecărui organism militar al statelor aliate este, în parte, un proces de adaptare pozitivă și proactivă sau, dimpotrivă, de răspuns la provocările și exigențele mediului geopolitic și geostrategic, fiind o reacție de răspuns la transformările devenite realitate ori previzibile, la cerințele, oportunitățile și restricțiile care apar în domeniul securității și apărării. Conținutul său vizează producerea unor schimbări în întreg spectrul domeniilor apărării: baza de constituire, organizare și funcționare a sistemului militar pe ansamblul său; politica sa în domeniul resurselor umane; politica de înzestrare cu mijloacele necesare îndeplinirii misiunilor specifice; arhitectura programelor de instruire și a mijloacelor suport aferente; filosofia, structurile și procesele de conducere; cultura organizațională; imaginea instituției militare promovată în spațiul public etc. Prin prisma faptului că aceasta generează schimbări în toate aceste domenii, transformarea militară a fost definită de Departamentul american al Apărării drept „un proces care modelează natura în schimbare a competiției și cooperării militare prin noi combinații de concepții, capacități, oameni și organizații, care exploatează avantajele națiunii noastre și asigură protecția împotriva vulnerabilităților noastre asimetrice, pentru a susține poziția noastră strategică”¹.

De asemenea, transformarea este considerată a fi conjunctivă², deoarece fazele sale decurg

**Dr. Mirela ATANASIU este cercetător științific la Centrul de Studii Strategice de Apărare și Securitate din cadrul Universității Naționale de Apărare „Carol I”, București, România. E-mail: atanasiu.mirela@unap.ro*

logic una din alta, evoluând ca o progresie pe traiectoria prefigurată³, până la îndeplinirea scopului transformării, acela al realizării de structuri cu capacitate sporită de a acționa în operații întrunită multinaționale și care necesită implementarea unor concepte noi și realizarea obiectivelor de interoperabilitate.

Așadar, transformarea NATO este *conceptuală, structurală și operațională* și are ca obiectiv principal realizarea de „capabilități cu un grad ridicat de sustenabilitate și interoperabilitate, flexibile, mobile și ușor de desfășurat în teatre”⁴.

Transformarea militară conceptuală a Alianței Tratatului Nord-Atlantic necesită regândirea permanentă a conceptelor, astfel încât forțele și capabilitățile acestora să fie puse în valoare la un nivel optim prin perfecționarea și eficientizarea instruirii, planificării, pregătirii, generării și dislocării forțelor în teatrele de operații, desfășurării operațiilor și a sprijinului acestora pe timpul îndeplinirii misiunilor. La nivel strategic, între elementele centrale ale transformării se află și conceptele strategice care fundamentează pe termen mediu sau lung soluțiile menite să conducă la îndeplinirea obiectivelor stabilite în plan militar privind modul de dezvoltare și întrebuințare a capabilităților, asigurarea îndeplinirii misiunilor specifice naționale și a angajamentelor militare asumate, punând accentul pe apărarea colectivă, gestionarea crizelor și securitatea prin cooperare⁵. Acestea sunt, în esența lor, soluții pentru îndeplinirea misiunilor specifice atât la nivel național, cât și internațional, având în vedere interesele naționale și ale Alianței, caracteristicile mediului de securitate și prevederile și cerințele actualului Concept Strategic al NATO.

În condițiile create de mediul internațional de securitate și calitatea României de stat membru al NATO și UE, transformarea de ansamblu a Armatei României este o necesitate implicită ce decurge din noile orientări strategice și de transformare ale organizațiilor incluzive. Obiectivul fundamental al procesului de transformare este acela de a asigura capacitățile necesare pentru promovarea și protejarea intereselor naționale în fața riscurilor și amenințărilor curente, a celor aflate în curs de dezvoltare, și a celor viitoare, dar și pentru îndeplinirea angajamentelor în planul securității și apărării, asumate de țara noastră în cadrul NATO, Uniunii Europene sau al altor organisme internaționale în care statul român este partener. De asemenea, apartenența României la organisme internaționale de securitate impune

parcursul, în cadrul transformării organismului militar, a unui proces național coerent de dezvoltare a capabilităților militare în strânsă corelație cu cele desfășurate în cadrul celor două organizații, care să permită prevenirea, descurajarea și respingerea unei potențiale agresiuni armate împotriva României, prin dezvoltarea capacităților de avertizare timpurie, realizarea imaginii unice a situației și a celei de acțiune oportună, creșterea eficienței sistemului de conducere, comandă și control, îmbunătățirea capacității de supraveghere aeriană și apărare a spațiului aerian național și a celui comun al Alianței, supravegherea, cercetarea și apărarea spațiului maritim și fluvial național, și al celui al Alianței, pregătirea și susținerea forțelor în operații, pregătirea și participarea la Forța de Răspuns a NATO și la Grupurile Tactice de Luptă ale Uniunii Europene.

La nivelul Armatei României, transformarea conceptuală implică elaborarea doctrinelor naționale fundamentale armonizate cu cele ale NATO, astfel: Doctrina Armatei României din 2012 implementează AJP-01 (Doctrina Aliată Întrunită – *Allied Joint Doctrine*); Doctrina militară națională de informații, contrainformații și securitate conform destinației și nivelului de operaționalizare implementează AJP-02 (Doctrina Aliată Întrunită de Informații, Contrainformații și Securitate – *Joint Intelligence, Counter-Intelligence and Security Doctrine*), SMG-P.F.-3; Doctrina pentru planificarea operațională care implementează AJP-5 (Doctrina Aliată Întrunită pentru Planificarea Operațională – *Allied Joint Doctrine for*

Operational Planning).

Procesul de transformare structurală a NATO este axat pe patru direcții prioritare de acțiune: dezvoltarea capabilităților întrunită, transformarea managementului apărării, modernizarea continuă a înzestrării și transformarea procesului de instruire a forțelor.

a) Dezvoltarea capabilităților implică transformări în domeniile pregătirii pentru luptă, acțiunii de înzestrare și procesului de planificare a forțelor, după cum urmează⁶:

- transformarea în domeniul pregătirii pentru luptă vizează atingerea, de către structurile tuturor categoriilor de forțe ale armatelor statelor membre ale NATO, a unui nivel de pregătire care să le permită să acționeze întrunit, atât în context național, cât și în context multinațional, un rol important în acest domeniu revenind folosirii în procesul de instruire a unor sisteme de modelare și de simulare

performante;

- transformarea în acțiunea de înzestrare are un rol important în micșorarea decalajelor existente între armatele statelor membre ale NATO în acest domeniu, care afectează în bună măsură interoperabilitatea forțelor și performanțelor acestora. În acest scop, în cadrul Alianței se urmărește reducerea duratei de desfășurare a ciclului cerință – comandă – achiziție – înzestrare, adaptarea proceselor de programare și bugetare, evaluarea eficienței programelor de înzestrare, creșterea importanței cercetării și dezvoltării, precum și creșterea eficienței folosirii tehnologiilor și mijloacelor comerciale din domeniile telecomunicațiilor și informației în politicile de înzestrare;

- transformarea procesului de planificare a forței are în vedere ca procesul de planificare de la nivelul fiecărui stat membru să susțină interesele de ansamblu ale Alianței. De asemenea, transformarea în acest domeniu trebuie să permită o distribuție echitabilă a responsabilităților și a beneficiilor între parteneri, monitorizarea și evaluarea obiectivă a răspunsului statelor membre la cerințele de ansamblu ale Alianței, îmbunătățirea capacității statelor membre de a răspunde cerințelor în concordanță cu evoluțiile din mediul de securitate, impunerea interoperabilității ca principală condiționalitate pentru atingerea scopurilor comune.

b) Transformarea în domeniul managementului apărării, așa cum este ea gândită și pusă în practică la nivelul tuturor statelor membre ale Alianței, trebuie să vizeze cu prioritate identificarea cerințelor, planificarea resurselor pe bază de programe prin optimizarea sistemului de planificare, programare, bugetare și evaluare, optimizarea sistemelor de achiziție ca urmare a nevoii de a micșora semnificativ ciclurile ce includ cercetarea, dezvoltarea și implementarea capabilităților de luptă ce necesită perfecționare continuă, îmbunătățirea managementului financiar-contabil specific domeniului apărării, adaptarea permanentă a managementului resurselor umane în raport cu cerințele obiective ce se manifestă în toate celelalte domenii.

c) Modernizarea înzestrării forțelor aparținând statelor membre NATO reprezintă un proces complex care, pe lângă sistemele de armament și echipamente, include și asigurarea, modernizarea și dezvoltarea suportului logistic al forțelor și a mentenanței tehnicii și infrastructurii militare. Aceasta presupune modernizarea tehnicii la nivelul

standardelor NATO, urmărind diminuarea decalajelor existente și mărirea gradului de interoperabilitate, achiziționarea de tehnică și integrarea tehnologiilor moderne de fabricație, dar și achiziționarea unor categorii de tehnică militară deficitară. Pentru micșorarea decalajelor dintre nivelurile de înzestrare cu armament, tehnică și echipamente performante, statele membre ale NATO au în atenție asigurarea unei finanțări corespunzătoare a cercetării științifice și tehnologice, pe baza căreia se urmărește să se realizeze creșterea performanțelor tehnicii și sistemelor militare, dar și folosirea integrală și optimă a tuturor resurselor umane, financiare, materiale, tehnologice și informaționale.

d) Modernizarea instruirii forțelor în cadrul Alianței Tratatului Atlanticului de Nord este un obiectiv al transformării care vizează realizarea capacității personalului de a îndeplini atribuțiile și misiunile specifice folosind echipamentele din dotare. Nevoia de interoperabilitate impune ca procesul în integralitatea sa să fie o simbioză între cunoștințe și experiența acumulată în domeniul instruirii de către armatele statelor membre, iar fundamentarea și organizarea procesului de instruire a personalului și forțelor să fie făcute pe baza principiilor, conceptelor și tehnologiilor specifice Alianței. Acestea presupun ca modul de lucru să fie unul modern, integrat și eficient pentru a determina creșterea interoperabilității atât între categoriile de forțe ale fiecărei armate, cât și între acestea și forțele armate ale celorlalte state membre ale NATO.

În ce privește transformarea structurală, forțele armate naționale vor fi reorganizate în forțe dislocabile și forțe de generare și regenerare⁷. Rezultatul final al acestui proces trebuie să fie o structură de forțe modernă, redusă numeric, profesionalizată, echipată adecvat, dislocabilă, interoperabilă, cu capacitate de autosusținere, de protecție multidimensională și cu o conducere flexibilă, capabilă să ia decizii în timp scurt.

Domeniul transformării operaționale implică o reconceptualizare a tipologiei operațiilor militare și a activităților care, deși nu implică o confruntare armată, au pătruns de curând în arealul de competențe și sarcini atribuite structurilor militare. Din acest punct de vedere, în prezent, paleta operațiilor militare cuprinde operații de luptă armată (pentru neutralizarea amenințărilor majore), dar și operații de securitate (pentru facilitarea stabilizării), ca și operații în sprijinul păcii (principal instrument de salvagardare al păcii internaționale), cărora li s-au adăugat ulterior activități cum ar fi reforma

sectorului de securitate, construirea capacităților, guvernarea interimară, restaurarea serviciilor esențiale, interacțiunea militară⁸.

În perioada 2008-2015, în contextul procesului transformării militare, Armata României parcurge etapa integrării operaționale în NATO și UE și „finalizarea revizuirii structurii de forțe și a procesului de operaționalizare”⁹. Considerăm că anul 2014 va fi propice pentru atingerea obiectivelor naționale propuse în cadrul acestei etape, deoarece se întrevede o diminuare a implicării operaționale a NATO în teatre odată cu retragerea forțelor din Afganistan, moment în care toate armatele își pot focaliza atenția asupra pregătirii în vederea desfășurării de operații viitoare.

2. Inițiative în cadrul procesului de transformare a Organizației Tratatului Atlanticului de Nord pentru dezvoltarea de capacități militare adecvate

Capabilitățile sunt abilitățile forțelor de a executa acțiuni cu scopul de a produce efecte prestabilite și rezultă din combinarea unor elemente funcționale de doctrină, organizare, instrucție, personal, material, conducere, facilități și interoperabilitate și care pot fi exprimate în termeni calitativi, cantitativi și de interoperabilitate.

În procesul de transformare a Alianței, un rol important l-a avut Inițiativa Capabilităților de Apărare ale Alianței (*Defence Capabilities Initiative*), care vizează ca forțele militare ale organizației să devină mai mobile, mai interoperabile, mai sustenabile și mai eficiente, prin îmbunătățirea capacităților, în acest sens la Summitul de la Praga, din noiembrie 2002, fiind adoptate trei inițiative separate, dar interrelaționate¹⁰:

a) Un set mai larg de angajamente în domeniul capabilităților, care să asigure cadrul investițiilor statelor membre într-o gamă de capacități noi, incluzând C4I2SR (*Command, Control, Communications, Computers, Intelligence, Interoperability, Surveillance, Reconnaissance*), apărarea împotriva rachetelor la nivelul unui teatru de operații, superioritatea informațională, mobilitatea, susținerea și logistica. Noile capacități sunt completate cu altele din opt domenii considerate a fi deficitare, și anume: apărarea CBRN; informații, supraveghere și descoperire ținte; supraveghere aeriană; comandă, control și comunicații; neutralizarea apărării aeriene a inamicului, transport strategic aerian și maritim; alimentare în zbor; unități

desfășurabile pentru sprijinirea luptei.

b) Angajamentul de a crea o Forță de Răspuns a NATO (NRF), compusă din 20.000 de oameni, cu elemente terestre, aeriene și navale, care să funcționeze pe principiul rotației la fiecare șase luni, desfășurabilă în cinci zile de la notificare și care să poată fi susținută o perioadă de 30 de zile de luptă de mare intensitate. Această Forță este o structură operațională înalt tehnologizată, flexibilă, cu capacitate ridicată de dislocare, interoperabilă și autosustenabilă, alcătuită din elemente de forțe terestre, aeriene și navale pregătite să se deplaseze rapid oriunde este nevoie și care este, totodată, un catalizator al continuei modernizări și transformări în cadrul Alianței.

c) Restructurarea comenzii militare a NATO realizată cu ajutorul Comandamentului Aliat pentru Transformare, ce a mijlocit promovarea reformelor militare relevante, coerente, integrate și operaționale. În urma restructurării, nivelul politic al comenzii este reprezentat de Consiliul Nord-Atlantic. Acesta are responsabilitatea de a stabili structuri subsidiare, cele mai importante fiind Grupul de Planificare Nucleară, condus de Secretarul General, Comitetul Militar, Comitetul Politic Superior și Comitetul pentru Politici de Apărare și Planificare. Sprijinul acestor comisii și comitete se realizează prin intermediul Statului Major Internațional, Statului Major Militar Internațional și Centrului pentru Situații NATO. Structura de comandă încorporează două comandamente strategice – Comandamentul Aliat pentru Operații și Comandamentul Aliat pentru Transformare.

O altă inițiativă cu rezonanță care, în fapt, reprezintă o abordare inovativă asupra cheltuielilor militare pe timp de criză economică a fost demarată de către Secretarul General al NATO Anders Fogh Rasmussen în cadrul Conferinței de Securitate de la Munchen din anul 2011, care declara că Smart Defence (apărarea inteligentă) se referă la asigurarea unei securități sporite cu mai puțini bani prin conlucrarea mai flexibilă a tuturor aliaților¹¹.

Conceptul „Smart Defence”, adoptat ulterior la Summitul NATO de la Chicago din mai 2012, a reprezentat un răspuns la provocarea de a utiliza cu maximă eficiență resursele bugetare limitate, fără a afecta dezvoltarea, obținerea și menținerea capabilităților necesare obiectivelor Forței NATO – 2020. Conceptul s-a impus ca o necesitate în condițiile în care statele membre NATO sunt nevoite să adopte o politică de austeritate care să nu afecteze nivelul securității colective, dar care să se bazeze pe

patru principii: să asigure o mai mare flexibilitate a Alianței; să asigure o mai bună interoperabilitate a statelor membre; să permită stabilirea clară a priorităților bazate pe evaluarea obiectivă a pericolelor; să conțină un set de proiecte comune, divizate pe termen scurt, mediu și lung.

De asemenea, inițiativa „Smart Defence” reprezintă o abordare nouă a procesului de generare a capacităților necesare Alianței Nord-Atlantice în anul 2020 și după, abordare ce presupune, în primul rând, regândirea modului de utilizare a industriilor de apărare ale statelor membre ale Alianței în scopul adaptării producției acestora la nevoile actuale ale NATO, pentru a face față diverselor provocări ale mediului de securitate și diverselor schimbări la nivel internațional. Ca urmare, fiecare stat membru al NATO trebuie să-și cheltuiască resursele pentru nevoile prioritare ale Alianței și nu pentru ceea ce consideră necesar pentru apărarea proprie, ceea ce presupune stabilirea unor priorități colective clare, evitarea suprapunerilor și a dublărilor, promovarea unei politici realiste de stabilire a responsabilităților, astfel încât, la sfârșitul anului 2020, NATO să dispună de o gamă completă și diversificată de capacități, necesară îndeplinirii obiectivelor strategice stabilite.

Conceptul răspunde, așadar, constrângerilor datorate crizei economice mondiale, scopul său fiind obținerea unui echilibru rezonabil între posibilitățile economice, financiare și umane și capacitatea de apărare a Alianței, pentru a răspunde eficient celor trei sarcini esențiale ale organizației: apărarea colectivă, gestionarea crizelor și securitatea prin cooperare, prin eficientizarea cheltuielilor; specializarea aliaților; cooperarea între aliați.

Conceptul „Smart Defence” este unul pragmatic¹² și are în subsidiar și meritul de a impulsiona și programul european „Pooling & Sharing”, care presupune cooperarea în domeniul apărării, reducerea costurilor de apărare ale statelor implicate concomitent cu asigurarea capacităților necesare, sprijinirea progresului tehnologic prin programele de cercetare-dezvoltare și crearea unui cadru competitiv pe piața echipamentelor destinate apărării. Totodată, el creează instrumente financiare, comerciale, industriale, juridice și operaționale necesare reglementării pieței de apărare la nivel transatlantic și conduce la apariția unei piețe de apărare comună pe relația transatlantică, ceea ce va însemna o contrapondere la deja tradiționala relație ruso-japoneză în domeniul apărării. Pe

scurt, conceptul de „Smart Defence” își propune consolidarea securității prin reducerea cheltuielilor bugetare, având la bază cooperarea multinațională și intersectorială între domeniul militar și industria de apărare. De altfel, unul dintre principiile de bază ale „apărării inteligente” este acela de a da întâietate cheltuielilor pentru apărare, direcție care deschide o oportunitate statelor membre pentru o abordare transparentă și cooperantă ținând seama de raportul dintre costuri și eficiență în domeniul capacităților.

Pentru anul 2014, o dimensiune importantă a planificării apărării Alianței este reprezentată de implementarea proiectului „Forța NATO – 2020”, prin care se urmărește diminuarea deficitelor de capacități specifice în special prin dezvoltarea capacităților în cadrul inițiativei „Smart Defence”, realizarea de exerciții și activități de instruire în comun, iar pe măsura dezangajării graduale din Afganistan, în paralel cu procesul de refacere a capacității de luptă a forțelor, se urmărește crearea cadrului propice pentru participarea activă a aliaților la Inițiativa de Forțe Interconectate.

3. Inițiativa de Forțe Interconectate – un pas înainte spre operaționalizarea capacităților NATO

După retragerea forțelor din Afganistan, în 2014, NATO va depăși faza de angajare operațională, trecând în cea de pregătire operațională. Pentru Alianță, acest fapt semnifică necesitatea de a rămâne capabil în a-și desfășura sarcinile principale descrise în Conceptul strategic promovat de organizație, concomitent cu menținerea forțelor proprii la un nivel ridicat de pregătire operațională. Pentru aceasta, considerăm că organizația politico-militară trebuie să mențină o arie largă de capacități, având la bază cel puțin trei piloni: *apărare colectivă, securitate prin cooperare și operații de răspuns la crize*. Partenerii din cadrul NATO au devenit parte integrată a modalității de operare și de menținere a interoperabilității acestora prin Inițiativa de Forțe Interconectate (*Connected Forces Initiative - CFI*) care reprezintă fundamentul pe care trebuie construită cooperarea militară viitoare.

Politica Alianței referitoare la interoperabilitate se referă la „abilitatea aliaților de a acționa împreună în mod coerent, efectiv și eficient pentru atingerea obiectivelor tactice, operaționale și strategice”¹³. De asemenea, prin interoperabilitate

se facilitează acțiunea conjugată a forțelor, unităților și/sau sistemelor, permițându-le să împărtășească o doctrină și proceduri comune, să folosească în comun infrastructura și bazele militare, precum și să comunice în timp real. Interoperabilitatea mai are calitatea de a reduce duplicarea, permite punerea în comun a resurselor și produce sinergie între cei aliați și parteneri, când sunt implicați în operații NATO.

Inițiativa de Forțe Interconectate include educația, instruirea și o sporire a accentului pe exerciții, în special în cadrul Forței de Răspuns a NATO (NRF) care, în opinia noastră, are potențialul de a-și recâștiga rolul de instrument puternic al transformării întregii Alianțe. Concomitent, CFI constă și în „menținerea direcției conturate pe timpul misiunii ISAF, în sensul valorificării lecțiilor învățate în special printr-o cooperare mai strânsă, instituționalizarea schimbului de informații și facilitarea accesului la informații practice și împărtășirea acestora la nivel interstatal, precum și utilizarea tehnologiei ca pe un multiplicator de capacitate în perioada curentă de austeritate bugetară”¹⁴.

Printre acțiunile NATO demarate în cadrul „Apărării Inteligente” se numără și o serie de pachete de proiecte multinaționale ce proiectează capacități-cheie care să fie operaționalizate prin Inițiativa de Forțe Interconectate, în cadrul căreia se va realiza componenta de antrenare, educare și exercițiu al operării cu aceste capacități într-un cadru tehnologic conectat.

Așadar, diferența dintre cele două inițiative „Apărare Inteligentă” și „Forțe Interconectate” rezidă în rolul lor. Cu alte cuvinte, „Smart Defence” urmărește „acumularea de capacități optime necesare”¹⁵, iar „Connected Forces Initiative” urmărește „coroborarea acestor capacități în cadrul de lucru cel mai eficient posibil”¹⁶.

În contextul transformării Alianței, structurile precum Grupul Industrial de Consiliere al NATO (NIAG)¹⁷ care joacă un rol-cheie în toate inițiativele actuale ale organizației (apărare inteligentă, forțe interconectate și abordări multinaționale), implicând în industria de apărare a Alianței sute de companii, reprezintă forțe motrice ale eficienței procesului în sine. Nu este de neglijat faptul că NIAG participă la procesul NATO de planificare a apărării și dezvoltă o abordare proactivă asupra dezvoltării capacităților militare. De asemenea, prin activitatea sa, contribuie și la întărirea încrederii în parteneriatul NATO – industrie de apărare. Astfel de structuri trebuie încurajate, direcționate și coroborate în sensul

atingerii obiectivelor transformării viitoare.

Concluzii

Transformarea militară a NATO este încă în desfășurare. Datorită resurselor limitate, generate în principal de criza economico-financiară globală petrecută în ultimii ani, forțele militare ale NATO au realizat mult mai lent obiectivele propuse prin programe, fapt pentru care există încă decalaje majore între misiunile viitoare și capacitățile disponibile.

În esență, transformarea Alianței constă în dezvoltarea și integrarea unor concepte, strategii, doctrine și capacități în vederea îmbunătățirii eficienței și gradului de interoperabilitate a forțelor, ceea ce presupune schimbări la nivelul doctrinelor, organizării și structurii forțelor, capacităților, activității de informații, instruirii, educației și achizițiilor, managementului personalului și planificării pe bază de programe. În cadrul acestui proces înnoitor, principalele domenii vizate de transformare sunt cele care privesc: resursele de apărare, informațiile pentru apărare, operațiile, conducerea, evaluarea sistemică și structurală, comunicațiile și informatica, înzestrarea, domeniul doctrine și instruire, logistica, cercetarea științifică, proprietatea imobiliară și infrastructura, domeniul activităților de comunicare.

Factorul primar care limitează transformarea militară a constat în lipsa de resurse financiare alocate pentru bugetele de apărare și investiții. În prezent, doar trei (SUA, Marea Britanie și Grecia) din cele 28 de state membre alocă mai mult de 2% din PIB-ul propriu pentru bugetul NATO¹⁸. Chiar și Marea Britanie și Franța – două dintre cele mai puternice state europene membre ale NATO și-au diminuat bugetul de apărare alocat, Franța ajungând de la 1,3% din PIB în 2014 față de 1,9% în 2013.

Un alt decalaj important este prezent între capacitățile NATO și restul statelor membre, fapt ce pe termen mediu și lung poate afecta coeziunea Alianței. Acest decalaj se datorează, în special, faptului că, în ultimii 20 de ani, cheltuielile pentru apărare ale statelor membre europene au fost consumate disproporționat, acoperind costuri de personal și operaționale. Drept rezultat, forțele naționale ale Europei nu au suficiente forțe transformate.

Aceste tendințe arată că, fără ajutorul SUA, forțelor armate europene vor întâmpina probleme în

executarea operațiilor de bază, cu atât mai mult cu cât angajamentul politic și financiar al statelor membre europene este în scădere, fapt ce va determina creșterea insecurității pe continent. Considerăm că, în prezent, NATO trebuie să atragă atenția asupra amenințărilor actuale pe care le poate confrunta și să convingă opinia publică să vadă apărarea ca pe o investiție pe termen scurt, mediu și lung și mai puțin ca pe o poliță de asigurare fără acoperire. De asemenea, dată fiind natura și dinamismul mediului de securitate actual și a constrângerilor financiare prezente, NATO va trebui să urmărească să se transforme într-o organizație care să conțină forțe militare flexibile, capabile de deplasare în spațiu, interconectate și sustenabile care să îndeplinească întreaga arie de misiuni și responsabilități ale Alianței la costuri cât mai reduse.

Considerăm că Inițiativa „Apărării Inteligente” nu putea avea succes fără suportul de implementare conectată oferit de „Inițiativa de Forțe Interconectate”, deoarece aceasta sprijină realizarea cadrului tehnologic al pregătirii forțelor pentru lucrul cu noile capacități construite. Antrenamentele și exercițiile realizate în comun în cadrul Inițiativei vor constitui baza de dezvoltare a specializării forțelor într-un cadru interoperabil și interconectat, pornind de la utilizarea unui limbaj comun prin adoptarea unor doctrine și concepte comune, și ajungând la operarea de noi tehnologii, împărtășirea de lecții învățate și experiență în cadru multinațional și întrunit comun cât mai larg.

NOTE:

1 John J. GARSTKA, „Analiza transformării NATO”, în *Revista NATO*, București, 2005.

2 Cf. Emil CHEȚE, Aurelian Rațiu, Ioan Ciupeș, *Transformarea militară*, Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, București, 2009, p. 82.

3 Aurelian RAȚIU, „Necesitatea transformării NATO. Factori generatori ai transformării”, revista *Impact Strategic* nr. 4/2009, Editura Universității Naționale de Apărare “Carol I”, 2009, p. 113.

4 Vezi: *Strategia Națională de Apărare a Țării*, publicată în Monitorul Oficial nr. 799, Partea I, 28.11.2008, pct. 3.3.

5 Cf. *Strategia Militară a României* (proiect), București, 2011, pct. 2.3.

6 Cf. *Strategia de transformare a Armatei României*, București, 2007, p. 10.

7 Cf. *Strategiei de transformare a Armatei României*, București, 2007, p. 26.

8 A se vedea *Doctrina Armatei României*, București,

2012, Art. 250-256.

9 *Strategia Națională de Apărare a Țării*, publicată în Monitorul Oficial nr. 799, Partea I, 28.11.2008, cap. 3, alin. 3.3.

10. *Doctrina Armatei României*, București, 2012, Anexa nr. 2 (Pct. B).

11 Vezi: *Smart defence and interoperability*, la <http://natolibguides.info/smartdefence>, accesat la 6 noiembrie 2013.

12 Filofteia REPEZ, „Smart Defence – Teorie și practică”, *Gândirea Militară Românească* nr. 1/2013, Statul Major General, p. 81.

13 *NATO: Topic Interoperability Connecting NATO Forces*, vezi: http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_84112.htm, accesat la 15.11.2013.

14 Miroslav MIZERA, Pavel MACKO, „NATO Forces 2020: Role of connected forces initiative”, în *Policy Papers* no. 6/2013, Centrum pre európske a severoatlantické vzťahy (CENAA), p. 2. Vezi: <http://cenaa.org/wp-content/uploads/2013/06/PP-6-2013-NATO-Forces-2020-Role-of-connected-forces-initiative.pdf>, accesat la 16.01.2014.

15 Atlantic Treaty Association, „Connected Forces Initiative. NATO’s Commitment to Smart Defence”, în *Atlantic Voices*, vol. 2, Issue 11, November 2012, p. 6.

16 *Idem*.

17 NIAG – *NATO Industrial Advisory Group* – este un grup creat voluntar din industriași din statele NATO care raportează către CNAD, lucrând în principal pentru acesta, dar și pentru alte structuri, precum: ACT, ESCD, NC3A. Mai multe detalii la: [http://www.ndia.org/Divisions/Divisions/International/Documents/Fujito_Smart%20Defence%20-%20\(NDIA%20Quad\)%20-%2025%20Oct%202012.pdf](http://www.ndia.org/Divisions/Divisions/International/Documents/Fujito_Smart%20Defence%20-%20(NDIA%20Quad)%20-%2025%20Oct%202012.pdf), pp. 13-15, accesat la 11.11.2013.

18 Steven ERLANGER, *Shrinking Europe Military Spending Stirs Concern*, New York Times, ediția online din 22 aprilie 2013, http://www.nytimes.com/2013/04/23/world/europe/europes-shrinking-military-spending-under-scrutiny.html?_r=0, accesat la 20.11.2013.

BIBLIOGRAFIE:

1. Atlantic Treaty Association, „Connected Forces Initiative. NATO’s Commitment to Smart Defence”, în *Atlantic Voices*, vol. 2, Issue 11, November 2012.

2. CHEȚE, Emil; RAȚIU, Aurelian; CIUPEȘ, Ioan, *Transformarea militară*, Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, București, 2009.

3. *Doctrina Armatei României*, București, 2012.

4. ERLANGER, Steven, „Shrinking Europe Military Spending Stirs Concern”, *New York Times*, ediția online din 22 aprilie 2013, http://www.nytimes.com/2013/04/23/world/europe/europes-shrinking-military-spending-under-scrutiny.html?_r=0.

5. GARSTKA, John J., „Analiza transformării

NATO”, articol apărut în *Revista NATO*, București, 2005.

6. MIZERA, Miroslav; MACKO, Pavel, „NATO Forces 2020: Role of connected forces initiative”, în *Policy Papers* no. 6/2013, Centrum pre európske a severoatlantické vzťahy (CENAA), <http://cenaa.org/wp-content/uploads/2013/06/PP-6-2013-NATO-Forces-2020-Role-of-connected-forces-initiative.pdf>.

7. *NATO 2020: Assured security; dynamic engagement, Analysis and recommendation of the group of experts on a new strategic concept for NATO*, 17 mai 2010.

8. *NATO: Topic Interoperability Connecting NATO Forces*, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_84112.htm.

9. NOVOTNÝ, Antonín, „Smart Defence – A New Way Of Looking at The Capabilities of the Alliance”, în: Majer, M. – Ondrejcsák, R. – Tarasovič, V. (eds.), *Panorama of global security environment 2012*, Bratislava, CENAA, 2012.

10. *Smart defence and interoperability*, <http://natolibguides.info/smartdefence>.

11. *Strategia de transformare a Armatei României*, București, 2007.

12. *Strategia Militară a României* (proiect), București, 2011.

13. *Strategia Națională de Apărare a Țării*, publicată în Monitorul Oficial nr. 799, Partea I, 28.11.2008.

IMPLICAȚIILE CRIZEI ECONOMICO-FINANCIARE ASUPRA SECURITĂȚII EUROATLANTICE

*Dr. Cristian BĂHNĂREANU**

Amploarea și profunzimea crizei economico-financiare și mai apoi agravarea problemelor legate de nivelul datoriilor publice din zona euro au pus în evidență principalele slăbiciuni ale cadrului național de politică economică și a celui comunitar de guvernare economică, statele europene nedispunând de suficiente instrumente pentru a menține stabilitatea economico-socială pe plan intern și a îndeplini angajamentele asumate în cadrul NATO. Pe măsură ce bugetele militare ale statelor membre sunt redimensionate, accesul la resurse și piețe este tot mai limitat, cererea de tehnică și echipamente militare scade, iar capacitatea industriei de apărare de a produce și dezvolta capacități de acțiune și reacție în caz de criză și conflict este tot mai redusă.

Forțe armate profesioniste, bine înzestrate și capabile să facă față gamei din ce în ce mai extinse de riscuri și amenințări din mediul de securitate, nu pot fi asigurate fără resurse corespunzătoare. Prin urmare, nevoia de transformare structurală și operațională a NATO a impus identificarea de noi modalități de eficientizare a raportului dintre resurse și necesități, precum inițiativa „apărării inteligente”.

Cuvinte-cheie: *criză economico-financiară; criză a datoriilor publice; cheltuieli de apărare; capacități; apărare inteligentă.*

1. Cauză: criza economico-financiară

Criza economico-financiară, care a cuprins întreg

sistemul economic mondial, a fost generată inițial de pierderea încrederii investitorilor în valoarea ipotecilor securizate din SUA, ceea ce a dus la colapsul creditelor imobiliare americane de la începutul anului 2008. Efectul de contagiune și-a făcut imediat simțită prezența, criza extinzându-se rapid din sectorul imobiliar și ipotecar spre cel financiar-bancar și pe burse, și, ulterior, în toate sectoarele, paralizând, practic, toate activitățile și circuitele economice regionale și internaționale.

Deși colapsul pieței imobiliare din SUA este adesea considerat drept principala cauză a crizei, trebuie menționat faptul că sistemul financiar era deja vulnerabil din cauza contractelor și operațiunilor financiare ajunse la un înalt grad de rafinament, complexitate și ușurință în utilizare.

Spre sfârșitul anului 2008, dezordinea economică s-a extins și intensificat. Piețele financiare s-au „gripat” pe tot globul, odată ce împrumuturile interbancare s-au blocat și lichiditățile s-au redus considerabil. Constrația capitalurilor, pe de o parte, și a cererii, prețurilor și exporturilor, pe de altă parte, era tot mai presantă. Economia globală începea să intre gradual într-o fază de recesiune, mai puțin cunoscută de lumea dezvoltată. În aprilie 2009, Fondul Monetar Internațional (FMI)¹ estima pierderile mondiale din creanțele înregistrate în SUA, Europa și Japonia mai ales cele ipotecare, la 4.100 miliarde de dolari.

Raportul ONU „Situția economică mondială și perspective pentru 2009”², susținea că este inevitabil scenariul conform căruia statele dezvoltate se vor confrunta cu contracții economice puternice în

**Dr. Cristian BĂHNĂREANU este cercetător științific gradul II în cadrul Centrului de Studii Strategice de Apărare și Securitate din Universitatea Națională de Apărare „Carol I”, București. E-mail: cristi.bahnareanu@gmail.com*

perioada imediat următoare, iar recuperarea este posibil să nu se materializeze prea curând, chiar dacă măsurile de salvare și pachetele financiare menite să redreseze și stimuleze economia vor avea succes. Previțiunile acestuia s-au adeverit aproape în totalitate. Astfel, criza financiară americană s-a propagat rapid peste ocean și a lovit economia Europei, situație ce a fost favorizată și de dinamica relațiilor economice transatlantice și de o anumită interdependență financiară și comercială. De altfel, în anul 2008, statele europene s-au confruntat cu cea mai gravă criză financiară de la cel de-al Doilea Război Mondial până în prezent, criză ce s-a transformat rapid în recesiune economică pe parcursul anului următor. Instituții financiare importante s-au prăbușit, bursele au căzut, iar prețurile materiilor prime și diverselor mărfuri au devenit extrem de volatile, ceea ce a afectat deopotrivă statele europene bogate și cele mai puțin bogate. Măsurile agresive de politică monetară și infuziile de lichidități, adoptate atât de americani³, cât și de țările europene dezvoltate sau de Uniunea Europeană⁴, nu au fost îndeajuns pentru a evita agravarea crizei.

Impactul crizei financiare asupra economiei europene reale a fost cât se poate de serios, rata de creștere a PIB-ului înregistrând la sfârșitul anului 2008 doar 0,55%, adică circa o șesime din cea atinsă în anul precedent⁵. Principalele economii ale Europei și membre de prim rang ale NATO – Germania (rată de creștere de 0,80%), Marea Britanie (-0,97%), Franța (-0,08%) și Italia (-1,16%) – au fost printre primele afectate de criza financiară și, mai apoi, de recesiune.

Prin circuitele financiare și comerciale, slăbiciunile arătate de puterile economice europene s-au propagat treptat spre țările în dezvoltare și economiile în tranziție din Uniunea Europeană. Cele 12 state europene ce au aderat la Alianța Nord-Atlantică începând cu anul 1999 – Albania, Bulgaria, Republica Cehă, Croația, Estonia, Letonia, Lituania, Polonia, România, Slovacia, Slovenia și Ungaria – au fost, în general, rezistente la efectele crizei financiare globale. Efectul de contagiune al crizei asupra economiilor respective a fost inițial destul de limitat, ca urmare a gradului mai redus de integrare financiară cu economiile dezvoltate. Mai mult, creșterea economică, în majoritatea statelor din această categorie, s-a bazat în principal pe întărirea monedelor naționale, sporirea consumului intern și a investițiilor străine.

După o perioadă de acumulări economice puternice ale noilor state membre ale NATO, în a

două jumătate a anului 2008, situația s-a schimbat radical. Indicatorii economici au înregistrat deprecieri majore: au scăzut semnificativ producția, exporturile și veniturile, s-a accentuat volatilitatea monetară ca urmare a ieșirilor de capital, s-au diminuat investițiile și sumele de bani trimise în țară de cetățenii plecați la muncă în străinătate, șomajul a atins cote ridicate, s-a diminuat consumul intern etc. În aceste condiții, rata medie de creștere a PIB-ului pentru cele 12 state s-a diminuat de la circa 6,89% în 2007 la 2,63% în 2008⁶.

Riscurile ca unele dintre noile state membre ale NATO și UE să fie afectate și mai mult de actuala criză erau cât se poate de reale. Dependența de capitalul economiilor europene dezvoltate aflate în dificultate a avut un impact major asupra stabilității financiare a statelor respective, unele apelând la asistența FMI sau a Băncii Mondiale. Pe termen scurt, principalele obiective critice pentru stoparea contracției și relansarea creșterii economice se refereau la reducerea cheltuielilor guvernamentale, introducerea de noi stimulente fiscale și îmbunătățirea funcționării sistemului financiar.

Anul 2009 a debutat cu o economie mondială aflată în cea mai dezastruoasă situație, comparabilă cu Marea Recesiune din anii '30. Multe țări au trebuit să facă față unei perioade de maximă amplitudine a crizei economice pe măsură ce contagiunea și efectele acesteia s-au extins și amplificat, iar dezechilibrele au continuat să se adâncească. Cronicizarea crizei a dus treptat la accentuarea măsurilor protecționiste. Băncile centrale au continuat să injecteze și să garanteze miliarde de dolari pentru susținerea sistemelor financiare și a activității economice și, chiar, să reducă dobânzile de politică monetară la minime istorice. Potrivit ONU⁷, salvarea sectorului financiar a costat guvernele din întreaga lume circa 20.000 miliarde de dolari (30% din PIB-ul mondial), în timp ce măsurile introduse în cadrul planurilor de relansare economică au atins 2.600 miliarde de dolari în perioada 2008-2010.

În perioada 2010-2011, economia mondială s-a aflat în plin proces de tranziție de la un ciclu economic dominat de accentuarea fenomenului globalizării și de politicile macroeconomice de susținere a cererii la un nou ciclu economic. Ajustarea ciclică s-a făcut pe fondul măsurilor de stimulare adoptate de autoritățile monetare și bugetare, ceea ce a redus la maxim marja de manevră a guvernelor lumii⁸. După o perioadă de puternică recesiune, extinsă și sincronizată la nivel global, un număr tot mai mare de țări au înregistrat creșteri ale PIB-ului. Spre sfârșitul anului 2011,

economia mondială se afla încă într-o situație incertă, deși erau tot mai multe semne de normalizare.

În anul 2012, ritmul de recuperare a economiei mondiale a slăbit considerabil pe măsură ce șomajul, criza datoriilor publice și problemelor fiscale din Europa au dus la o nouă perioadă de recesiune în unele economii dezvoltate, precum și la diminuarea creșterii în majoritatea țărilor în dezvoltare și tranziție⁹. Cu toate acestea, se poate spune că, după cinci ani de criză, economia mondială a reușit să se redreseze într-o anumită măsură. Toate datele arată că moneda unică pare să fi supraviețuit, SUA a reușit să iasă din criza privind consolidarea fiscală excesivă, iar veniturile piețelor și companiilor înregistrează o tendință de creștere. Însă dificultățile și riscurile nu au dispărut, iar pericolul unui nou colaps al economiei mondiale persistă în cazul unui șoc puternic. Oricum, va trece o perioadă destul de lungă de timp până când economiile naționale își vor reveni complet după criza ce a perturbat întreg sistemul financiar și economic mondial.

2. Efect: diminuarea resurselor financiare aliate

Ca aproape în orice domeniu, fondurile financiare reprezintă „motorul” fără de care Armata nu poate exista și funcționa. Formarea, echiparea și remunerarea militarilor, înzestrarea forțelor cu capacități moderne, asigurarea materialelor și logisticii necesare, participarea la misiuni internaționale necesită resurse

financiare considerabile.

Conform unui raport din 2009 către Adunarea Parlamentară a NATO¹⁰, multe dintre statele aliate din Europa Centrală și de Est considerau că este necesar să reducă atât bugetele de apărare, cât și personalul militar, și să intensifice eforturile în direcția dezvoltării capacităților de nișă, cu scopul de a eficientiza, din punct de vedere financiar, cheltuielile militare. Analiza de mai jos arată că tendința de scădere a bugetelor de apărare a majorității statelor membre NATO din Europa se manifesta de dinaintea declanșării crizei economico-financiare globale.

Dacă analizăm PIB-ul însumat al statelor membre NATO în ultimii 10 ani, observăm că acesta a urmat aproape întocmai tendința de evoluție a PIB-ului mondial, cu creșteri constante până la momentul de criză puternică/recesiune din anul 2009 și, ulterior, reluarea unui nivel mai scăzut de creștere. În 2012, problemele din zona euro și criza datoriilor publice din Europa¹¹ a dus la o stagnare a PIB-ului agregat al Alianței Nord-Atlantice (fig. nr. 1).

În ultimul deceniu, majoritatea statelor membre ale Alianței și-au diminuat cheltuielile de apărare, ceea ce a perturbat semnificativ procesul de dezvoltare și modernizare a capacităților militare critice ale NATO, în special cele ale Alianților europeni. Anularea, amânarea și întârzierea unor programe majore în domeniul modernizării echipamentelor și tehnicii militare au afectat deja capacitățile de apărare maritimă, război antisubmarin și vânătoare de mine¹³.

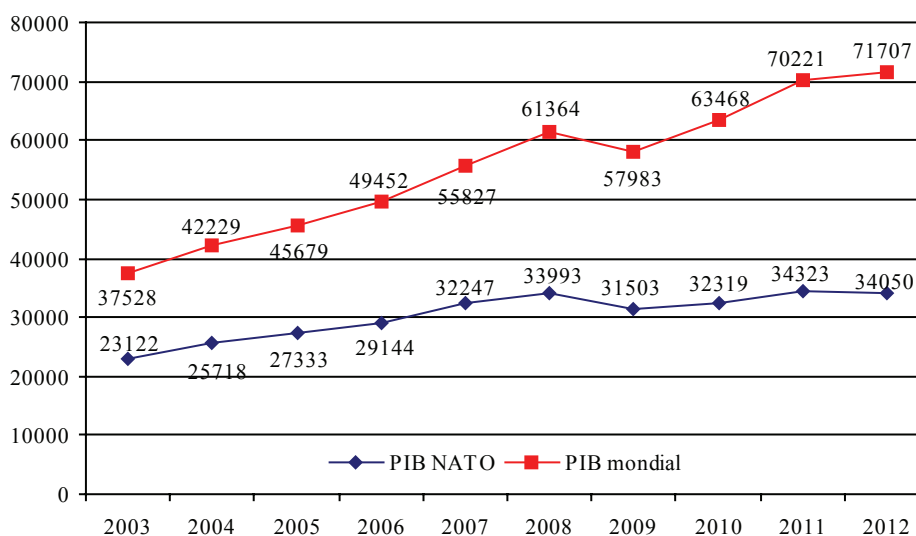

Figura nr. 1: Evoluția PIB-ului agregat al statelor membre NATO și a PIB-ului mondial în ultimii 10 ani (mld. dolari)¹²

Ca rezultat, este de așteptat ca decalajul dintre SUA și celelalte state membre să se adâncească și mai mult. De exemplu, contribuția americană la bugetul Alianței Nord-Atlantice a continuat să crească în ultimii ani, ajungând la circa 72% în 2012, în timp ce contribuția europeană s-a diminuat constant (fig. nr. 2).

În ceea ce privește modernizarea capacităților, în 2012 doar cinci dintre Aliați au cheltuit mai mult

de 20% din bugetul de apărare pe echipamente majore și doar nouă peste 10%, ceea ce înseamnă creșterea încrederii din punct de vedere militar în SUA și sporirea disparităților de capacitate între statele europene membre ale NATO. Prin urmare, posibilitatea Europei de a conduce o operație majoră fără sprijin american este tot mai redusă. Statele aliate vor trebui să reziste tentației de a reduce și mai mult investițiile în capacități, având în vedere că, după

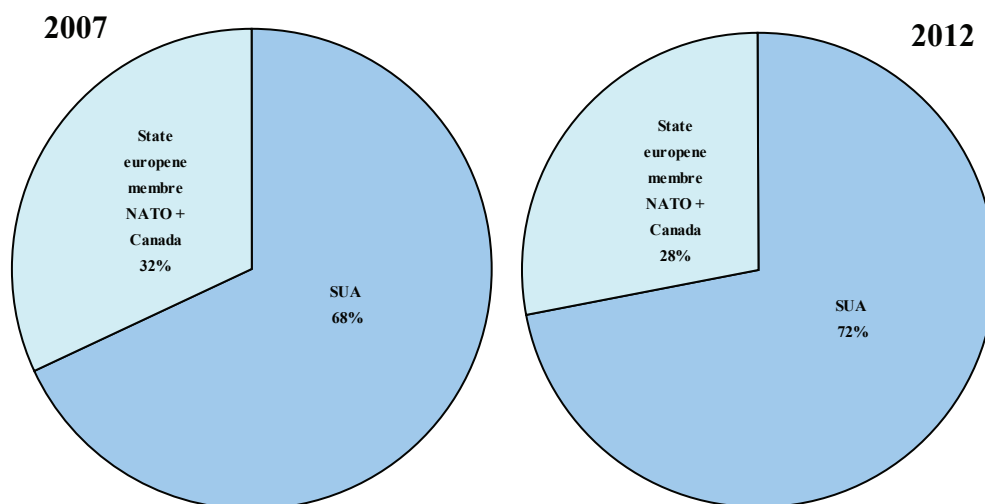

Figura nr. 2: Evoluția contribuției la cheltuielile de apărare ale NATO¹⁴

2014, NATO își va încheia misiunea în Afganistan și nu va mai avea nici o operație majoră în desfășurare.

Valoarea fondurilor alocate apărării în statele membre ale Alianței a depins în cele mai multe cazuri de PIB-ul realizat, mai precis de mărimea bugetului de stat, puternic afectat de criza economico-financiară. Deși statele membre ale NATO s-au angajat adeseori să aloce cheltuielilor pentru apărare cel puțin 2% din PIB, doar patru – SUA, Marea Britanie, Grecia și Estonia – din cele 27 de state aliate au îndeplinit această cerință în 2012¹⁵. Ca urmare, bugetele de apărare ale statelor europene din NATO au scăzut la 1,6% din PIB, cu mult sub nivelul de 4% al SUA¹⁶. Unii analiști pledează pentru reducerea pragului la 1,5% din PIB¹⁷, obiectiv realizabil pentru majoritatea statelor membre ale Alianței, ceea ce ar stopa tendința de scădere a bugetelor militare. În opinia noastră, ideal ar fi ca valoarea cheltuielilor pentru apărare să fie decuplată de evoluția PIB-ului.

Tabelul nr. 1 reprezintă rezultatul unei analize a statelor NATO¹⁸ pe baza evoluției, în perioada 2007-2011, a cinci indicatori deosebit de importanți: *Buget militar (mld. dolari)*, *Buget militar (% din PIB)*, *Cheltuieli echipamente și cercetare-dezvoltare (% din bugetul militar)*, *Personal militar (mii persoane)* și

Personal în operații/misiuni externe (din care NATO).

Pentru primii patru indicatori am utilizat datele oferite de Divizia de Diplomatie Publică a NATO¹⁹, iar pentru ultimul indicator, cele ale Institutului Internațional pentru Studii Strategice²⁰. În analiza noastră, am făcut abstracție de Islanda, deoarece statul respectiv nu dispune de forțe armate.

În contextul crizei economico-financiare din ultimii ani, am considerat un stat membru al Alianței Nord-Atlantice ca fiind:

- *afectat major* – dacă se încadrează în una din următoarele categorii: 5 indicatori ↓; 4 indicatori ↓ și 1 indicator ↔ sau ↑; 3 indicatori ↓ și 2 indicatori ↔; 3 indicatori ↓, 1 indicator ↔ și 1 indicator ↑; 2 indicatori ↓ și 3 indicatori ↔; 2 indicatori ↓, 2 indicatori ↔ și 1 indicator ↑;
- *afectat mediu* – dacă se încadrează în una din următoarele categorii: 3 indicatori ↓ și 2 indicatori ↑; 3 indicatori ↑ și 2 indicatori ↓; 2 indicatori ↓, 1 indicator ↔ și 2 indicatori ↑; 1 indicator ↓, 3 indicatori ↔ și 1 indicator ↑; 1 indicator ↓ sau ↑ și 4 indicatori ↔; 5 indicatori ↔;
- *afectat minor* – dacă se încadrează în una din următoarele categorii: 5 indicatori ↑; 4 indicatori ↑ și 1 indicator ↔ sau ↓; 3 indicatori ↑ și 2 indicatori ↔; 3

	Indicatori	Buget militar (mld. dolari)	Buget militar (% din PIB)	Cheltuieli echipamente și cercetare-dezvoltare (% din bugetul militar)	Personal militar (mii persoane)	Personal în operații/misiuni externe (din care NATO)
Afectate major	Bulgaria	↓	↓	↓	↓	↑
	Republica Cehă	↓	↓	↑	↓	↓
	Franța	↓	↓	↑	↓	↓
	Grecia	↓	↓	↓	↓	↓
	Lituania	↓	↓	↓	↔	↑
	Olanda	↓	↓	↓	↔	↓
	Polonia	↑	↓	↓	↓	↓
	România	↓	↓	↓	↓	↑
	Spania	↓	↓	↓	↔	↓
	Ungaria	↓	↓	↑	↓	↓
Afectate mediu	Albania	↑	↔	↑	↓	↓
	Belgia	↑	↔	↑	↓	↓
	Croația	↓	↓	↑	↓	↑
	Danemarca	↑	↑	↓	↓	↓
	Estonia	↑	↔	↓	↑	↓
	Germania	↑	↑	↑	↓	↓
	Italia	↑	↑	↓	↓	↓
	Letonia	↓	↓	↑	↔	↑
	Luxemburg	↓	↓	↑	↓	↑
	Marea Britanie	↓	↑	↑	↔	↓
	Norvegia	↑	↔	↓	↑	↓
	Slovacia	↓	↓	↓	↑	↑
	Slovenia	↓	↓	↓	↑	↑
	Turcia	↑	↑	↑	↓	↓
	Afectate minor	Canada	↑	↑	↑	↑
Portugalia		↑	↑	↑	↑	↓
SUA		↑	↑	↑	↑	↓

*Tabelul nr. 1: Evoluția indicatorilor de buget și personal
a statelor membre NATO în perioada 2007-2011*

indicatori ↑, 1 indicator ↔ și 1 indicator ↓; 2 indicatori ↑ și 3 indicatori ↔; 2 indicatori ↑, 2 indicatori ↔ și 1 indicator ↓²¹.

Pe măsură ce criza economico-financiară a afectat tot mai puternic economiile naționale, multe state membre NATO au diminuat cu miliarde de dolari bugetele de apărare și, implicit, investițiile în capacități critice specifice. De asemenea, au scăzut fondurile alocate modernizării echipamentelor și

activităților de cercetare-dezvoltare și s-au redus efectivele forțelor armate și personalul participant la operații/misiuni internaționale. Această tendință poate fi observată mai ales în țările Europei Centrale și de Vest, precum și în SUA, care au adoptat recent unele măsuri de diminuare a deficitului bugetar. Prin urmare, situația economică dificilă pe plan internațional și mai ales la nivelul UE a avut efecte negative asupra resurselor financiare, umane și materiale ale armatelor aliate.

3. Soluție: inițiativa „apărării inteligente”

Scăderea cheltuielilor de apărare și a investițiilor în modernizarea capabilităților ale multor state membre NATO, mai ales cele europene, a reprezentat o provocare reală și stringentă pentru Alianța Nord-Atlantică. Astfel, s-a accentuat necesitatea reechilibrării cheltuielilor de apărare între statele europene și SUA și a împărțirii echitabile a „poverii” apărării. Aliații trebuie să demonstreze voință politică și responsabilitate pentru îndeplinirea obiectivului de a reduce decalajul față de SUA prin înzestrarea cu capabilități considerate a fi critice, dislocabile și sustenabile.

Ca răspuns la aceste provocări, la Conferința de Securitate de la München din februarie 2011, secretarul general al NATO, Anders Fogh Rasmussen, a lansat propunerea *apărării inteligente* (AI)²², inițiativă menită să analizeze modul în care Alianța poate ajuta națiunile să asigure un nivel mai ridicat de securitate cu mai puține resurse. În toamna aceluiași an, Rasmussen definea conceptul astfel: „Calea de urmat nu constă în a cheltui mai mult, ci în a cheltui mai bine. Trebuie să acordăm prioritate capabilităților de care avem nevoie cel mai mult. Să ne specializăm în ceea ce facem cel mai bine. Și să căutăm soluții multinaționale la problemele comune. Aceasta este apărarea inteligentă”²³.

Conform paginii oficiale a NATO, AI este definită prin „punerea în comun și partajarea capabilităților, stabilirea de priorități și o mai bună coordonare a eforturilor”²⁴. AI vizează trei elemente-cheie^y ce se presupune că vor spori dependența reciprocă în sens politico-militar:

- *prioritate* – alinierea priorităților naționale de dezvoltare în domeniul capabilităților militare cu cerințele Alianței în ceea ce privește capabilitățile;
- *cooperare* – punerea în comun a capabilităților militare pentru a reduce costurile și a îmbunătăți interoperabilitatea;
- *specializare* – reducerea suprapunerilor în domeniul cercetării și al capabilităților între statele aliate.

Conceptul propriu-zis de apărare inteligentă a fost adoptat la Summitul NATO de la Chicago din 20-21 mai 2012, și implică, pe de o parte, dezvoltarea sau achiziționarea de echipamente militare care nu ar putea fi obținute în mod individual și, pe de altă parte, utilizarea lor în comun. În general, sunt vizate capabilitățile de apărare de importanță critică pentru NATO care necesită cheltuieli considerabile – apărare antibalistică, intelligence, supraveghere și

recunoaștere, menținere a stării de pregătire, instrucție și pregătire a forței, angajare efectivă și protecție a forțelor.

AI implică ideea că statele NATO nu se vor mai putea baza preponderent pe contribuția SUA în ceea ce privește capabilitățile avansate și costisitoare, dovadă fiind chiar intervenția comunității internaționale din Libia²⁶. Aliații sunt încurajați să renunțe la echipamentele militare inutile și să se concentreze pe cooperare multinațională pentru a obține capabilități de apărare mai moderne cu resurse financiare mai puține.

La nivelul Alianței, conceptul AI a dobândit o dimensiune instituțională din ce în ce mai clar definită. Astfel, la 6 iulie 2012 a fost înființată Organizația NATO pentru Achiziții²⁷, ce va deveni operațională în cursul anului 2014. Acest organism specializat va asigura un cadru eficient de integrare și management a programelor multinaționale de achiziții în domeniul echipamentelor militare, inclusiv a proiectelor inițiate sub umbrela inițiativei apărării inteligente.

În ciuda unor critici la adresa AI²⁸, statele NATO par mult mai deschise de a explora un astfel de cadru inovator care promite să le satisfacă interesele de securitate fără a pune presiuni suplimentare asupra bugetelor naționale. AI este un instrument util în eforturile de depășire a acestei perioade de dificultate economico-financiară și de provocări complexe de securitate, care stimulează gândirea creativă în domeniul capabilităților și oferă un mecanism pentru identificarea oportunităților și explorarea domeniilor de cooperare.

Cu toate acestea, sondajul de opinie al revistei „Foreign Policy” asupra rolului Alianței în prezent²⁹, la care a răspuns un număr de 60 de experți (șefi de state, miniștri ai apărării, miniștri de externe, actuali și foști congresmeni americani, ofițeri de informații etc.), a reliefat câteva aspecte nu tocmai încurajatoare. La întrebarea ce înseamnă apărarea inteligentă inițiată de secretarul general al NATO, care propune soluții multinaționale pentru a sprijini Aliații să investească fondurile de apărare mult mai eficient, răspunsurile au fost:

- maschează incapacitatea NATO de a realiza reformele majore necesare – 18 respondenți;
- va deveni o nouă modalitate a NATO de a face afaceri prin „dezvoltarea de capabilități în comun” – 15;
- va produce inovație, dar nu mai devreme de cinci ani de acum încolo – 11;
- constituie un motiv pentru Aliați de a opera noi reduceri ale cheltuielilor de apărare – 8;
- altele – 8.

La sfârșitul anului 2012, participarea în cadrul celor 25 de proiecte AI se prezenta astfel: contribuție comună a Alianțelor europene și nord-americani în proporție de 68%; contribuție integrală a Alianțelor europene în proporție de 32%; circa două treimi din proiectele AI sunt conduse de Alianți europeni³⁰. Proiectele vizau atât sisteme de comandă și control, cât și sisteme de supraveghere terestră, maritimă și aeriană, sisteme aeropurtate de avertizare și control sau instrumente și mijloace de combatere a dispozitivelor explozive improvizate.

În prezent, AI urmărește implementarea a 28 de proiecte multinaționale ce vizează dezvoltarea acelor capacități costisitoare și necesare pentru continuarea derulării misiunilor asumate în cadrul Alianței Nord-Atlantice. Este vorba despre: interfața universală a NATO în domeniul armamentelor; roboți controlați de la distanță pentru dezamorsarea minelor și bombelor; punerea în comun a avioanelor de patrulare maritimă; cooperare multinațională în domeniul munițiilor (managementul ciclului de viață al munițiilor); centru multinațional de antrenament aerian; punerea în comun și partajarea facilităților multinaționale de asistență medicală; parteneriat logistic multinațional pentru manipularea combustibililor; parteneriat logistic multinațional pentru mentenanța vehiculelor rezistente la ambuscade și mine; dislocarea unui grup de specialiști pe probleme contractuale; medii de antrenament submersibil; centre de excelență ca „noduri” de educație și instruire; rețeaua centrelor de instruire în sistem e-learning în domeniul serviciilor informatice computerizate; formare individuală și programe educaționale; comandament multinațional întrunit la Ulm (Germania); lideri de sex feminin în probleme de securitate și apărare; grup de sprijin logistic întrunit; punerea în comun a modulelor de activare aeriană dislocabile; capacități de deschidere a teatrelor de operații; dezafectarea, demilitarizarea și evacuarea echipamentelor militare; facilități multinaționale de antrenament a echipajelor militare de zbor; combaterea dispozitivelor explozive improvizate – biometrie; înființarea unui grup multinațional de sprijin geospațial; dezvoltarea unei capacități multinaționale de apărare cibernetică; protecția porturilor; punerea în comun a capacităților CBRN; dezvoltarea capacităților personalului în rezervă; analiza și planificarea apărării Alianței pentru transformare; complet defensiv de ajutor³¹. Pentru ca toate aceste proiecte să ducă la rezultatele așteptate, toate părțile interesate, inclusiv industria de apărare, trebuie să adopte principiile apărării inteligente și să promoveze în mod activ cooperarea în domeniu.

Apărarea inteligentă reprezintă o soluție viabilă, în opinia noastră, pentru a putea menține capacitatea Alianței de a-și îndeplini misiunile asumate prin Tratatul de la Washington și prin Conceptul Strategic din 2010. AI este răspunsul NATO la creșterea complexității mediului internațional de securitate și este strâns legată de obiectivul strategic „Forța NATO 2020”, mai precis de procesul de generare al capacităților necesare Alianței în următorul deceniu. Scopul final este de dezvoltarea unei structuri de forțe dislocabile, interoperabile și sustenabile, în orice mediu, care să fie dotate, instruite și comandate astfel încât să fie în măsură să îndeplinească obiectivele stabilite de NATO.

Concluzii

Criza ce a perturbat întreg sistemul financiar și economic mondial constituie în continuare o sursă importantă de vulnerabilități și, implicit, de insecuritate la nivel național, regional și global. Situația economică dificilă a statelor membre ale Alianței Nord-Atlantice, coroborată cu problemele din zona euro și criza datoriei publice din Europa, a avut efecte negative asupra resurselor financiare, umane și materiale ale armatelor aliate. Odată cu agravarea crizei economico-financiare globale, majoritatea statelor membre NATO și-au diminuat cheltuielile de apărare și investițiile în capacități critice specifice, ceea ce a avut un impact negativ asupra procesului de dezvoltare și modernizare a capacităților militare critice ale Alianței, în special cele ale armatelor europene. De asemenea, multe state membre NATO și-au redus efectivele forțelor armate și cele ale personalului participant la operații/misiuni internaționale.

În acest context, principala provocare la nivelul NATO este de a adapta Alianța la noile caracteristici ale mediului internațional de securitate specifice secolului al XXI-lea, în condiții de eficiență maximă și costuri minime. Procesul de reformă și de transformare al Alianței, în special a forțelor și capacităților sale, vizează creșterea eficienței și raționalizarea cheltuielilor, fără scăderea nivelului de ambiție și fără riscul generării unor vulnerabilități.

Problemele economice persistente ale statelor și resursele financiare tot mai puține și mai greu de procurat au impus, la nivelul NATO, identificarea de noi modalități de a obține rezultate mai bune cu resurse mai puține. În acest sens, a fost lansat conceptul apărării inteligente, ce promovează cooperarea multinațională și propune soluții pentru

a obține capacități de apărare moderne. Apărarea inteligentă reprezintă un instrument util pentru a putea genera capacitățile critice necesare Alianței în vederea îndeplinirii misiunilor asumate prin noul Concept Strategic adoptat la Lisabona în 2010.

În opinia noastră, numai o economie puternică, stabilă, echilibrată și bine structurată va putea asigura toate condițiile pentru dezvoltarea potențialului militar al statelor membre ale NATO și al Alianței în ansamblu, prin susținerea unei industrii de armament corespunzătoare, a cercetării științifice, a infrastructurilor de apărare și a finanțărilor necesare. Pentru aceasta, ar trebui, inițial, stabilizată și revigorată situația economică a statelor aliate, mai ales cele europene, și abia apoi luate măsuri de creștere a investițiilor în apărare și securitate. Cu toate acestea, majoritatea statelor membre ale NATO vor opta, probabil, pentru atingerea celor două obiective concomitent, fără a afecta în mod semnificativ stabilitatea economico-socială internă și angajamentele asumate în cadrul Alianței Nord-Atlantice.

NOTE:

1 International Monetary Fund, *Global Financial Stability Report: Responding to the financial crisis and measuring systemic risk*, April 2009, p. 30.

2 United Nations, *World Economic Situation and Prospects 2009*, New York, January 2009, p. iv.

3 US Government, *Emergency Economic Stabilization Act of 2008*, 3 October 2008 și US Government, *American Recovery and Reinvestment Act of 2009*, 17 February 2009.

4 European Commission, *A European Economic Recovery Plan*, Brussels, 26 November 2008.

5 International Monetary Fund, *World Economic Outlook Database*, April 2013.

6 European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs, *Economic Forecast Spring 2009*, European Economy 3, 2009, p. 142.

7 United Nations, *World Economic Situation and Prospects 2010*, New York, January 2010, pp. xii-xiii.

8 Teodor FRUNZETI, Vladimir ZODIAN (coord.), *Lumea 2011. Enciclopedie politică și militară (Studii strategice și de securitate)*, Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, București, 2011, p. 60.

9 United Nations, *World Economic Situation and Prospects 2012*, New York, January 2012, p. v.

10 Hugh BAYLEY, *The Global Financial Crisis and its Impact on Defence Budgets*, NATO PA - 178 ESC 09 E rev 1, November 2009, <http://www.nato-pa.int/Default.asp?SHORTCUT=1928>, accesat la 11.09.2013.

11 Criza s-a manifestat cu precădere în Grecia (datoria publică atingea 150,3% din PIB în 2012), Irlanda

(111,5%), Portugalia (117,5%), Spania (76%) și Cipru (83,3%).

12 International Monetary Fund, *op. cit.*, April 2013.

13 Stephen J. FLANAGAN, *A Diminishig Transatlantic Partnership?*, Center for Strategic and International Studies Report, May 2011 apud Dyrby Paulsen, John, *Budget Constraints: A Challenge to Alliance Cohesion?*, Draft Report, NATO Parliamentary Assembly, Sub-Committee on Transatlantic Relations, May 2012, p. 3.

14 NATO Public Diplomacy Division, *The Secretary General's Annual Report 2012*, Brussels, 2013, p. 10.

15 *Idem*, p. 11.

16 Francesco PONTIROLI GOBBI, *NATO in the aftermath of the financial crisis*, Library Briefing, 3 April 2013, p. 2.

17 Quint HOEKSTRA, *Implications of Broken Promises on NATO's 2% Rule*, in „Atlantic Voices”, Volume 3, Issues 2, February 2013, p. 6.

18 Pentru detalii, vezi Cristian BĂHNĂREANU, *Determinări ale crizei economico-financiare globale asupra securității statelor membre ale Alianței Nord-Atlantice*, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, București, 2013.

19 NATO Public Diplomacy Division, *Financial and Economic Data Relating to NATO Defence*, Press Release, 13 April 2012.

20 International Institute for Strategic Studies, *The Military Balance*, 2008-2012 editions, Abington: Routledge, UK.

21 ↓ – valoarea indicatorului are tendință de scădere, ↑ – valoarea indicatorului are tendință de creștere, ↔ – valoarea indicatorului stagnează.

22 Anders Fogh RASMUSSEN, *Building security in an age of austerity*, Keynote Speech at the Munich Security Conference, 4 February 2011, http://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_70400.htm, accesat la 14.09.2013.

23 Anders Fogh RASMUSSEN, *Principles and Power*, Speech at the NATO Review Conference, Berlin, 27 October 2011, http://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_79949.htm, accesat la 11.09.2013.

24 NATO, *Smart Defence*, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_84268.htm.

25 Bastian GIEGERICH, *NATO's Smart Defence: Who's Buying?*, in „Survival: Global Politics and Strategy”, Vol. 54, No. 3, June-July 2012, pp. 69-70.

26 Cristina BOGZEANU, «Relația dintre NATO și UE din perspectiva implicațiilor conceptelor „smart defence” și „pooling and sharing”», în *Impact Strategic*, nr. 3/2012, p. 37.

27 NATO, *The NATO Procurement Organization (NPO)*, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_89040.htm.

28 Unii analiști opinează că AI este doar o nouă etichetă pentru vechea abordare a dezvoltării capacităților în cadrul Alianței sau o redenumire NATO a conceptului „pooling and sharing” al UE.

29 Allison GOOD, *The FP Survey: The Future of NATO*, 14 May 2012, http://www.foreignpolicy.com/articles/2012/05/14/expert_survey_the_future_of_nato.

30 NATO Public Diplomacy Division, *op. cit.*, 2013, p. 14.

31 NATO Public Diplomacy Division, *Multinational Projects*, Media Backgrounder, October 2013.

BIBLIOGRAFIE:

1. BAYLEY, Hugh, *The Global Financial Crisis and its Impact on Defence Budgets*, NATO PA - 178 ESC 09 E rev 1, November 2009, <http://www.nato-pa.int/Default.asp?SHORTCUT=1928>.

2. BĂHNĂREANU, Cristian, *Determinări ale crizei economico-financiare globale asupra securității statelor membre ale Alianței Nord-Atlantice*, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, București, 2013.

3. BOGZEANU, Cristina, «Relația dintre NATO și UE din perspectiva implicațiilor conceptelor „smart defence” și „pooling and sharing”», în *Impact Strategic* nr. 3/2012, Centrul de Studii Strategice de Securitate și Apărare, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, București, 2012.

4. European Commission, *A European Economic Recovery Plan*, Brussels, 26 November 2008.

5. European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs, *Economic Forecast Spring 2009*, European Economy 3, 2009.

6. FLANAGAN, Stephen J., *A Diminishing Transatlantic Partnership?*, Center for Strategic and International Studies Report, May 2011 apud Dyrby Paulsen, John, *Budget Constraints: A Challenge to Alliance Cohesion?*, Draft Report, NATO Parliamentary Assembly, Sub-Committee on Transatlantic Relations, May 2012.

7. FRUNZETI, Teodor; ZODIAN, Vladimir (coord.), *Lumea 2011. Enciclopedie politică și militară (Studii strategice și de securitate)*, Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, București, 2011.

8. GIEGERICH, Bastian, *NATO's Smart Defence: Who's Buying?*, în „Survival: Global Politics and Strategy”, Vol. 54, No. 3, June-July 2012.

9. GOOD, Allison, *The FP Survey: The Future of NATO*, 14 May 2012, http://www.foreignpolicy.com/articles/2012/05/14/expert_survey_the_future_of_nato

of_nato

10. HOEKSTRA, Quint, *Implications of Broken Promises on NATO's 2% Rule*, in „Atlantic Voices”, Volume 3, Issues 2, February 2013.

11. International Institute for Strategic Studies, *The Military Balance*, 2008-2012 editions, Abington: Routledge, UK.

12. International Monetary Fund, *Global Financial Stability Report*, April 2009.

13. International Monetary Fund, *World Economic Outlook Database*, April 2013.

14. NATO Public Diplomacy Division, *Financial and Economic Data Relating to NATO Defence*, Press Release, 13 April 2012.

15. NATO Public Diplomacy Division, *Multinational Projects*, Media Backgrounder, October 2013.

16. NATO Public Diplomacy Division, *The Secretary General's Annual Report 2012*, Brussels, 2013.

17. NATO, *Smart Defence*, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_84268.htm

18. NATO, *The NATO Procurement Organization (NPO)*, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_89040.htm.

19. PONTIROLI GOBBI, Francesco, *NATO in the aftermath of the financial crisis*, Library Briefing, 3 April 2013.

20. RASMUSSEN, Anders Fogh, *Building security in an age of austerity*, Keynote Speech at the Munich Security Conference, 4 February 2011, http://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_70400.htm

21. RASMUSSEN, Anders Fogh, *Principles and Power*, Speech at the NATO Review Conference, Berlin, 27 October 2011, http://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_79949.htm.

22. United Nations, *World Economic Situation and Prospects 2009*, New York, January 2009.

23. United Nations, *World Economic Situation and Prospects 2010*, New York, January 2010.

24. United Nations, *World Economic Situation and Prospects 2012*, New York, January 2012.

25. US Government, *American Recovery and Reinvestment Act of 2009*, 17 February 2009.

26. US Government, *Emergency Economic Stabilization Act of 2008*, 3 October 2008.

ABORDĂRI RELAȚIONALE ALE MANAGEMENTULUI RISCURILOR ÎN ORGANIZAȚIA MILITARĂ

*Dr. Gheorghe MINCULETE**

*Dr. Brîndușa Maria POPA***

În prezent, ca urmare a crizei economico-financiare, organizațiile se confruntă cu o mare varietate de riscuri, ceea ce determină luarea măsurilor necesare gestionării acestora și plasării lor într-o zonă acceptabilă și controlabilă.

Cunoașterea amenințărilor care pot afecta obiectivele va permite ierarhizarea organizațiilor militare în funcție de eventualitatea materializării riscurilor. Rezultă, așadar, că managementul riscurilor presupune concentrarea eforturilor pentru protecția tuturor zonelor de interes ale structurilor militare.

Scopul prezentului articol îl reprezintă evidențierea unor moduri de diminuare a riscurilor la nivelul organizației militare, care adoptă strategii de control intern, respectiv de tolerare, tratare, transferare a riscurilor sau încetare a activităților. În acest scop, se are în vedere implementarea în cadrul organizației menționate a procedurilor adecvate de management al riscurilor, care trebuie revizuite periodic, pentru adaptarea acestora la eventualele schimbări specifice.

***Cuvinte-cheie:** risc, managementul riscurilor, audit public intern, strategia de risc, plan de management al riscurilor, registrul riscurilor, ofițeri (responsabili) de risc.*

1. Delimitări conceptuale

În condițiile economico-sociale actuale, fiecare

entitate publică sau privată se poate confrunta cu apariția inerentă a unor evenimente defavorabile și, prin urmare, apar riscuri în atingerea obiectivelor și desfășurarea activităților organizaționale proiectate, riscuri ce nu pot fi eliminate. De aceea, este important ca întreg personalul unei organizații (inclusiv militare) să fie implicat prin proceduri, tehnici și procese adecvate în eliminarea sau minimizarea consecințelor acestor evenimente.

Managementul riscurilor într-o organizație tratează riscul ca orice eveniment sau circumstanță care poate afecta în mod negativ organizația în cauză și implică modelul tipic de evaluare și soluționare a riscurilor. Acest gen de management (al riscurilor) este cel mai des întâlnit, fiind utilizat de toate companiile în vederea optimizării activității lor.

Rezultă, așadar, că în cadrul fiecărei organizații publice este nevoie de un *management al riscurilor*, care implică toate procesele privind identificarea, evaluarea, luarea de măsuri de atenuare sau anticipare a acestora, revizuirea periodică și monitorizarea progresului, precum și stabilirea responsabilităților¹.

În prezent, abordarea integrată a managementului riscurilor a condus la conceptul de *management integrat al riscurilor*, care, potrivit opțiunii specialiștilor occidentali, reprezintă un proces complex și continuu ce se desfășoară la nivelul organizației (de dimensiuni mari) în vederea identificării, evaluării și stabilirii

* Colonel Gheorghe MINCULETE este profesor universitar dr. la Departamentul logistică, finanțe și contabilitate din cadrul Facultății de Comandă și Stat Major a Universității Naționale de Apărare „Carol I”, București, România. E-mail: minculetegh@yahoo.com

** Brîndușa Maria POPA este asistent universitar dr. la Departamentul regional de studii pentru managementul resurselor de apărare din cadrul Universității Naționale de Apărare „Carol I”, Brașov, România. E-mail: pbrindusa2005@yahoo.com

răspunșurilor la riscuri, precum și pentru identificarea oportunităților și amenințărilor, care pot influența atingerea obiectivelor organizaționale.

Riscul reprezintă probabilitatea ca un eveniment sau o acțiune să afecteze capacitatea unei organizații de a-și atinge obiectivele stabilite. Rezultă, așadar, că riscul reprezintă, în esență, amenințarea asociată oricărui rezultat. El poate apărea dacă o acțiune se derulează cu certitudine, dar efectul acesteia e nesigur; rezultatul acțiunii este cunoscut, dar apariția ei este nesigură; atât acțiunea, cât și rezultatul acesteia sunt incerte.

După natura activităților sau operațiilor desfășurate în cadrul organizațiilor publice și private, pot exista următoarele tipuri de riscuri: *riscuri legislative; riscuri financiare; riscuri de funcționare; riscuri comerciale, riscuri juridice, riscuri sociale; riscuri de imagine; riscuri legate de mediu; riscuri ce privesc securitatea informațiilor ș.a.*².

Conform prevederilor normelor generale privind exercitarea activității de audit public intern, riscurile se clasifică astfel:

- *riscuri de organizare*, cum ar fi: neformalizarea procedurilor, lipsa unor responsabilități precise, insuficienta organizare a resurselor umane, documentația insuficientă, neactualizată;

- *riscuri operaționale*, precum: neînregistrarea în evidențele contabile, arhivarea necorespunzătoare a documentelor justificative, lipsa unui control asupra operațiilor cu risc ridicat;

- *riscuri financiare*, ca: plăți nesecurizate, nedetectarea operațiilor cu risc financiar;

- *alte riscuri*, cum ar fi cele generate de: schimbări de mediu; transformări interne; elaborarea unor strategii inadecvate; erori și omisiuni în proiectare și execuție etc.³

De asemenea, riscurile manifestate în cadrul organizațiilor se mai pot clasifica în:

- *riscuri inerente* care există în mod natural într-o organizație și asupra cărora nu s-a luat nicio măsură pentru a fi reduse sau gestionate;

- *riscuri reziduale* care pot influența o anumită activitate a organizației și care au un efect redus datorită măsurilor de gestionare luate⁴.

Pe baza celor prezentate rezultă că, pentru orice organizație (inclusiv militară), riscul reprezintă probabilitatea ca apariția unui eveniment sau

fenomen defavorabil să afecteze capacitatea entității de a-și atinge obiectivele, de a-și realiza sarcinile și de a nu înșela așteptările colaboratorilor și furnizorilor naționali, zonali sau locali. Așadar, și în cadrul structurilor militare se pot manifesta riscurile menționate anterior.

Sub aspect conceptual și acțional, orice organizație se confruntă cu diverse riscuri legate de funcționarea specifică sau care sunt aferente fiecărei activități. În aceste condiții, prin managementul riscurilor se proiectează și realizează monitorizarea în primul rând a riscurilor, care determină nesiguranța respectării obiectivelor fixate cu referire la: *performanță* – neatingerea standardelor cu referire la calitate; *program* – nerespectarea termenelor stabilite de realizare a activităților planificate; *cost* – depășirea costurilor bugetate⁵.

Analiza “The future of internal audit is now”, efectuată la nivel internațional de Ernst & Young, arată că 75% dintre cei 695 de directori executivi de audit intern și directori din managementul de top intervievați apreciază că managementul riscurilor are un rol benefic asupra atingerii performanței pe termen lung, iar un procent egal consideră că funcția de audit intern a organizațiilor are un efect pozitiv asupra resurselor angrenate în gestionarea riscurilor⁶.

În funcție de domeniul de activitate căruia i se aplică, managementul riscurilor poate fi împărțit în mai multe tipuri. Astfel, putem vorbi despre *managementul riscurilor într-o organizație, managementul riscului într-un proiect sau megaproiect, managementul riscurilor în cazul dezastrelor naturale și managementul riscurilor în tehnologia informației*⁷.

Ca teorie și practică de sine stătătoare într-o organizație, managementul riscurilor reprezintă componenta esențială în cadrul managementului organizațional pentru atingerea obiectivelor specifice. În acest sens managementul riscului facilitează la nivelul staff-ului managerial al organizației proiectii de obiective și acțiuni în vederea: dezvoltării unei strategii durabile pentru realizarea obiectivelor entității; planificării și luării deciziilor; evitării crizelor și risipei de resurse prin reacții neadecvate la acestea; alocării și folosirii eficiente a resurselor interne; aplicării unui management proactiv în locul unui management pasiv sau reactiv; minimizării efectelor riscurilor și a probabilității de apariție a evenimentelor negative în cadrul organizației; protejării de efectele negative ale apariției acestor evenimente; controlului în timp real al activităților din organizație; repartizării răspunșurilor clar delimitate în cadrul organizației; creării culturii active de prevenire a riscului la

toate nivelurile organizației; degrevării managementului organizației de o parte din răspundere⁸.

Un cadru evolutiv al managementului riscurilor în cadrul organizației (inclusiv militare) este prezentat în Figura 1.

Managementul riscurilor într-un *proiect* implică anumite activități specifice care nu se regăsesc întotdeauna și în cazul managementului riscurilor

specifice unei structuri militare. Acestea constau în planificarea modului în care vor fi gestionate riscurile pe parcursul proiectului, desemnarea unui ofițer de risc, elaborarea și actualizarea continuă a unei baze de date a riscurilor întâlnite, stabilirea unei căi de raportare anonimă a riscurilor, precum și elaborarea de planuri pentru soluționarea riscurilor prevăzute să apară¹⁰.

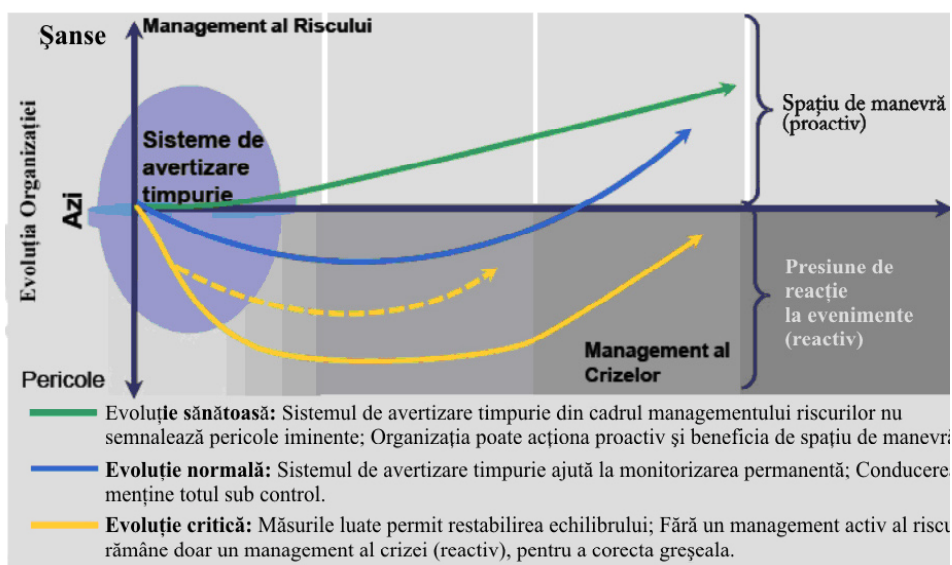

Figura nr. 1: Manifestarea managementului riscurilor în cadrul organizației⁹

În ceea ce privește managementul riscurilor în cazul *dezastrelor naturale*, acesta constă în principal din evaluarea costurilor reparațiilor necesare, a pierderilor survenite din întreruperea activității operatorilor economici, a efectelor asupra mediului înconjurător, a costurilor de asigurare și a costurilor măsurilor care s-ar putea lua pentru reducerea riscurilor, cu implicarea structurilor militare abilitate.

Necesitatea managementului riscurilor în *tehnologia informației* a apărut odată cu informatizarea firmelor și instituțiilor. El constă în evaluarea riscurilor în ceea ce privește securitatea informației unei organizații (inclusiv militare) și includerea acestora în planuri de acțiune și instrumente care să mărească nivelul de protecție al informațiilor¹¹.

Managementul riscurilor a fost adus în centrul atenției în special datorită reglementărilor legale referitoare la control și transparență. Atât în domeniul afacerilor, cât și în sectorul public, pe măsură ce reglementările referitoare la guvernanta corporativă au evoluat, a fost îmbunătățită întreaga structură a sistemelor de management al riscurilor, precum și integrarea lor în sistemele de conducere.

În acest sens, este foarte important pentru ca echipa managerială a oricărei organizații (inclusiv militare) să identifice riscurile, să le evalueze și să stabilească toleranța la risc acceptabilă, în ordinea probabilității de apariție și a iminenței impactului pe care-l pot produce prin aplicarea instrumentelor de control corespunzătoare.

2. Elemente ale strategiei riscurilor

În organizația militară riscurile pot apărea în situații de pace, criză sau război. Fiindcă pentru fiecare situație în parte există obiective și responsabilități bine stabilite, în funcție de acestea vor fi identificate riscurile, care trebuie să fie gestionate pe baza unei strategii adecvate. În acest fel, managementul riscurilor aplicat la nivelul oricărei structuri militare permite creșterea probabilității de îndeplinire eficace și eficiență a obiectivelor specifice.

În general, organizațiile (inclusiv militare) își adoptă strategii specifice de preîntâmpinare/reducere a riscurilor. Potrivit aprecierii noastre, o strategie a riscurilor specifică unei organizații militare rezidă în stabilirea amplitudinii

și tipurilor de riscuri pe care aceasta este dispusă să le preîntâmpine, să le reducă sau să le accepte în legătură cu realizarea obiectivelor sale. Această strategie variază de la un domeniu de activitate la altul și de la o organizație la alta, în funcție de natura activității desfășurate și de obiectivele pe care și le-a stabilit¹².

Scopul unei strategii a riscurilor specifice unei organizații militare îl reprezintă integrarea managementului specific în cadrul conducerii structurii respective. În aceste condiții, concepția organizațională militară de management al riscurilor stă la baza strategiei adecvate cu care vor fi îndeplinite obiectivele acestui tip de management. Așadar, câteva dintre principiile pe care se bazează această strategie (a riscurilor) sunt:

1. managementul riscurilor este esențial pentru protejarea organizației militare;
2. managementul riscurilor trebuie să răspundă obiectivelor și priorităților organizației militare;
3. analiza și evaluarea riscurilor trebuie să fie realizate pe baza unor metode înțelese și aprobate de managementul militar;
4. managementul organizației militare trebuie să pună la dispoziție resursele materiale necesare identificării și prevenirii eficiente a riscurilor;
5. organizația militară trebuie să se concentreze pe prevenirea riscurilor și nu pe tratarea consecințelor apariției unor evenimente defavorabile;
6. luarea deciziilor trebuie să se bazeze pe analiza riscurilor;
7. toți angajații organizației militare trebuie să contribuie la managementul eficient al riscurilor.

Strategia riscurilor trebuie să fie fundamentată pe baza reglementărilor în vigoare și să fie aprobată de managementul organizației militare. Ea trebuie comunicată tuturor angajaților și partenerilor relevanți ai organizației. Comunicarea trebuie făcută într-o formă accesibilă, astfel încât să asigure că strategia este relevantă și ușor de înțeles pentru toți cei care și-o însușesc¹³.

Experții sunt de părere că, documentul de strategie a riscurilor trebuie să conțină un angajament al managementului și să stabilească metodele prin care organizațiile vor gestiona riscurile¹⁴. Așadar, opinăm că acest document ar trebui și în domeniul militar să conțină: o definiție a riscului, obiectivele și domeniul de aplicare ale managementului riscurilor; importanța managementului riscurilor pentru protejarea organizației; o declarație de intenție a conducerii militare de a susține scopul și principiile managementului riscurilor aliniate la obiectivele și strategia organizației; o descriere a cadrului pentru

stabilirea obiectivelor și măsurilor de control pornind de la analiza și evaluarea riscurilor; o descriere succintă a politicilor de risc, principiilor, standardelor de referință adoptate și a cerințelor de conformare la reglementări legale, contractuale, educaționale și de continuitate a funcționării organizației militare respective.

De asemenea, trebuie descrise consecințele nerespectării cerințelor legale și de reglementare (sanctiunile și procedurile disciplinare), având în vedere: o definiție a grupului de lucru și a responsabilităților pentru managementul riscurilor, inclusiv raportarea materializării riscurilor (incidentelor); referințe la documentația care susține strategia riscurilor (politici detaliate, proceduri, instrucțiuni de lucru etc.)¹⁵.

În general, conținutul documentului de strategie a riscurilor enunțat anterior este doar orientativ. În practică există și alte abordări. Multe organizații enunță în documentul de strategie doar declarația de intenție a managementului privind gestionarea riscurilor și principiile managementului adecvat al acestora.

3. Procesul de management al riscurilor

În contextul implementării unui nou sistem de management al riscurilor se impune îmbunătățirea sistemului deja existent în domeniu. Datorită cerințelor impuse de legislația din ultimii ani privind sistemul de management al riscurilor, au fost stabilite anumite puncte importante pentru atingerea unui nivel și mai ridicat de transparență și control. Specialiștii consideră că, în acest domeniu există deficiențe care au următoarele cauze: *managementul riscurilor se regăsește doar în standarde; sistemul de management al riscurilor nu este durabil și este parțial static; managementul riscurilor există independent de sistemele de conducere*¹⁶. Aceste puncte slabe conduc la analiza critică a sistemelor existente de management al riscurilor, pentru a identifica potențialul de optimizare.

Potrivit aprecierii noastre, managementul riscurilor reprezintă un proces ciclic, care se desfășoară pe toată perioada derulării unui proiect sau a unei activități în cadrul oricărei organizații și presupune parcurgerea a cinci etape de lucru, și anume: planificarea riscurilor; identificarea riscurilor; analiza riscurilor (cantitativă și calitativă); stabilirea strategiilor de abordare a riscurilor; monitorizarea și controlul riscurilor (a se vedea Figura 2).

Primul pas în procesul de management al riscurilor constă în *planificarea* acestora, respectiv stabilirea

persoanelor care răspund de fiecare risc în parte, pe toate nivelurile ierarhice și pe toate categoriile de risc. Ca în orice altă activitate de planificare, nici în planificarea riscurilor nu sunt acceptate erori, deoarece acestea pot conduce la consecințe dintre cele mai nefavorabile¹⁷.

Al doilea pas al procesului de management al riscurilor presupune orientarea eforturilor în *identificarea tuturor surselor posibile de risc*, care ar putea afecta în orice fel derularea proiectului sau a activității analizate. Procesul de identificare se poate realiza, de exemplu, prin realizarea unui *brainstorming* cu participarea mai multor categorii de specialiști; aceștia, cu ajutorul instrumentelor și metodelor specifice domeniului în care se face analiza de risc, trebuie să descopere toate punctele

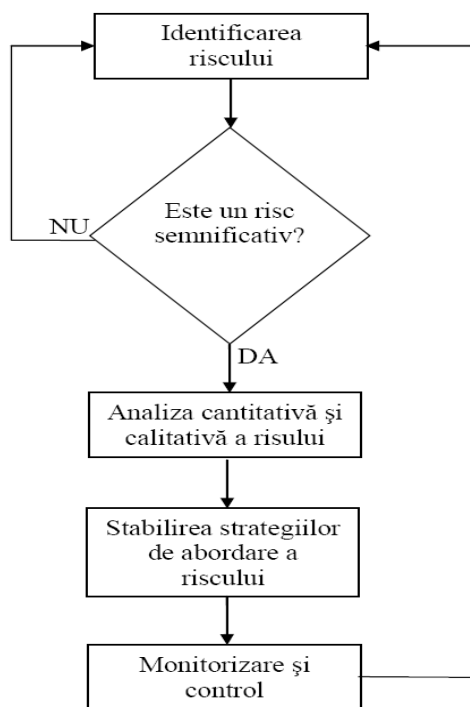

Figura nr. 2: Fazele procesului de management al riscurilor¹⁸

vulnerabile ale acțiunii complexe, proiectului etc.¹⁹

Analiza riscurilor (pasul trei) reprezintă *procesul de examinare atât calitativă, cât și cantitativă a impactului pe care îl poate avea fiecare risc în parte* în cazul în care acesta se manifestă în derularea proiectului sau a activității. În acest sens, se urmăresc aspecte de genul: dacă se petrece evenimentul X, atunci ... sunt puse în pericol vieți omenești, există pierderi financiare, este afectată imaginea organizației și așa mai departe²⁰.

Pasul patru în procesul de management al riscurilor constă în *elaborarea strategiilor de abordare a riscurilor* identificate și analizate anterior. În acest sens, există o serie întreagă de metode și proceduri cu ajutorul cărora se pot stabili tactici de abordare. Principalul scop al acestei etape este acela de a pune managerul și organizația pe care acesta o conduce la adăpost de producerea unor de evenimente de risc²¹.

Ultimul pas al managementului riscurilor îl reprezintă *monitorizarea și controlul*. Această activitate reprezintă faza care încheie ciclul procesului de management al riscurilor, aici efectuându-se operațiuni care, în anumite situații, pot relua întregul proces, respectiv se revine la primul pas²².

În organizațiile militare, procesul de management al riscurilor necesită o serie de activități care fac referire la: definirea strategiei specifice (de management al riscurilor); identificarea riscurilor ce pot afecta atingerea obiectivelor organizației; evaluarea riscurilor (probabilitate de apariție și impact); ierarhizarea riscurilor; stabilirea răspunsurilor la risc; monitorizarea, revizuirea și raportarea continuă a situației riscurilor, beneficiindu-se de experiența acumulată (proces de învățare), pentru a se obține o garanție rezonabilă cu privire la realizarea obiectivelor organizaționale.

Potrivit aprecierii specialiștilor, reacția la risc a oricărei organizații este caracterizată prin conduita de a da o replică amenințărilor specifice cu care se confruntă, prin încercarea de reducere, eliminare sau de repartizare a riscurilor. În acest scop, se impune întocmirea unui *plan de management al riscurilor*, care de regulă, include: procedurile care se vor utiliza pentru conducerea și monitorizarea riscurilor persoanele care sunt răspunzătoare pentru anumite acțiuni în diverse domenii de risc; resursele alocate în acest scop; modul de evaluare a rezultatelor obținute în managementul riscurilor²³.

În organizația militară, managementul riscurilor este considerat un ciclu continuu, în cadrul căruia toate riscurile (existente și noi) sunt identificate, analizate, evaluate și gestionate. Prin urmare, fiecare etapă a procesului de management al riscurilor este documentată și înregistrată într-un *registru* adecvat. În acest sens, gestionarea și reducerea riscurilor identificate și evaluate au loc la toate nivelurile organizatorice, prin folosirea unei *strategii de risc* (menționată anterior), precum și prin definirea clară a responsabilităților²⁴.

În general, *registru de riscuri* cuprinde riscurile ce au fost identificate, și este conceput sub forma unui tabel centralizator, care conține următoarele

elemente: obiectivul; riscul; responsabilul; impactul, probabilitatea și expunerea aferente unui risc inerent; acțiunea de ameliorare și stadiul acelei acțiuni (controlul intern); impactul, probabilitatea și expunerea aferente unui risc rezidual; data ultimei evaluări a riscului; legături cu sau dependente de principalele obiecte de activitate; istoria fiecărui risc²⁵.

Pentru completarea corectă și în timp util a registrului de riscuri, conducerea organizației militare trebuie să stabilească o ierarhie a obiectivelor la fiecare nivel al organizației, până la obiectivele individuale, dacă este cazul.

Totodată, pentru facilitarea adoptării unor procese adecvate de management al riscurilor în structurile militare, specialiștii apreciază că pot fi desemnați *ofițeri (responsabili) de risc*, ale căror sarcini sunt de a promova și de a aplica tehnicile, procesele și procedurile privind managementul riscurilor în cadrul microstructurii de care aparțin și în care își desfășoară activitatea, precum și de a oferi asistență în evaluarea și raportarea riscurilor²⁶.

Gestionarea riscurilor organizației militare are ca obiectiv atingerea unui echilibru optim de risc al rezultatelor interne, eforturile de gestionare fiind analizate prin prisma economicității, eficacității și eficienței economice.

Totodată, gestionarea riscurilor constă în implementarea unor contramăsuri proactive pentru reducerea probabilității de apariție a riscului, dar și a unor contramăsuri reactive care reduc impactul riscului.

În vederea stabilirii răspunsurilor la risc se au în vedere cei „5 T”, adică: *tolerare* (nu se ia în considerare riscul); *transfer* (mutarea riscurilor în sarcina altcuiva); *terminare* (eliminarea riscurilor, de exemplu prin transferul către altă organizație, sau către un asigurator); *tragere de foloase* de pe urma oportunităților; *tratare* (se acționează astfel încât riscul să devină rezidual. Prin această abordare, se remarcă necesitatea derulării unor acțiuni complexe în gestionarea riscurilor și implementarea adecvată a controalelor interne)²⁷.

În prezent, organizațiile militare aplică prevederile *Codului controlului intern/managerial*, care cuprinde standardele de control (intern/managerial) pentru entitățile publice²⁸ – reprezentând minimumul regulilor de management ce trebuie urmate de aceste structuri.

Potrivit Standardului 11 - *Managementul Riscului* - din reglementarea menționată, rezultă că și organizația militară ca entitate publică trebuie să realizeze cel puțin

odată pe an o analiză sistematică a riscurilor aferente activităților desfășurate, elaborarea ulterioară a planurilor de management al riscurilor identificate (pentru limitarea posibilelor consecințe ale riscurilor respective) și numirea salariaților responsabili pentru îndeplinirea respectivelor planuri²⁹. Acest standard menționează clar faptul că un sistem de control intern/managerial eficient implică implementarea managementului riscurilor la nivelul entității respective.

De aceea, liderul/managerul militar este obligat să creeze și să mențină un sistem eficient de control intern prin, cel puțin, următoarele activități:

- identificarea riscurilor majore ce pot avea influență asupra eficacității și eficienței operațiunilor, asupra respectării regulilor și regulamentelor, a încrederii în informațiile financiare și de management intern/extern, a protejării bunurilor, a prevenirii și descoperirii fraudelor;

- definirea nivelului acceptabil de expunere a structurii militare auditate la respectivele riscuri;

- evaluarea probabilității riscului și a dimensiunii impactului acestuia asupra activității organizației;

- monitorizarea și evaluarea riscurilor și a gradului de adecvare a controalelor interne în cadrul organizației militare la gestionarea riscurilor.

În cadrul organizațiilor militare, riscurile sunt considerate acceptabile, în situația în care măsurile ce vizează evitarea lor nu se justifică din punct de vedere financiar. Riscurile semnificative apar și se dezvoltă, de regulă pe fondul unui management defectuos privind raporturile dintre organizațiile militare ca entități publice și mediul în care acestea acționează, precum și ca urmare a funcționării în cadrul lor a unor sisteme de conducere centralizate excesiv.

Cele mai semnificative instrumente și tehnici utilizate în procesul de management al riscurilor specifice unei organizații militare sunt:

- *autoevaluarea*, ce se realizează de către personalul fiecărei organizații, în scopul identificării eventualelor modificări survenite în cadrul organizației respective care ar putea să conducă la creșterea vulnerabilității acesteia și, implicit, la creșterea riscurilor de nerealizare a obiectivelor stabilite;

- *implementarea* unui sistem de raportare periodică a îndeplinirii activităților planificate, în vederea estimării măsurii în care obiectivele vor fi atinse conform planificării; în cazul în care se constată apariția unor riscuri noi sau modificarea celor identificate și măsurate în faza inițială a evaluării. În acest scop, la nivelul organizației militare se vor lua măsuri de ajustare a controalelor interne aflate în funcțiune, sau de introducere a unor noi tipuri de

controale interne pe acele domenii de activitate în care s-au constatat modificări ale arhitecturii riscurilor. Desigur, noile riscuri identificate vor fi gestionate în cadrul procesului de management al riscului aflat deja în derulare.

4. Evaluarea riscurilor organizaționale

Evaluarea riscurilor în cadrul organizațiilor militare este o parte a procesului operațional și trebuie să identifice și să analizeze factorii interni și externi care ar putea afecta obiectivele organizației. Factorii interni pot fi, de exemplu, natura activităților entității, calificarea personalului, schimbările majore în organizare sau randamentul angajaților, iar factorii externi pot fi variația condițiilor economice, legislative sau schimbările intervenite în tehnologie.

Evaluarea riscurilor reprezintă o problemă permanentă, deoarece condițiile se schimbă mereu, apar noi reglementări, apar oameni noi, apar obiective de actualitate, și toate aceste schimbări modifică în permanență „geografia” riscurilor, care niciodată nu poate fi definitivată.

Specialiștii sunt de părere că analiza riscurilor nu reprezintă o știință exactă. Prin stabilirea activităților de control, se urmărește ca riscurile ridicate să devină medii sau scăzute, până la o eventuală dispariție ulterioară.

În organizațiile militare, factorii interni de risc sunt asociați acțiunilor și operațiunilor derulate în interiorul acestor entități. Aceștia se exprimă prin deficiențele manifestate la nivelul subsistemelor organizaționale, ceea ce determină performanțe scăzute la nivelul entității militare în ansamblu.

Totodată, asupra organizațiilor militare pot acționa factorii externi de risc, care sunt determinați de mediu (încălzire globală, umiditate, ploaie, zăpadă, îngheț, radiație solară, cutremure, incendii, vijelii etc.) sau factorii de natură umană (însurează toate erorile umane care se manifestă în acțiunile de proiectare și exploatare a resurselor entităților)³⁰.

Având în vedere modul conștient de acțiune, eroarea umană se poate manifesta, de pildă, în procesul alegerii unui scop nepotrivit sau a unei modalități inadecvate (chiar periculoase) în îndeplinirea unei misiuni. Sub aspect inconștient, sunt derulate

acțiuni sau inacțiuni care determină eșecul realizării obiectivului propus.

Studiile actuale evidențiază trei categorii de factori ce permit apariția erorilor umane, care sunt:

- intrinseci (motivarea, abilitatea fizică, abilitatea mentală, temperamentul, concentrarea, cunoștințele profesionale etc.);

- factori de mediu (fizici – temperatură, umiditate, zgomot, iluminare etc.; organizaționali – relațiile cu colegii și cu șefii, satisfacția muncii, remunerarea muncii, perspective de promovare etc.; personali – foame, sete, oboseală, boală, viața de familie etc.);

- factori de stres (organizare și o conducere necorespunzătoare, factori fiziologici, factori psihologici, factori sociali și factori economici).³¹

Experții evaluează riscul (R) produs de factorul uman cu relația³²:

$$R = P \cdot E \cdot U \cdot x (1 - R \cdot E \cdot U) \cdot x C,$$

unde:

P.E.U. = probabilitatea erorii umane;

R.E.U. = probabilitatea de recuperare;

C = mărimea pierderilor.

În literatura de specialitate sunt evidențiate, din punct de vedere organizațional (în domeniile logistic, financiar, personal), aspecte și modalități privind exprimarea pierderilor potențiale. Aceste pierderi pot fi în mare parte evitate dacă managementul specific gestionează în mod adecvat următoarele tipuri de riscuri:

- riscuri de funcționare: blocaje, pierderi (naturale, mecanice, din vina angajaților etc.), dependența de furnizori, nesiguranța depozitării, nesiguranța funcționării sistemelor tehnice etc.;

- riscuri de personal: îmbolnăviri, invalidități, șomaj, decese etc.;

- riscuri de afaceri: inflație, monopol, pierderi economice, concurență, greve, contracte neavantajoase etc.³³.

Așadar, pe baza celor prezentate, specialiștii evidențiază o altă relație de exprimare a riscului (R), astfel³⁴:

$$R = \frac{M}{P},$$

unde:

P – pierderile exprimate fie cantitativ (număr victime, avarii, pierderi materiale etc. fie calitativ (unități monetare);

M – măsură a expunerii la insecuritate.

Numitorul (M) relevă dificultatea proporției,

fiindcă definirea lui clară are implicații majore în stabilirea măsurilor de securitate. În aceste condiții, se impune ca în evaluările manageriale să se aibă în vedere cu claritate riscurile adecvate fiecărei situații acționale proiectate, precum și riscurile aferente subiecților implicați.

În vederea *analizei și ierarhizării* riscurilor unei organizații militare, apreciem că poate fi utilizată o metodă propusă de specialiști, care implică parcurgerea următorilor pași³⁵:

a) Identificarea/listarea operațiilor sau activităților auditabile, respectiv a obiectelor auditabile.

În această fază se analizează și se identifică activitățile sau operațiile precum și interdependențele existente între acestea, fixându-se perimetrul de analiză.

b) Identificarea amenințărilor, riscurilor inerente posibile, asociate acestor operațiuni/activități, prin determinarea impactului financiar al acestora;

c) Stabilirea criteriilor de analiză a riscului; se recomandă utilizarea criteriilor: *aprecierea controlului intern, aprecierea cantitativă și aprecierea calitativă*;

d) Stabilirea nivelului riscului pentru fiecare criteriu, prin utilizarea unei scări de valori pe trei niveluri³⁶ astfel:

- *pentru aprecierea controlului intern*: control intern corespunzător - nivel 1; control intern insuficient - nivel 2; control intern cu lipsuri grave - nivel 3;

- *pentru aprecierea cantitativă*: impact financiar slab - nivel 1; impact financiar mediu - nivel 2; impact financiar important - nivel 3;

- *pentru aprecierea calitativă*: vulnerabilitate redusă - nivel 1; vulnerabilitate medie - nivel 2; vulnerabilitate mare - nivel 3.

e) Stabilirea punctajului total al criteriului utilizat (T). Se atribuie un factor de greutate și un nivel de risc fiecărui criteriu. Produsul acestor doi factori dă punctajul pentru criteriul respectiv, iar suma punctajelor pentru o anumită operație/activitate auditabilă conduce la determinarea punctajului total al riscului operației/activității respective. Punctajul total al riscului se obține utilizându-se următoarea formulă:

$$T = \sum_{i=1}^n P_i \cdot N_i \quad (1)$$

unde:

P_i = ponderea riscului pentru fiecare criteriu i ;

N_i = nivelul riscurilor pentru fiecare criteriu i utilizat;

sau

$$T = N_1 \cdot N_2 \cdot \dots \cdot N_1 \cdot \dots \cdot N_n \quad (2)$$

unde:

N_i = nivelul riscurilor pentru fiecare criteriu i utilizat, $i=1\dots n$.

f) Clasarea riscurilor, pe baza punctajelor totale obținute anterior, în: risc mic, risc mediu, risc mare;

g) Ierarhizarea – operațiunilor activităților ce urmează a fi auditate, respectiv elaborarea tabelului puncte tari și puncte slabe. Tabelul punctelor tari și punctelor slabe prezintă sintetic rezultatul evaluării fiecărei activități/operațiuni/teme analizate și permite ierarhizarea riscurilor în scopul orientării activității de audit public intern, respectiv stabilirea tematicii în detaliu.

Activitatea de evaluare a riscurilor reprezintă o componentă esențială a managementului militar și trebuie realizată cu regularitate, cel puțin o dată pe an, pentru identificarea tuturor riscurilor.

Analiza riscurilor reprezintă o etapă fundamentală a misiunilor de audit public intern. Reglementările în vigoare impun ca organizațiile militare abilitate³⁷ să ia măsuri pentru ca echipele de audit public intern să poată furniza ordonatorilor de credite o asigurare independentă și obiectivă în ceea ce privește managementul adecvat al riscurilor, controlul intern și guvernanta corporativă.

Specialiștii în audit public intern pot oferi consiliere personalului de conducere din cadrul organizațiilor militare, privind procesele de gestionare adecvată a riscurilor, fructificând în acest sens cunoștințele disponibile și experiența acumulată în domeniul managementului riscurilor. Aceasta se poate realiza însă cu respectarea standardelor de audit și buna practică în domeniu, potrivit cărora auditul public intern nu poate să-și asume responsabilități manageriale în ceea ce privește gestionarea adecvată a riscurilor.

Concluzii

Managementul riscurilor într-o organizație militară nu reprezintă o activitate izolată de restul activităților de management. Aprecierea și tratarea riscului trebuie realizată pentru toate domeniile de activitate ale organizației (economică, financiară, dezvoltare de proiecte, protecția mediului, managementul resurselor umane, asigurarea calității funcționale etc.)

Gestionarea unui risc poate avea un impact asupra altor riscuri sau măsurile identificate ca fiind eficace

pentru controlarea unui risc se pot dovedi benefice și în controlarea altor riscuri. Managementul riscurilor nu trebuie să privească organizația militară în mod izolat, după cum se întâmplă uneori în realitate, ci trebuie să fie integrat în mediul organizațional de funcționare. În aceste condiții, toleranța la risc caracterizează fiecare structură militară în parte, datorită faptului că reprezintă o variabilă a managementului practicat în acea organizație.

Prin aplicarea obiectivelor managementul riscului se facilitează întărirea încrederii, demonstrarea și convingerea terțelor părți de profesionalismul conducerii organizației militare. În acest sens, se realizează un cadru sistematic general acceptat și util, un numitor comun în mecanismul funcțional al organizației militare necesar evaluării activităților prin racordarea la standardele și metodologiile acceptate.

Așadar, managementul riscurilor aplicat în fiecare organizație militară este esențial pentru sprijinirea conducerii în luarea deciziilor și pentru managementul continuității funcționării adecvate a acesteia. În acest scop, managementul oricărei structuri militare este răspunzător pentru organizarea unui sistem de control intern adecvat, care, în momentul când începe să funcționeze are rolul de a aduce și menține riscurile (prin managementul adecvat al acestora) la nivelul acceptat de conducerea organizației respective.

NOTE:

1 Ordinul ministrului finanțelor publice nr. 946/04.07.2005 pentru aprobarea *Codului controlului intern, cuprinzând standardele de management și control intern la entitățile publice și pentru dezvoltarea sistemelor de control managerial*, Monitorul Oficial nr. 675/2005, republicat cu completările ulterioare în Monitorul Oficial nr. 469/05.07.2011.

2 *Reglementări și proceduri actuale în România privind auditul public intern*,

3 <http://www.scritube.com/economie/finante/reglementari-si-proceduri-actu244815217.php>, accesat la 08.09.2013, pp. 48-49; 51-52.

4 Gheorghe BOARU, Marcel RĂDUCU, Vasile PĂUN, *Managementul riscurilor în acțiunile militare*, Editura AISM, București, 2003, pp. 18, 21-22.

5 Ministerul Finanțelor Publice/Unitatea Centrală de Armonizare a Sistemelor de Management Financiar și Control, *Metodologie de implementare a standardului de control intern „Managementul riscurilor”*, 2007, http://discutii.mfinante.ro/static/10/Mfp/control_prev/manuale/METOD_IMPLIMENTARE_RISC.pdf, accesat la 10.09.2013.

6 Gheorghe BOARU, Marcel RĂDUCU, Vasile PĂUN, *op.cit.*, pp. 18, 21-22.

7 “The future of internal audit is now”, Ernst & Young, disponibil la <http://www.ey.com/GL/en/Services/Advisory/The-future-of-internal-audit-is-now-Employ-critical-enablers-throughout-the-audit-life-cycle>, accesat la 15.09.2013.

8 Gheorghe BOARU, Marcel RĂDUCU, Vasile PĂUN, *op.cit.*, pp. 18, 21-22.

9 Alina NEGRILĂ, *Managementul Riscului și Controlul Intern în Cadrul Organizației*, www.mattig-management.ro

10 *Ibidem*.

11 *Managementul riscului* (jurnal de cercetare anticorupție), nr. 57/ianuarie 2012, <http://www.business-integrity.ro/sites/default/files/fileuploads/newsletter/57%20-%20Managementul%20riscului%20.pdf>, accesat la 17.09.2013.

12 *Ibidem*.

13 Bouckaert GEERT, *Internal audit trends in the public sector*, IAS Conference, Bruxelles, 2008, accesabil la http://ec.europa.eu/dgs/internal_audit/pdf/conference_2008/bouckaert_08.pdf; Politicile de management al riscului, http://www.e-birouvirtual.ro/sites/default/files/articole_bv/120409_politicile%20de%20management%20al%20riscului.pdf, accesat la 18.09.2013.

14 Lawrence B. SAWYERS și colectiv, *Auditul intern*, Ediția a-V-a, Institutul Auditorilor Interni, 2005, p. 79.

15 *Politicile de management al riscului*, http://www.e-birouvirtual.ro/sites/default/files/articole_bv/120409_politicile%20de%20management%20al%20riscului.pdf, accesat la 09.09.2013.

16 Emil GHIȚĂ, Marcel GHIȚĂ, *Audit și control*, Editura Fundației România de Măine, București, 2007.

17 *Ibidem*.

18 Ovidiu NICOLESCU, Ion PLUMB, Mihai PROCOP, Ion VASILESCU, Ion VERBONCU, *Abordări moderne în managementul și economia organizației. Economia și managementul diferitelor tipuri de organizații*, Vol. 3, Editura Economică, București, 2003, p. 92.

19 Gheorghe BOARU, Marcel RĂDUCU, Vasile PĂUN, *op.cit.*, pp. 18, 21-22.

20 *Managementul riscului*, http://silvic.usv.ro/cursuri/managementul_riscului.pdf, accesat la 20.09.2013, pp. 14, 36.

21 Marcel GHIȚĂ, *Auditul Intern*, Ediția a doua, Editura Economică, București, 2009, pp. 116-116, 117, 175.

22 Ovidiu NICOLESCU, Ion PLUMB, Mihai PROCOP, Ion VASILESCU, Ion VERBONCU, *Ibidem*, p. 92.

23 Emil MARE, Florin Petre OANȚĂ, *Control financiar, audit și expertize contabile*, Editura Academiei Forțelor Terestre, Sibiu, 2007, pp. 259-260.

24 Jacques RENARD, *Teoria și practica auditului intern*, Uniunea Europeană, Proiect finanțat prin PHARE, Ediția a 4-a, Imprimeria Arta Grafică, București, 2000, p. 133.

25 Ministerul Finanțelor Publice/Unitatea Centrală de Armonizare a Sistemelor de Management Financiar și Control, *Metodologie de implementare a standardului de control intern „Managementul riscurilor”*, 2007, http://discutii.mfinante.ro/static/10/Mfp/control_prev/manuale/METOD_IMPLIEMEN-TARE_RISC.pdf, accesat la 22.09.2013

26 MITEA, Adrian, BĂNCUȚĂ, Adrian, Ștefan, SUDITU Ștefan, TĂNASE, Dumitru, *Auditul public intern, de la funcția de control la funcția de consiliere în cadrul asistenței manageriale*, Tipografia MAI, București, 2005, pp. 87-88.

27 Ministerul Finanțelor Publice/Unitatea Centrală de Armonizare a Sistemelor de Management Financiar și Control, *Metodologie de implementare a standardului de control intern „Managementul riscurilor”*, 2007, accesabilă la adresa http://discutii.mfinante.ro/static/10/Mfp/control_prev/manuale/METOD_IMPLIEMEN-TARE_RISC.pdf, accesat la 25.09.2013.

28 *Applying COSO's Enterprise Risk Management - Integrated Framework*, September 29, 2004, The Institute of Internal Auditors, http://www.coso.org/documents/COSO_ERM.ppt, accesat la 30.09.2013.

29 Ordinul ministrului finanțelor publice nr. 946/04.07.2005 pentru aprobarea *Codului controlului intern, cuprinzând standardele de management și control intern la entitățile publice și pentru dezvoltarea sistemelor de control managerial*, Monitorul Oficial nr. 675/2005, republicat cu completările ulterioare în Monitorul Oficial nr. 469/05.07.2011.

30 *Ibidem*.

31 Emil MARE, Florin Petre OANĂ, *Control financiar, audit și expertize contabile*, Editura Academiei Forțelor Terestre, Sibiu, 2007, pp. 249-250.

32 *Ibidem*, p. 251.

33 Emil MARE, *Managementul sistemului de audit public intern*, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, București, 2007, p. 77.

34 *Ibidem*, p. 81.

35 *Ibidem*.

36 *Reglementări și proceduri actuale în România privind auditul public intern*,

37 <http://www.scritube.com/economie/finante/reglementari-si-proceduri-actu244815217.php>, accesat la 28.09.2013, pp. 48-49; 51-52.

38 *Ibidem*.

39 Direcția Audit din MApN și secțiile teritoriale de audit public intern subordonate.

BIBLIOGRAFIE:

1. BOARU, Gheorghe; RĂDUCU, Marcel; PĂUN, Vasile, *Managementul riscurilor în acțiunile militare*, Editura AISM, București, 2003.

2. DOBRE, Marius, „*Managementul riscurilor are un impact pozitiv asupra performanței pe termen*

lung”, în *Cariere* online, 08.09.2012, <http://www.cariereonline.ro/articol/managementul-riscurilor-are-un-impact-pozitiv-asupra-performantei-pe-termen-lung>.

3. European Commission – *Revision of the Internal Control Standards and Underlying Framework - Strengthening Control Effectiveness*, 2007.

4. GEERT, Bouckaert, *Internal audit trends in the public sector*, IAS Conference, Bruxelles, 2008, http://ec.europa.eu/dgs/internal_audit/pdf/conference_2008/bouckaert_08.pdf

5. GHIȚĂ, Emil; GHIȚĂ, Marcel, *Audit și control*, Editura Fundației România de Măine, București, 2007.

6. GHIȚĂ, Marcel, *Auditul Intern*, Ediția a doua, Editura Economică, București, 2009.

7. MARE, Emil; OANȚĂ, Florin Petre, *Control financiar, audit și expertize contabile*, Editura Academiei Forțelor Terestre, Sibiu, 2007.

8. MARE, Emil, *Managementul sistemului de audit public intern*, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, București, 2007.

9. Ministerul Finanțelor Publice/Unitatea Centrală de Armonizare a Sistemelor de Management Financiar și Control, *Metodologie de implementare a standardului de control intern „Managementul riscurilor”*, 2007, http://discutii.mfinante.ro/static/10/Mfp/control_prev/manuale/METOD_IMPLIEMEN-TARE_RISC.pdf

10. MITEA, Adrian; BĂNCUȚĂ, Adrian Ștefan; SUDITU, Ștefan; TĂNASE, Dumitru, *Auditul public intern, de la funcția de control la funcția de consiliere în cadrul asistenței manageriale*, Tipografia MAI, București, 2005.

11. NEGRILĂ, Alina, *Managementul Riscului și Controlul Intern în Cadrul Organizației*, www.mattig-management.ro

12. NICOLESCU, Ovidiu; PLUMB, Ion; PROCOP, Mihai; VASILESCU, Ion; VERBONCU, Ion, *Abordări moderne în managementul și economia organizației. Economia și managementul diferitelor tipuri de organizații*, Vol. 3, Editura Economică, București, 2003.

13. Ordinul ministrului finanțelor publice nr. 1389/2006, de modificare și completare a OMFP nr. 946/2005, pentru aprobarea *Codului controlului intern, cuprinzând standardele de management/control intern la entitățile publice și pentru dezvoltare a sistemelor de control managerial*, Monitorul Oficial nr. 771/2006.

14. Ordinul ministrului finanțelor publice nr. 946/04.07.2005 pentru aprobarea *Codului controlului*

intern, cuprinzând standardele de management și control intern la entitățile publice și pentru dezvoltarea sistemelor de control managerial, Monitorul Oficial nr. 675/2005, republicat cu completările ulterioare în Monitorul Oficial nr. 469/05. 07. 2011.

15. RENARD, Jacques, *Teoria și practica auditului intern*, Uniunea Europeană, Proiect finanțat prin PHARE, Ediția a 4-a, Imprimeria Arta Grafică, București, 2000.

16. SAWYERS, Lawrence B. și colectiv, *Auditul intern*, Ediția a-V-a, Institutul Auditorilor Interni, 2005

17. *** *Applying COSO's Enterprise Risk Management - Integrated Framework*, September 29, 2004, The Institute of Internal Auditors, http://www.coso.org/documents/COSO_ERM.ppt

18. *** *Managementul riscului* (jurnal de cercetare anticorupție), nr. 57/ianuarie 2012, <http://www.business-integrity.ro/sites/default/files/fileuploads/newsletter/57%20-%20Managementul%20riscului%202.pdf>

19. *** *Managementul riscului*, http://silvic.usv.ro/cursuri/managementul_riscului.pdf, p. 14, 36.

20. *** *Politicile de management al riscului*, http://www.e-birouvirtual.ro/sites/default/files/articole_bv/120409_politicile%20de%20management%20al%20riscului.pdf

21. *** *Reglementări și proceduri actuale în România privind auditul public intern*, <http://www.scribube.com/economie/finante/reglementari-si-proceduri-actu244815217.php>

Operaționalizarea Diplomației Apărării

Sorin FETIC*

Lucrarea urmărește – după analizarea modului de măsurare a unui obiect, fenomen sau concept, a tipurilor de variabile existente și în combinație cu identificarea unor definiții conceptuale ale diplomației apărării și a anumitor științe cu care aceasta intră în contact și care au un rol important în dezvoltarea ei – stabilirea unei definiții operaționale a diplomației apărării, pe baza unei „convenții arbitrare”.

Cuvinte-cheie: diplomația apărării, operaționalizare, măsurare, variabile calitative, variabile cantitative.

1. Considerații preliminare

Importanța lucrării constă în faptul că demonstrează, la nivel teoretic, faptul că *diplomația apărării* nu este doar o construcție lingvistică interesantă și ușor de uitat după ce trece prin febra unei dezbateri simpliste, ci are o încărcătură complexă, a cărei dimensiune poate fi direct sau indirect măsurabilă, în funcție de o serie de *variabile cantitative și calitative*. Totodată, tema abordată în această lucrare poate constitui un subiect de interes general, deoarece operaționalizarea diplomației apărării poate fi considerată o modalitate complexă în vederea generării unei stări de securitate națională, regională sau internațională.

Scopul acestei cercetări este de a augmenta perimetrul informațional în care percepem diplomația apărării și de a emite judecăți de valoare despre aceasta, care să reprezinte puncte de plecare pentru identificarea unor soluții necesare evitării conflictelor, îmbunătățirii și eficientizării relațiilor dintre state.

Totodată, am urmărit ca această cercetare să aibă și o utilitate aplicativă, în sensul de a nu fi doar utilă celor interesați de partea teoretică a subiectului, ci și practicienilor, care ar putea găsi o serie de repere interesante despre modul de operaționalizare a diplomației apărării. Despre utilitatea predictivă a cercetării nu se poate spune că a constituit vectorul care a atras cea mai mare parte a atenției, mai degrabă este sesizabilă dorința de explicare a modului în care un concept poate fi operaționalizat, așa cum anunță și titlul.

Această lucrare nu se bazează pe o analiză statistică în încercarea de a găsi o modalitate acceptabilă de operaționalizare a diplomației apărării, ci se bazează mai mult pe principiul cauză-efect în explicarea și descrierea unor fenomene și concepte care pot fi întâlnite la nivelul relațiilor internaționale și care pot fi considerate ca intrând în aria de acoperire a diplomației apărării.

Ipoteza de la care am plecat în elaborarea acestei lucrări a fost aceea că, prin înțelegerea modului de operaționalizare a diplomației apărării de către personalul diplomatic militar și civil, acesta poate utiliza anumite abordări în situațiile critice pe care le pot întâmpina în așa fel încât, prin măsurile pe care le propun decidenților politico-militari, să scadă posibilitatea inițierii unui conflict violent atât la nivel regional, cât și internațional. Cu alte cuvinte, ipoteza lucrării este că, prin operaționalizarea diplomației apărării, se poate aduce un plus de valoare eforturilor comunității internaționale de a prezerva pacea, solidaritatea, încrederea și cooperarea între state.

*Căpitan Sorin FETIC este doctorand în Informații și securitate națională la Universitatea Națională de Apărare „Carol I” din București. E-mail: feticsorin@yahoo.com

2. Operaționalizarea și modalitatea de operaționalizare a unui concept

Pentru a identifica modalitatea de operaționalizare a unui concept, am utilizat interpretarea teoretică specifică științelor sociale (dar este necesar de subliniat faptul că științele sociale au împrumutat acest proces de operaționalizare din domeniul fizicii).

Percy Williams Bridgman, laureat al premiului Nobel pentru fizică în anul 1946, s-a preocupat de explicarea modului de operaționalizare a unui concept în cartea „The Logic of Modern Physics”, apărută în 1927. Bridgman afirma că: „în general se înțelege prin orice concept nimic mai mult decât un set de operațiuni; conceptul este sinonim cu un set de operațiuni care îi corespund”¹. Astfel, operaționalizarea unui concept implică, în primul rând, identificarea multitudinii operațiilor care, odată realizate – simultan sau într-o anumită ordine – pot genera activitățile teoretice sau practice vizate de conceptul în sine. Totodată, pentru operaționalizarea unui concept este necesară găsirea acelor elemente definatorii care pot fi explicate, evaluate și măsurate, potrivit definiției operaționalizării din Oxford Dictionary of Sociology: „transformarea unui concept abstract, teoretic în ceva concret, observabil și măsurabil în cadrul unui proiect de cercetare empirică. Definițiile operaționale sunt indicatori pragmatici și realiști ai multor noțiuni difuze. (...) Definițiile operaționale sunt cruciale pentru procesul de măsurare și sunt adesea cele mai controversate aspecte într-un proiect de cercetare.”²

Un concept general are o serie de caracteristici care pot fi identificate de senzorii umani, însă acest lucru nu este de ajuns pentru înțelegerea corectă a tuturor acestor caracteristici. Dincolo de percepția unor trăsături prin intermediul senzorilor, pentru operaționalizarea unui concept mai sunt necesare două elemente foarte importante, și anume: dispunerea de o bună capacitate cognitivă de interpretare a realității și de un orizont informațional satisfăcător.

Cu toate acestea, există riscul sau dezavantajul ca o definiție operațională să se limiteze numai la aspectele considerate relevante de către cel care emite definiția sau la aspectele pe care consideră că le poate măsura, dispunând de unități de măsură sau de instrumente de măsură, căzând uneori în capcana cauzalității superficiale în detrimentul argumentelor documentate asigurate de cercetarea științifică. Astfel, o definiție operațională poate defini numai parțial o arie de interes, neavând uneori capacitatea să sesizeze o serie de procese care pot avea loc între unele elemente din respectiva arie de interes supusă

cercetării.

Cu alte cuvinte, cum fiecare activitate are un nivel de risc (în sensul apariției unor disfuncționalități) și cercetarea științifică poate avea un nivel de reduționism care, câteodată, se materializează în omiterea luării în considerare a unor aspecte științifice, aparent nerelevante, dar care pot influența rezultatele cercetării.

Pentru operaționalizarea unui concept este necesară identificarea unei definiții operaționale a acestuia, unde este obligatorie existența unor aspecte măsurabile ale conceptului a căror interpretare poate asigura o mai mare rigurozitate științifică. În acest context, nu este exclusă situația ca un concept să nu poată fi măsurat direct, apărând astfel necesitatea găsirii unei posibilități ca acesta să fie măsurat indirect.

Conceptul de „măsurare” a fost împrumutat, la fel ca și cel de „operaționalizare”, tot din domeniul fizicii. Fizicianul britanic Norman Robert Campbell afirma, în „Physics: The Elements”, că: „Toate măsurătorile fundamentale aparțin fizicii, care aproape ar putea fi descrisă ca fiind știința măsurării”³, continuând cu definiția conform căreia: „Măsurarea constă în atribuirea de numere pentru a reprezenta proprietăți”⁴.

Astfel, pentru operaționalizarea unui concept, trebuie identificate proprietăți măsurabile. Pentru a măsura aceste proprietăți este nevoie de cifre și de numere pentru care s-a stabilit o anumită ordine în cadrul unor convenții internaționale. Această ordine a numerelor ajută la stabilirea unei ierarhizări, în sensul alocării unor numere anumitor proprietăți, pentru a ne forma un sistem de valori numerice și o scală numerică, facilitându-se, de exemplu, compararea (prin intermediul unor criterii prestabilite) nivelului de utilitate dintre anumite proprietăți într-un context dat.

Din punctul de vedere al fizicii, măsurarea greutateii, înălțimii, densității, de exemplu, sunt operațiuni concrete, care beneficiază și de existența unor unități de măsură specifice, dar există concepte a căror măsurare este foarte greu de realizat și a căror măsurare, chiar dacă se realizează, este inexactă. Frumusețea, culorile, deși sunt proprietăți ale unor obiecte, sunt greu măsurabile, deși relevanța lor poate fi crescută. Un exemplu relevant poate fi cel dat de Norman Robert Campbell care, găsind câteva proprietăți ale unor cristale, încerca să le măsoare⁵. Printre proprietăți enumera: număr, greutate, densitate, duritate, culoare, frumusețe. Primele trei proprietăți le-a putut măsura, dar următoarele trei, nu.

Însă el a observat că tocmai culoarea și frumusețea acestor cristale le cresc, în general, prețul. Așadar, nu întotdeauna proprietățile ușor măsurabile sunt și cele mai valoroase. Totodată, se poate afirma că importanța proprietăților este influențată de context, deoarece în situații diferite devin relevante proprietăți diferite.

Norman Robert Campbell a susținut ideea potrivit căreia culorile nu se pot măsura cu excepția stabilirii unei „convenții arbitrare”⁶ de natură empirică. În acest mod, se pot alocă arbitrar numere unor culori, reușindu-se ulterior să se stabilească o ierarhie a proprietăților reprezentate de culori⁷. În cazul în care în privința culorilor nu se stabilesc „convenții arbitrare” atunci se poate afirma că de exemplu: unele trăsături sunt „mai galbene” sau mai „puțin galbene”, sunt „la fel de galbene”, „mai întunecate” sau „mai deschise”, au „culori diferite”.

Referindu-se tot la măsurare, Stanley Smith Stevens afirma că: „Măsurarea este ... în sensul ei cel mai larg ... alocarea de numere pentru obiecte sau evenimente, în conformitate cu unele reguli”⁸, astfel Stevens îl completează pe Norman Robert Campbell și este mai explicit decât acesta, susținând că nu este suficientă atribuirea de numere pentru a reprezenta proprietăți, ci mai este nevoie și de reguli clare, cum ar putea fi, de exemplu, stabilirea faptului că o proprietate poate fi măsurată numai cu o anumită unitate de măsură. Astfel, atunci când se analizează un concept după un anumit criteriu este necesară utilizarea unei unități de măsură standard recunoscută de toată lumea, în primul rând pentru a fi plasat pe o anumită scară de valori în funcție de valoarea numerică ce i-a fost atribuită și, în al doilea rând, pentru ca acesta să poată fi comparat cu alte concepte din același domeniu de referință sau încadrat într-un interval dezirabil (sau nu).

„Convențiile arbitrare”, despre care amintea Norman Robert Campbell, pot fi considerate ca fiind „reguli”, din perspectiva lui Stevens, însă importanța lor cea mai mare este dată de faptul că acestea deschid posibilitatea măsurării anumitor concepte (cum este diplomația apărării), care teoretic sunt greu „măsurabile”, ajutând astfel la operaționalizarea lor. Teoretic, nu este necesar ca aceste „convenții arbitrare” să fie acceptate în unanimitate, însă practic este important ca atunci când anumite proprietăți (greu sau imposibil de măsurat direct) fac obiectul unei cercetări, să se cunoască și faptul că totuși s-a reușit măsurarea lor (direct sau indirect) conform unor „convenții arbitrare”.

Importanța „măsurării” este dată de faptul că

aceasta ne aduce mai aproape de „precizie”. Charles West Churchman, referindu-se la măsurare în general, afirma: «Contrastul dintre cantitativ și non-cantitativ se pare că implică un contrast între informațiile „precise” și cele „vagi”. Informația precisă este informația care permite cuiva să distingă obiectele și proprietățile lor cu un anumit grad de rafinament arbitrar stabilit»⁹. Cu cât informațiile deținute despre un concept sunt mai corecte și adevărate, cu atât construcția unei demonstrații este mai puțin vulnerabilă în fața unor argumente de ordin subiectiv și chiar obiectiv. Subminarea unei argumentații se fundamentează și pe identificarea elementelor imprecise care stau la baza raționamentelor care compun respectiva argumentație. Astfel, se poate afirma că puterea de demontare a unei construcții argumentative este direct proporțională cu veridicitatea informațiilor care stau la baza formulării premiselor.

Pentru cuantificarea unui concept este foarte importantă identificarea variabilelor conceptului analizat. *Variabila* reprezintă o caracteristică a unui subiect de cercetare (lucru, fenomen, concept) care poate lua valori diferite fie cu privire la aceeași caracteristică a aceluiași subiect, fie la același tip de caracteristică, dar la subiecte diferite. Această caracteristică este supusă măsurării și nu este nevoie să fie definitorie pentru subiectul analizat, ea poate fi de exemplu importantă doar într-un anumit context și în alt context să se situeze în plan secundar.

Variabilele, pentru a fi utile, trebuie să corespundă unor valori care de fapt sunt un set de date care au o formă concretă de manifestare. Edward L. Thorndike, profesor de psihologie educațională la Universitatea Columbia afirma, în 1918, că: „Tot ceea ce există are o anumită valoare. Pentru a o cunoaște complet (valoarea – n.t.), este nevoie să îi cunoaștem cantitatea și calitatea”¹⁰. Acesta întărește ideea că variabilele, în funcție de valoarea pe care o pot lua, sunt de două feluri, și anume *variabile calitative și variabile cantitative*.

Concluzionând acest subcapitol, se poate afirma că procesul de operaționalizare este constituit din mai multe elemente, iar „măsurarea” este nu doar unul dintre acestea, însă poate cel mai important. Pentru operaționalizarea unui concept consider utilă luarea în considerare a următoarelor aspecte care au și un important rol orientativ:

- identificarea unor atribute și caracteristici ale conceptului, relevante pentru realizarea cercetării;
- stabilirea caracteristicilor măsurabile și nemăsurabile ale conceptului analizat;
- identificarea caracteristicilor care se pot constitui

în variabile;

- stabilirea instrumentelor de măsură și a unităților de măsură pentru caracteristicile măsurabile și a valorilor pe care le pot lua variabilele;

- stabilirea „convențiilor arbitrare” pentru caracteristicile nemăsurabile sau a modalităților de măsurare indirectă;

- stabilirea intervalului de valori numerice între care este dezirabilă plasarea anumitor caracteristici;

- exercitarea funcției manageriale de control asupra procesului de operaționalizare și verificarea în permanență a nivelului de performanță la care se află fiecare caracteristică, conform intervalului de valori stabilit;

- identificarea unor reguli și metode de corectare a deficiențelor constatate în cadrul controalelor.

3. Științe care au un rol important în dezvoltarea diplomației apărării

Interpretările asupra diplomației apărării, într-o anumită marjă, pot fi diferite de la autor la autor, în sensul că există diferite puncte de vedere cu privire la științele care au avut un rol important în dezvoltarea acestui concept. Consider că în studiul diplomației apărării pot fi folosite mai multe discipline, și anume dreptul, științele militare, științele politice și relațiile internaționale.

Dreptul, în special dreptul diplomatic¹¹ și dreptul consular¹², are rolul de a reglementa o serie de aspecte referitoare la: personalul diplomatic, protocolul diplomatic, etichetă, imunități, acreditare, ordinea de precădere.

*Cunoașterea militară*¹³ este considerată „o știință operațională care generează concepte acționale”¹⁴. Este știința care stă la baza pregătirii componentelor care dețin monopolul asupra folosirii forței și a celor care dețin monopolul asupra reprezentării militare externe dintr-un stat și care duce acțiuni militare într-o manieră în care să se obțină avantaje tactice, operaționale și strategice cu un minim de pierderi de resurse (materiale, umane, financiare, temporale, informaționale). Pentru ca acest scop să fie realizabil, este nevoie de respectarea unei serii de principii integrate în știința militară, precum: *principiul obiectivului*, *principiul securității* și *principiul descurajării*.

Principiul obiectivului susține că „fiecare operațiune militară ar trebui întreprinsă pentru îndeplinirea unui obiectiv clar definit, decisiv și realizabil”¹⁵; în conformitate cu acest principiu, diplomația apărării este considerată operațiunea

militară non-violentă care are ca obiectiv principal stabilirea sau restabilirea încrederii între două sau mai multe state, apelându-se la activități clar definite menite să stingă neînțelegerile, să promoveze cooperarea și să ducă la implementarea unor relații bazate pe respect reciproc.

Principiul securității „protejează și conservă puterea de luptă”¹⁶; în cadrul acestui principiu, diplomația apărării își face simțită prezența prin preocuparea ei de a evita surprinderea, folosindu-se în acest sens și de atașatii apărării, militari, aero și navali, care au printre misiuni și identificarea atitudinii prietenoase sau nu a statului acreditat.

Principiul descurajării are o intensă aplicabilitate în domeniul militar, deși se poate afirma că se adresează în principiu psihicului colectiv sau individual al unui potențial inamic și rezistenței acestuia la stresul provocat de o serie de factori special concepuți într-o formă aparent neorganizată, dar care sunt direcționați spre a se mula pe segmentele vulnerabile ale acestuia. Altfel spus, pentru a provoca descurajarea, trebuie identificată acțiunea sau conjunctura pe care inamicul și-o dorește cel mai puțin, care îi aduce cele mai mari dezavantaje strategice, de care îi este cel mai frică. După identificarea acestei acțiuni sau conjuncturi, potențialul inamic poate fi persuadat să renunțe la intențiile ostile și să accepte negocierea. Diplomația apărării este adepta descurajării în detrimentul confruntării violente, având capacitatea să creeze și cadrul propice începerii tatonărilor, al negocierilor preliminare și al negocierilor propriu-zise. Consider că, față de prevenție, descurajarea este mai apropiată de diplomația apărării, cel puțin pentru că descurajarea exclude „loviturile preventive”.

Pentru a se menține un potențial de descurajare, este necesară¹⁷: pregătirea, evitarea provocărilor, prudență, publicitate, credibilitate, păstrarea unui anumit nivel de certitudine, paradoxalul („pacea, în mod paradoxal, poate fi uneori cel mai bine asigurată de război”)¹⁸, independența („când stimulentele comune încetează, așa fac și coalițiile”)¹⁹, schimbarea.

În cartea „On thermonuclear war”, Herman Kahn a identificat o serie de descurajări militare cum sunt²⁰: unele măsuri militare temporare, precum alertarea și mobilizarea populației, sprijin militar direct pentru zona amenințată, represalii minore controlate.

Principiul prevenției se deosebește de *principiul descurajării*, care se preocupă mai mult de persuadare, prin faptul că prevenția se poate concretiza prin luarea unor măsuri fizice și concrete destinate estompării unor conjuncturi generatoare de neînțelegeri sau

opririi escaladării unui posibil conflict. Dacă prin descurajare se încearcă prezentarea unui posibil inamic a ceea ce riscă să i se întâmple dacă dorește escaladarea conflictului, prin prevenție se dorește evitarea prin diferite mijloace ca un conflict să se desfășoare, astfel fiind posibilă luarea unor măsuri complexe în acest sens. Chiar dacă prevenția și descurajarea pot avea aceleași rezultate, scopul comun fiind evitarea începerii unui conflict, mijloacele prin care se manifestă sunt diferite. De exemplu, dacă două state au același tip și aceeași cantitate de rachete, se poate evita ca ele să se atace unul pe celălalt, fiind descurajate de faptul că amândouă știu foarte clar ce efecte pot avea la țintă respectivele rachete; astfel, fără a se duce operațiuni militare de mare amploare, statele respective pot fi *descurajate* să intre în conflict numai printr-o simplă înștiințare însoțită de dovezi privind cantitățile de armament deținute de fiecare și ce efecte poate avea folosirea lor. În ceea ce privește *prevenția*, un exemplu potrivit poate fi că un stat își comasează lângă graniță o mare cantitate de forțe în urma unor amenințări făcute de un stat vecin privind o posibilă invazie. În urma identificării dimensiunii dispozitivului militar format la graniță, a cantității de forțe și mijloace mobilizate și pregătite de acțiune, este posibil ca statul care inițial lansase amenințările să își revizuiască intențiile. Astfel a fost prevenită desfășurarea unui conflict. Se poate afirma că, în unele situații, descurajarea poate fi o alternativă mai ieftină decât prevenția.

Profesorul Gheorghe Văduva a identificat mai multe forme de exprimare și materializare ale *principiului prevenției*, astfel²¹: recurgerea la modalități nonviolente politice, diplomatice și de altă natură pentru rezolvarea diferendului; folosirea presiunilor politice, economice și militare; embargoul, boicotul și blocada; îndiguirea (politică, diplomatică, economică și militară); amenințarea cu folosirea forței; acțiunea militară demonstrativă; lovitura preventivă.

Consider că atât descurajarea, cât și prevenirea încep și se termină implicând diplomația apărării, dar pe parcursul desfășurării celor două este posibilă eliminarea diplomației apărării din discuție în punctul în care violența explicită înlocuiește negocierea.

Științele politice influențează diplomația apărării deoarece, de cele mai multe ori, conflictele militare au la origine diferențele de opinii politice dintre state care sunt influențate major și de interese economice. În general, este dezirabil ca strategia politică, formulată de deținătorul legitimității într-un stat, să aibă ca punct de plecare elemente de teorie din științele politice

adaptate din punct de vedere științific caracteristicilor mediului spațio-temporal de referință. O strânsă legătură între științele politice și război o realizează Carl von Clausewitz care afirma războiul „este o simplă continuare a politicii prin alte mijloace”²². Cea mai concretă legătură dintre științele politice și diplomația apărării o constituie politica de apărare și politica externă, care sunt parte a programului de guvernare.

Nu în ultimul rând, *relațiile internaționale* joacă, de asemenea, un rol important în diplomația apărării. Hans J. Morgenthau, unul dintre părinții fondatori ai școlii realiste clasice în secolul al XX-lea, a susținut că cei mai importanți actori în relațiile internaționale sunt statele-națiune și că principala lor preocupare în absolut toate acțiunile pe care le întreprind este acumularea, folosirea și conservarea puterii. În cartea, „Politica între națiuni. Lupta pentru putere și lupta pentru pace”, pe care a scris-o în anul 1948, autorul afirma că „principalul indicator care ajută realismul politic să găsească drumul prin peisajul de politică internațională este conceptul de interes definit în termeni de putere.”²³ Relațiile internaționale reprezintă de fapt cel mai propice mediu de dezvoltare a unor relații diplomatice în special între actorii internaționali statali, dar și în cadrul unor organizații interguvernamentale. Relațiile internaționale, în mediul de securitate contemporan, sunt puternic marcate de „teoria realistă”, care susține ideea că statele, în loc să acționeze rațional, luând deciziile de politică externă pe baza unor cercetării științifice, acționează urmărindu-și propriile interese naționale. Comportamentul statelor la nivel internațional este influențat de politica lor externă și de apărare. Acestea două sunt puse în același timp în operă de diplomația apărării, care a început să câștige o importanță foarte mare în ceea ce privește relațiile diplomatice contemporane. În cadrul relațiilor internaționale, un segment foarte important este ocupat de relațiile diplomatice, care, la rândul lor, în mare parte, sunt împărțite între diplomația apărării și diplomația economică.

În cadrul relațiilor diplomatice internaționale, ar fi dezirabil ca diplomația apărării să se dezvolte într-un raport de proporționalitate directă cu amenințările convenționale sau neconvenționale identificate în mediul de securitate contemporan, pentru a putea contracara în timp real amenințările produse de diferite state sau organizații nonstatale agresive asupra stării de securitate naționale, regionale și internaționale.

4. Definiția operațională a diplomației apărării

Pentru a analiza modalitatea de operaționalizare a diplomației apărării, se impune în primul rând enunțarea unei definiții operaționale a acesteia. Definiția operațională se referă la identificarea unei soluții diferite, originale sau obișnuite, folosite într-un studiu sau o lucrare de cercetare științifică pentru a măsura o variabilă sau un set de variabile ale unui concept, fenomen sau obiect.

Definiția operațională a unui fenomen sau concept ar trebui să se bazeze pe variabile reale și pe măsurători clare, dar există posibilitatea ca, deși să fie foarte bună dintr-o perspectivă tehnică, pentru că se referă la o problemă și la o soluție punctuală, să fie încărcată și de o relativă doză de subiectivism, cel puțin din prisma ignorării altor variabile care în alt context și pentru alt studiu științific pot avea o importanță vitală. Cu alte cuvinte, definiția operațională are limitele ei mai mult sau mai puțin identificabile. Inclusiv definiția operațională a diplomației apărării, departe de a fi exhaustivă, este perfectibilă, lăsând posibilitatea ca în timp să suporte completări, modificări și actualizări.

Pentru a ajunge la definiția operațională a diplomației apărării, au fost luate în considerare o serie de elemente, precum: definițiile conceptuale ale diplomației apărării; înțelegerea procesului de operaționalizare propriu-zisă a unui concept; analizarea modului și a posibilității de măsurare a unui concept (inclusiv măsurarea indirectă²⁴); înțelegerea semnificației termenului „variabilă” și ulterior a tipurilor de variabile relevante pentru diplomația apărării.

Înainte de a emite definiția operațională a diplomației apărării, este utilă reamintirea definiției lexicale, care „este înțelesul academic sau universal dat unui cuvânt sau unui grup de cuvinte (...) și este totuși mai abstractă și mai formală decât este definiția operațională.”²⁵

Definiția conceptuală a diplomației apărării a fost enunțată pentru prima dată în *Strategic Defence Review* al Marii Britanii emis în 1998, unde s-a specificat faptul că aceasta are misiunea de: „... a asigura forțele armate necesare Ministerului Apărării pentru a îndeplini diverse activități pentru a risipi ostilitatea, pentru a construi și menține încrederea, precum și pentru a oferi asistență în dezvoltarea democratică și responsabilă a forțelor armate, aducând astfel o contribuție semnificativă la prevenirea și soluționarea conflictelor”²⁶.

În literatura autohtonă de specialitate, diplomația

apărării a fost definită de Sergiu Medar ca reprezentând „totalitatea acțiunilor desfășurate de un guvern și de personalul implicat de acesta, menite să diminueze climatul de tensiune sau de ostilitate, să implementeze noi măsuri de creștere a încrederii între state, să contribuie la dezvoltarea relațiilor de colaborare și cooperare între armate și să asigure condițiile de creare sau de funcționare a alianțelor și coalițiilor”²⁷.

Având ca fundament aceste definiții și o serie de alte interpretări despre diplomația apărării, am identificat următoarea definiție operațională a diplomației apărării.

Diplomația apărării este o ramură a diplomației generale care este folosită de un stat în relațiile bilaterale sau multilaterale, în baza politicii externe și a politicii de apărare emise de autoritățile legitime ale statului suveran respectiv, și este pusă în operă de către reprezentanții legitimi ai statului acreditant în statul acreditar, în scopul construirii (inițierii) sau creșterii încrederii dintre state, în scopul folosirii eficiente a resurselor apărării pentru prevenirea începerii unor eventuale conflicte sau încheierii unor conflicte, în cadrul căreia se respectă majoritatea dintre următoarele cerințe (adică se contabilizează răspunsuri afirmative la peste jumătate dintre următoarele afirmații):

- existența atașajilor apărării, militari, aero și navali;
- apartenența la o alianță politico-militară;
- participarea la exerciții militare internaționale;
- participarea la exerciții militare împreună cu cel puțin una dintre țările vecine;
- existența unor acorduri de colaborare între ministerul apărării naționale al statului respectiv cu ministerele apărării din alte state;
- existența unor vizite oficiale ale delegațiilor militare din alte state;
- executarea unor vizite oficiale ale delegațiilor militare în alte state;
- primirea unor cursanți militari străini în instituțiile militare de învățământ;
- trimiterea unor cursanți militari în instituții militare de învățământ din alte state;
- ministrul apărării să fie civil sau armata să fie controlată de decidenții politici civili sau de puterea suverană a poporului;
- existența unor proiecte de cercetare științifică în domeniul militar care se desfășoară în colaborare cu mai multe țări;
- existența unor expoziții militare la care sunt invitate și chiar participă mai multe țări prin intermediul firmelor producătoare de echipamente militare;

- existența unor manifestări științifice în cadrul instituțiilor superioare de învățământ la care participă invitați din mai multe țări;

- existența unor vizite ale unor nave străine în porturile militare sau civile cel puțin o dată pe an;

- existența unor show-uri sau manifestări aeriene organizate de Ziua Aviației (sau alte ocazii) la care să participe și echipaje cu aeronave din alte țări;

- existența unor consultări oficiale la nivel parlamentar, guvernamental sau ministerial cu alte state în privința problemelor privind apărarea sau reforma sectorului de securitate;

- participarea la misiuni internaționale de menținere a păcii, organizate în urma unei rezoluții aprobate de Consiliul de Securitate al ONU;

- organizarea de cursuri postuniversitare, programe de master, stagii de pregătire, ateliere de lucru în instituții de învățământ sau în alte instituții, cu tema „Diplomația apărării”, în scopul familiarizării militarilor și personalului civil care lucrează în domeniul apărării cu exigențele acestui domeniu;

- îndeplinirea calității de semnatar al „Tratatului privind Forțele Armate Convenționale din Europa (TCFE)”;

- îndeplinirea calității de semnatar al „Tratatului de neproliferare nucleară”²⁸, a „Convenției privind interzicerea dezvoltării, producerii, stocării și folosirii armelor chimice și distrugerea acestora”²⁹ și al „Convenției privind interzicerea utilizării, stocării, producerii și transferului de mine antipersonal și distrugerea acestora”³⁰.

În definiția prezentată anterior, am identificat o serie de variabile calitative dihotomice a căror scală este formată din două valori antonime („da” sau „nu”), fără a emite pretenția că le-am identificat pe toate. „Convenția arbitrară” formulată încă din textul definiției susține că dacă frecvența unui răspuns afirmativ este majoritară, atunci diplomația apărării adoptată de un stat este operațională sau funcțională.

În principiu, cel mai important aspect pe care diplomația apărării îl promovează este câștigarea încrederii dintre state. Dacă variabilele calitative amintite primesc un răspuns afirmativ, în sensul că sunt îndeplinite, pot contribui semnificativ la creșterea încrederii dintre state.

Concluzii

Definiția operațională a diplomației apărării prezentată în această lucrare se referă mai mult la percepția posibilității ca un stat să utilizeze diplomația apărării în relațiile cu alte state la un

nivel minim de funcționalitate și nu este în măsură să precizeze cât de înalt este nivelul de eficiență al unui corp diplomatic dintr-un stat acreditant într-un stat acreditat. Pentru depășirea nivelului minim de funcționalitate a diplomației apărării promovată de un stat, este necesară analizarea fiecărei variabile în parte și identificarea unor metode de perfecționare pentru fiecare.

Definiția operațională dată diplomației apărării are rolul de a sublinia importanța unui concept relativ nou apărut în mediul de securitate contemporan, a cărui importanță este de cele mai multe ori apreciată. Printr-o explicare detaliată atât a științelor care au avut un impact major asupra dezvoltării diplomației apărării, cât și prin identificarea variabilelor calitative dihotomice care susțin procesul de operaționalizare a diplomației apărării doresc să argumentez faptul că în relațiile viitoare dintre state ar fi mai economic și mai convenabil să se recurgă la diplomație în detrimentul utilizării forței. Diplomația apărării este unul dintre instrumentele puterii „soft”³¹ care are capacitatea de a aplana o stare conflictuală fără a utiliza forța și uneori chiar și fără a face apel la amenințarea cu recursul la forță.

Diplomația apărării poate constitui, în prezent, platforma pe care statele își pot construi relații de cooperare, de dialog și de parteneriat care să le asigure îndeplinirea intereselor naționale. Faptul că decidenții politico-militari din unele state încurajează primirea sau trimiterea cursanților pentru a studia în instituții militare de învățământ din alte state partenere, este un fenomen care sugerează o anumită doză de încredere dintre aceste state.

NOTE:

1 Percy BRIDGMAN, *The Logic of Modern Physics*, MacMillan, New York, 1927, p. 5, <http://evans-experientialism.freewebspace.com/bridgman.htm>, accesat la 14 iunie 2013.

2 *Oxford Dictionary of Sociology*, Edited by John SCOTT, Gordon MARSHAL, Oxford University Press, 2009, p. 532.

3 Norman Robert CAMPBELL, *Physics: The Elements*, Publisher University Press, Cambridge, 1920, p. 267, <http://ia600202.us.archive.org/8/items/physicstheelements029733mbp/physicstheelements029733mbp.pdf>, accesat la 15 iunie 2013.

4 *Ibidem*.

5 *Ibidem*, p. 268.

6 *Ibidem*, p. 272.

7 Un exemplu potrivit poate fi considerat „codul culorilor” din domeniul electronicii, unde rezistoarele

și condensatoarele, de exemplu, sunt marcate cu una sau mai multe linii colorate, fiecărei culori fiindu-i alocată o anumită valoare. Foarte importantă este poziționarea liniei colorate care, în funcție de locul unde este plasată (prima, a doua, a treia etc.), poate lua valori diferite.

8 Stanley Smith STEVENS, *Mathematics, Measurements and Psychophysics*, Handbook of Experimental Psychology, ed., New York: John Wiley & Sons, 1951, p. 23, apud Robert Raymond STERLING, *The Theory of the Measurement of the Income of Trading Enterprises*, University Of Florida, April, 1965, p. 81, <http://ia700504.us.archive.org/4/items/theoryofmeasurem00sterrich/theoryofmeasurem00sterrich.pdf>, accesat la 15 iunie 2013.

9 Charles West CHURCHMAN, Philburn RATOOSH, *Measurement: Definitions and Theories* Wiley, New York, 1959, p. 83, <http://www.questia.com/read/94955679/measurement-definitions-and-theories>, accesat la 18 iunie 2013.

10 Edward L. THORNDIKE, „The nature, purposes, and general methods of Measurements of educational products”, în *The Seventeenth Yearbook of the National Society for the Study of Education*, Public School Publishing Company Bloomington, Illinois, 1918, p. 16, http://archive.org/stream/measurementofedu00whiprich/measurementofedu00whiprich_djvu.txt, accesat la 24 iunie 2013.

11 *Vienna Convention on Diplomatic Relations*, 1961, http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/9_1_1961.pdf, accesat la 28 iunie 2013.

12 *Vienna Convention on Consular Relations*, 1963, http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/9_2_1963.pdf, accesat la 28 iunie 2013.

13 „Știința militară reprezintă un sistem unitar de cunoștințe referitoare la legile și principiile luptei armate, la formele de organizare, pregătire și întreținere a forțelor armate în război, la procedeele și metodele de ducere a acțiunilor militare.”, *Lexicon militar*, Editura Militară, București, 1980.

14 Gheorghe VĂDUVA, *Știința Militară - Rolul științei militare în managementul mediului de securitate și apărare în procesul de modernizare a societății*, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir” - Institutul de Studii de Securitate, București, 2011, p. 5.

15 FM 3-0 (Field Manual No. 3-0), C1 (Change No. 1) *Operations*, Headquarters Department of the Army Washington, DC, 22 February 2011, p. 149, <http://www.fas.org/irp/doddir/army/fm3-0.pdf>, accesat la 28 iunie 2013.

16 *Ibidem*.

17 John M. COLLINS, „Principles of Deterrence”, în *Air University Review*, noiembrie-decembrie 1979, <http://www.airpower.maxwell.af.mil/airchronicles/aureview/1979/nov-dec/jcollins.html#jcollins>, accesat la 28 iunie 2013.

18 *Ibidem*.

19 *Ibidem*.

20 Herman KAHN, *On thermonuclear war*, Editor Transaction Publishers, New Jersey, 2007, p. 287. http://books.google.ro/books?id=EN2gtPTjFd8C&pg=PA256&hl=ro&source=gbs_toc_r&cad=4#v=onepage&q&f=false, accesat la data 29 iunie 2013.

21 Gheorghe VĂDUVA, *Principii ale războiului și luptei armate - realități și tendințe*, Universitatea Națională de Apărare, Centrul de Studii Strategice de Apărare și Securitate, București, 2003, p. 7, http://cssas.unap.ro/ro/pdf_studii/principii_ale_razboiului.pdf, accesat la 02 iulie 2013.

22 Carl von CLAUSEWITZ, *On War*, Book 1, Chapter 1, p. 24, <http://www.clausewitz.com/readings/OnWar1873/BK1ch01.html>, accesat la data 02 iulie 2013.

23 Hans J. MORGENTHAU, *Politica între națiuni. Lupta pentru putere și lupta pentru pace*, Editura Polirom, București, 2007, p. 112.

24 Măsurarea indirectă se realizează când rezultatul unei măsurări se determină prin compararea, prin intermediul unor unități etalon, cu rezultatele obținute prin măsurarea directă. Aceste măsurări sunt mai complexe și au o precizie mai scăzută, dar în multe cazuri nu pot fi evitate.

25 Estela G. ADANZA, *Research methods: Principles and Applications*, First Edition in 1995, Reprinted in 2006, Rex Book Store Inc, Manila, 2006, p. 21. http://books.google.ro/books?id=yNmTHbQiPEUC&pg=PA1&source=gbs_toc_r&cad=4#v=onepage&q&f=false, accesat la 03 iulie 2013.

26 *Strategic Defence Review*, Ministerul Apărării, Marea Britanie, iulie 1998, p. 151., <http://www.mod.uk/NR/rdonlyres/65F3D7AC-4340-4119-93A2-20825848E50E/0/sdr1998complete.pdf>, accesat la 26 iulie 2013.

27 Sergiu MEDAR, *Diplomația apărării*, Editura Centrul Tehnic-Editorial al Armatei, București, 2006, p. 4.

28 *Tratatul de neproliferare nucleară*, semnat la New York la 1 iulie 1968. http://www.onuinfo.ro/documente_fundamentale/instrumente_internationale/tratat_neproliferarea_armelor_nucleare/, accesat la 26 iulie 2013.

29 *Convenția privind interzicerea dezvoltării, producerii, stocării și folosirii armelor chimice și distrugerea acestora*, semnată la Paris la 13 ianuarie 1993, http://www.ancesiac.ro/upload/Conventia_CWC.pdf și <http://www.cwc.gov>, accesat la 26 iulie 2013.

30 *Convenția privind interzicerea utilizării, stocării, producerii și transferului de mine antipersonal și distrugerea acestora*, adoptată la Oslo la 18 septembrie 1997, http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htm_act_text?id=25041, accesat la 26 iulie 2013.

31 Pentru detalii, a se vedea Joseph S. Nye Jr. „Soft Power: the means to success in world politics”, New York: Public Affairs (Perseus Group), 2004.

BIBLIOGRAFIE:

1. ADANZA, Estela G., *Research methods: Principles and Applications*, First Edition in 1995, Reprinted in 2006, Rex Book Store Inc, Manila, 2006.
2. BRIDGMAN, Percy, *The Logic of Modern Physics*, MacMillan, New York, 1927.
3. CAMPBELL, Norman Robert, *Physics: The Elements*, Cambridge University Press, 1920.
4. CHURCHMAN, Charles West, Ratoosh, Philburn, *Measurement: Definitions and Theories*, Wiley, New York, 1959.
5. COLLINS, John M., „Principles of Deterrence”, în *Air University Review*, noiembrie-decembrie 1979, <http://www.airpower.maxwell.af.mil/airchronicles/aureview/1979/nov-dec/jcollins.html#jcollins>.
6. KAHN, Herman, *On thermonuclear war*, Transaction Publishers, New Jersey, 2007.
7. MORGENTHAU, Hans J., *Politica între națiuni. Lupta pentru putere și lupta pentru pace*, Editura Polirom, București, 2007.
8. MEDAR, Sergiu, *Diplomația Apărării*, Editura Centrul Tehnic-Editorial al Armatei, București, 2006.
9. NYE Jr., Joseph S., *Soft Power: the means to success in world politics*. New York: Public Affairs (Perseus Group), 2004.
10. STERLING, Robert Raymond, *The Theory of the Measurement of the Income of Trading Enterprises*, University of Florida, 1965.
11. THORNDIKE, Edward L., „The nature, purposes, and general methods of Measurements of educational products” în *The Seventeenth Yearbook of the National Society for the Study of Education*, Public School Publishing Company Bloomington, Illinois, 1918, p. 16, http://archive.org/stream/measurementofedu00whiprich/measurementofedu00whiprich_djvu.txt
12. VĂDUVA, Gheorghe, *Principii ale războiului și luptei armate - realități și tendințe*, Universitatea Națională de Apărare, Centrul de Studii Strategice de Apărare și Securitate, București, 2003.
13. VĂDUVA, Gheorghe, *Știința Militară - Rolul științei militare în managementul mediului de securitate și apărare în procesul de modernizare a societății*, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir” - Institutul de Studii de Securitate, București, 2011.
14. ** Vienna Convention on Diplomatic Relations, 1961.
15. ** Vienna Convention on Consular Relations, 1963.
16. ** Lexicon militar, Editura Militară, București, 1980.
17. ** Oxford Dictionary of Sociology, Edited by John SCOTT, Gordon MARSHAL, Publisher Oxford University Press, 2009.
18. ** Strategic Defence Review, Ministerul Apărării, Marea Britanie, iulie 1998.
19. ** Tratatul de neproliferare nucleară, semnat la New York la 1 iulie 1968.
20. ** Convenția privind interzicerea dezvoltării, producerii, stocării și folosirii armelor chimice și distrugerea acestora, semnată la Paris la 13 ianuarie 1993.
21. ** Convenția privind interzicerea utilizării, stocării, producerii și transferului de mine antipersonal și distrugerea acestora, adoptată la Oslo la 18 septembrie 1997.
22. ** * FM 3-0 (Field Manual No. 3-0), C1 (Change No. 1) Operations, Headquarters Department of the Army Washington, DC, 22 February 2011.

PERSPECTIVE ȘI PROVOCĂRI PRIVIND UTILIZAREA AERONAVELOR FĂRĂ PILOT UMAN LA BORD

*Dr. Laurențiu-Răducu POPESCU**

Preocupările privind proiectarea și construirea UAV-urilor vizează realizarea unor produse care să răspundă marilor exigențe ale viitorului atât din punct de vedere al platformei, cât și din punct de vedere al utilizării. Dar adevărata problemă o reprezintă implementarea acestora în spațiul aerian național și internațional. În lucrarea de față sunt prezentate câteva dintre provocările și realizările din acest segment de activitate în special pe domeniul reglementărilor naționale și internaționale.

Cuvinte-cheie: UAV, managementul spațiului aerian, reglementări UAV, legislație UAV.

1. Considerații preliminare

Trăim într-o lume a tehnologiei. Aeronavele fără pilot uman la bord (UAV¹) constituie un bun exemplu în acest sens, aflându-se la intersecția științelor tehnice, economice și, a științelor militare. Dacă luăm în considerare numai primul aspect – științele tehnice – UAV-ul reprezintă, astăzi, o fuziune tehnologică între mecanică, electronică și informatică.

Succesul înregistrat de UAV-uri în operațiile militare recente au generat un interes crescut în cadrul tuturor categoriilor de forțe armate din întreaga lume. În domeniul militar, vehiculele aeriene fără pilot sunt folosite în misiuni de supraveghere, culegere de informații, stabilire a țintelor, executare a atacurilor etc., contribuind la realizarea superiorității informaționale. Concluziile studiilor de specialitate converg spre o dezvoltare accentuată și în domeniul

civil, prin spectrul specific de activități: cercetare/patrulare în lungul căilor de comunicații, granițelor, conductelor de petrol și gaze, liniilor de înaltă tensiune, în misiunile specifice poliției etc.

Preocupările privind proiectarea și construirea UAV-urilor vizează realizarea unor produse care să răspundă marilor exigențe ale viitorului atât din punct de vedere al platformei, cât și din punct de vedere al utilizării. Un interes deosebit pe această linie se manifestă în țările cu vechi tradiții în construcția de aeronave, puternice din punct de vedere economic (SUA, Japonia etc.), dar și în țările cu potențial economic mai redus (Cehia, Suedia etc.). Având la bază un studiu făcut de JAPCC² în anul 2008, în NATO existau mai mult de 25 de modele operaționale (cu peste 3.700 de aeronave de tip UAV), acest număr fiind în creștere de la an la an. Dacă la nivelul anului 2001, în SUA se investeau 667 de milioane \$, la nivelul anului 2012, cifra a ajuns la 3,9 miliarde \$, ceea ce a generat o piață a locurilor de muncă destul de consistentă. Aspectul reflectă atenția acordată acestor aeronave de către factorii decidenți politico-militari din întreaga lume, dar și decidenților din mediul economic, care valorifică la maxim această oportunitate.

Cu toate că, în prezent, în România, aceste aparate sunt utilizate doar de către Ministerul Apărării Naționale, nu putem să nu remarcăm faptul că la nivel european și mondial, utilizarea unor astfel de aparate a crescut și va crește exponențial în mediul civil atât în ceea ce privește exploatarea, cât și producția.

**Căpitan-comandor dr. ing. Laurențiu-Răducu POPESCU este conferențiar în Departamentul forțe aeriene, navale și educație fizică militară al Facultății de Comandă și Stat Major din Universitatea Națională de Apărare „Carol I”, București și președintele Asociației „UVS România”.*

E-mail: lpopescu@uvsr.org

În condițiile câmpului de luptă complex, când factorul timp este decisiv în luarea unor hotărâri corecte, utilizarea UAV-urilor nu face altceva decât să imprime o abordare științifică actului de comandă, oferind acestuia continuitate, siguranță, fermitate și flexibilitate. Întrucât experiența dobândită până în prezent în utilizarea UAV-urilor dezvăluie potențialul uriaș al acestora, considerăm că nu s-a ajuns la un grad maxim de întrebuințare a lor.

2. Necesitatea adaptării cadrului legislativ național cu privire la UAV-uri

Luând act de necesitatea modificării Codului aerian civil, pentru a permite operarea avioanelor fără pilot (UAV) în spațiul aerian național, Comisia pentru apărare, ordine publică și siguranță națională a Camerei Deputaților a inițiat în sesiunea parlamentară din anul 2013 o serie de întâlniri cu reprezentanți ai Ministerului Apărării Naționale, Ministerului Transportului, Ministerului Afacerilor Interne, precum și ai Serviciului Român de Informații.

În urma acestor întâlniri de lucru a rezultat faptul că se impune a fi aduse acele completări și modificări Codului aerian civil, în scopul actualizării legislației naționale, în concordanță cu dezvoltarea curentă a aplicațiilor și zborurilor cu UAV.

Datorită acestor motive, apreciez că adoptarea prezentei inițiative legislative reprezintă o datorie a Parlamentului României, și aceasta vine într-un context în care putem arăta că Legislativul nu doar că ține pasul cu dezvoltarea tehnologică, dar și că, atunci când este cazul, este cu un pas înaintea, înlesnind mediului economic dezvoltarea spre care tinde.

3. Implicarea Asociației „UVS România”

Un sprijin consistent la această inițiativă l-a avut și Asociația „UVS ROMÂNIA”, persoană juridică fără scop patrimonial, cu caracter neguvernamental și apolitică, înființată în 07 februarie 2012.

Scopul înființării acestei asociații a fost acela de promovare a cercetării, dezvoltării, producerii și utilizării de vehicule autonome (UVS³), precum și de elaborare de propuneri pentru reglementare în domeniul UVS în România, prin atragerea oricărui grup de interes către domeniul ante-menționat, cum ar fi: industria națională, cu întreprinderi mari și mici, asigurând fie producție, fie servicii; autorități naționale cu drept de reglementare; autorități militare și civile; autorități locale interesate în dezvoltarea regională; universități, academii; asociații științifice

și profesionale, ONG-uri; presa etc.

Argumentele care au stat la baza înființării acestei asociații au fost multiple. Unul dintre acestea este și faptul că în România nu a existat o reprezentare profesională pe acest segment de activitate. La nivel internațional există o reprezentare în acest sens, după cum urmează: Association for Unmanned Vehicle Systems International – AUVSI, cu sediul în SUA; UVS International, cu sediul în Franța; Asociace výrobcu bezpilotnich systemu – AVBS (Unmanned systems Manufacturers Association), Republica Cehă; UVS, Korea de Sud; JUAV Association, Japonia; Remote control Aerial Platform Association (RCAPA), SUA; Russian Unmanned Vehicle Systems Association (RUVSA); Grupul de lucru Unmanned Aircraft Systems – UAS WG, Danemarca; UAS WG, Olanda și Belgia; UAS WG, Spania; Grupul de lucru UAV-DACH, Austria, Germania, Elveția, Olanda, Italia; UAVS, Marea Britanie; UAS, Norvegia; Unmanned Aerial Vehicle Systems Association - UAVS; Unmanned Systems Canada; UVS, Brazilia; UVS, Franța.⁴

Un alt argument a fost acela că tehnologia aparatelor de zbor fără pilot (UAV) a cunoscut o dezvoltare peste așteptări în ultimul timp, motivat de aplicabilitatea în cadrul operațiilor militare de pe mapamond. În anul 2009, în primul an din mandatul președintelui Barack Obama, s-au ordonat mai multe atacuri cu drone decât în toți cei opt ani de mandat ai predecesorului său, George W. Bush.

4. Aplicabilitatea și dezvoltarea UAV-urilor

Cercetări recente^e efectuate pe intervalul de timp 2004-2008 au pus în evidență aplicabilitatea UAV-urilor în cadrul diverselor operații, numărul de vehicule aeriene fără pilot fiind în creștere de la aproximativ 1.000 la 5.000 de unități. Spre exemplu, în anul 2001, armata americană avea în dotare 50 de drone. Astăzi, numărul a depășit 7.500, finanțarea alocată acestor drone proiectând o susținere în dauna programelor convenționale. Fondurile alocate de către SUA și Uniunea Europeană se vor cifra până în anul 2016 la aproximativ 3,5 miliarde de euro pentru drone⁵.

Pentru operarea acestor UAV-uri a fost nevoie de personal ultraspecializat, ajungându-se, în momentul de față, ca numărul piloților de pe aceste vehicule să fie deja mai mare decât cel al piloților specializați în avioane de luptă clasice. Acest aspect a motivat piața de profil militar, dar și civil. Cu toate că în domeniul militar comercializarea a avut o tendință

ascendentă, în cadrul pieței civile, comercializarea aparatelor de acest tip este încă în fază incipientă, în ciuda faptului că există suficiente domenii de aplicare pe acest segment. În Figura nr. 1 se poate observa perspectiva pe termen scurt și mediu a dezvoltării UAV-urilor la nivel internațional pe domenii de activitate.

Provocarea constă în faptul că pentru utilizatorul civil sunt necesare adoptarea unor norme de siguranță comune și a unor măsuri și proceduri care să garanteze securitatea zborului și protecția mediului înconjurător.

5. Reglementări la nivel european privind UAV-urile/RPA

În opinia unor specialiști nu se justifică implementarea normelor comune pentru toate categoriile de aeronave fără pilot uman la bord. Și aici mă refer la micro și mini UAV-urile construite de către amatori, pentru agrement, produse extrem de rare și într-un număr limitat de exemplare. Reglementarea acestei categorii, afirmă specialiștii

din cadrul Uniunii Europene, trebuie să rămână în responsabilitatea statelor membre, în conformitate cu Regulamentul 216/2008/EC privind normele comune în domeniul aviației civile⁸. În acest sens, Marea Britanie și Germania au elaborat deja norme pentru aeronave cu masa mai mică de 150 kg., în sprijinul activităților experimentale sau comerciale executate de entități publice sau private.

Probleme apar în cazul produselor de circulație pe teritoriul Uniunii Europene, construite la nivel industrial și care au o masă maximă la decolare redusă, dar care au totuși performanțe din ce în ce mai mari. Consider că rezolvarea acestei probleme trebuie găsită la nivelul Uniunii, pentru atingerea indicatorilor minimi de siguranță în zbor și de protecție a mediului.

Pași concreți au fost făcuți în cadrul Comisiei Europene prin constituirea Grupului european de coordonare RPA⁹. Prin constituirea acestui grup se dorește ca până în anul 2016 să fie stabilite normele de integrare a UAV-urilor în spațiul aerian comun, care să traseze foaia de parcurs a acestui proiect, în special

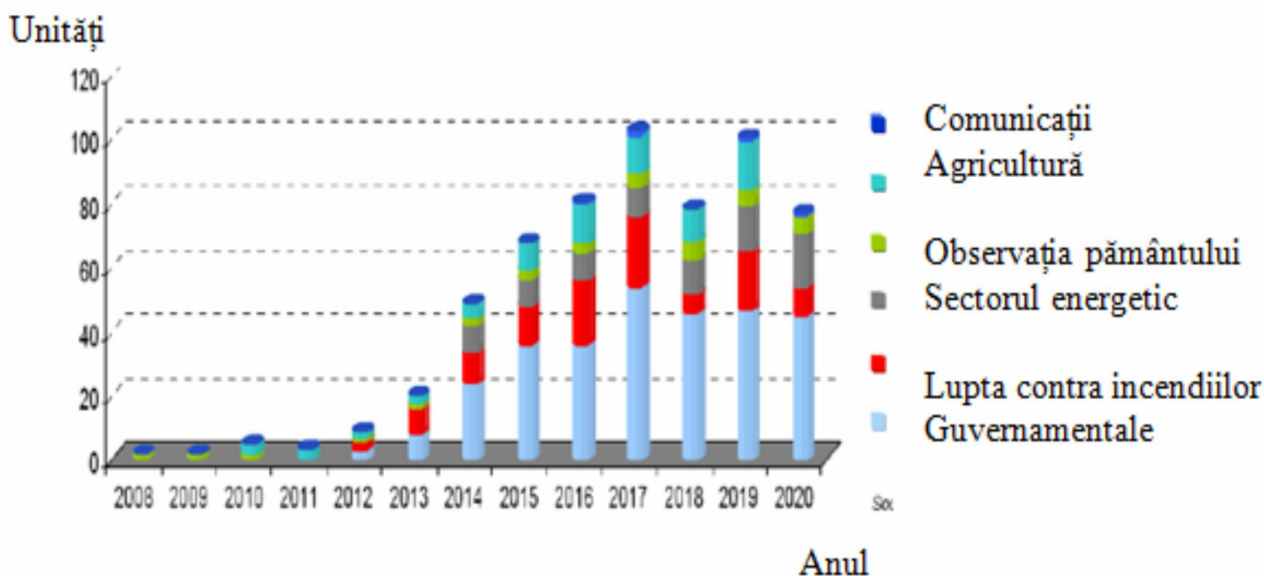

Figura nr. 1 Perspectiva pe termen scurt și mediu a dezvoltării UAV-urilor la nivel internațional⁷

pentru aeronave de peste 150 kg.

Agencia Europeană pentru Siguranță Aeriană (EASA) prin Regulamentul 216/2008/EC poartă responsabilitatea pentru certificarea și acordarea de licențe pentru această categorie.

În vederea realizării siguranței aeronavelor fără pilot uman la bord, reglementările prezente ale acestei

agenții prevăd cinci aspecte majore¹⁰ și anume:

- certificarea aeronavei, inclusiv certificarea de navigabilitate a aeronavei pilotată de la distanță;
- certificarea operatorilor;
- licențierea piloților aeronavelor;
- autorizația specială, în baza art. 8 al Convenției de la Chicago¹¹ pentru operațiunile internaționale

Clasa	Categoria	Raza de acțiune	Exemple
Clasa I < 150 kg	SMALL >20 kg	50 km (LOS)	Luna, Hermes 90
	MINI 2-20 kg	25 km (LOS)	Scan Eagle, Skylark, Raven, DH3, Aladin, Strix
	MICRO < 2kg	5 km (LOS)	Black Widow
Clasa a II-a 150-600 kg	TACTIC	200 km (LOS)	Sperwer, Iview 250, Hermes 450, Aerostar, Ranger
Clasa a III-a >600 kg	COMBAT	Fără limită (BLOS)	
	HALE	Fără limită (BLOS)	Global Hawk
	MALE	Fără limită (BLOS)	Predator B, Predator A, Heron, Heron TP, Hermes 900

Tabelul nr. 1 Clasificare UAV-Extras¹³

cu aeronave fără pilot;

- îmbunătățirea planificării de control a traficului aerian în spațiul aerian.

Aeronavele trebuie să respecte cerințele esențiale de navigabilitate formulate în Regulament. În acest sens au fost elaborate câteva dispoziții pe care aeronavele fără pilot (implicit și piesele și echipamentele acestora) trebuie să le îndeplinească pentru a opera în spațiul aerian, printre care amintim:

a) toate produsele (piesele și echipamentele din compunerea UAV) dețin un certificat de tip (certIFICATELE cu privire la modificările aduse la certificatul de tip original, inclusiv certificatele de tip suplimentar). Acest certificat se eliberează atunci când solicitantul demonstrează că produsul (piesele și echipamentele):

- se conformează unei baze de certificare de tip stabilită pentru asigurarea conformării cu cerințele esențiale menționate în Regulament;
- nu prezintă trăsături sau caracteristici care să îi afecteze siguranța în operare;
- este conform cu specificațiile detaliate în materie de navigabilitate.

b) orice operare se va face numai dacă se deține un certificat de navigabilitate valid. Acest certificat se eliberează atunci când solicitantul demonstrează că UAV-ul:

- este conform cu proiectul (în concordanță cu certificatele tip);
- a finalizat încercările și inspecțiile în vederea demonstrării operării în condiții de siguranță;
- documentația este actualizată și în

totalitate;

- întreținerea și exploatarea (mentenanța) este efectuată în conformitate cu cerințele esențiale privind continuitatea navigabilității.

Acest certificat de navigabilitate poate fi suspendat, revocat sau anulat. De asemenea, se poate emite și certificat de navigabilitate restrictiv.

Organizațiile care se ocupă atât cu proiectarea și fabricația, cât și cu mentenanța UAV-urilor trebuie dispună de autorizații de funcționare potrivit domeniului de aplicare. Aceste autorizații se eliberează numai atunci când aceste organizații demonstrează capacitatea, mijloacele necesare și pregătirea personalului de deservire. Personalul trebuie să fie autorizat pentru exploatarea respectivului tip de UAV (sisteme, echipamente, agregate de deservire etc.).

De asemenea, organizațiile care se ocupă cu instruirea personalului trebuie să dispună de licențe/autorizații de funcționare.

6. Reglementări la nivel național privind UAV-urile

Fără a intra în detalii, prezint foarte sumar o parte dintre reglementările naționale emise de Autoritatea Aeronautică Civilă Română cu privire la UAV și anume RACR-AZAC, Admisibilitatea la zbor a unor categorii de aeronave civile, ediția 01/2007, acolo unde sunt prevăzute vehiculele aeriene fără pilot la bord, cu o masă de operare mai mică de 150 kg.

Documentul oferă o scurtă clasificare a

UAV-urilor, precum și referiri privind aplicabilitatea, egibilitatea, documentele de admisibilitate la zbor, modul de întocmire a cererii, emiterea permisului de zbor național, valabilitatea și modul de reînnoire a acestui permis, înregistrări referitoare la procesul de emitere, suspendare, revocare sau reînnoire a fiecărui permis de zbor național.

Cert este faptul că pentru UAV-urile care au o masă maximă la decolare sub 15 kg la nivel național nu este necesar nici un document de admisibilitate la zbor.

În Legea nr. 399/2005 din 27/12/2005, Publicată în Monitorul Oficial, Partea I nr. 22 din 10/01/2006 pentru modificarea și completarea Ordonanței Guvernului nr. 29/1997 privind Codul aerian, la art. 17 se prevede faptul că „o aeronavă civilă poate opera în spațiul aerian național numai dacă deține un certificat de înmatriculare în conformitate cu prevederile Convenției de la Chicago.” Certificatul de înmatriculare/identificare este documentul individual care atestă înregistrarea unei aeronave, conferindu-i acesteia naționalitatea.

În noile modificări ale Codului aerian trebuie să fie precizat faptul că acest certificat trebuie să se afle în permanență la persoana care asigură pilotarea aeronavei fără echipaj de conducere la bord.

De asemenea, potrivit art. 73: „Fiecare aeronavă civilă trebuie să dețină un certificat de navigabilitate individual, eliberat în urma demonstrării că aeronava civilă este conformă cu proiectul de tip aprobat în certificatul de tip și că întreaga documentație, inspecțiile și încercările relevante demonstrează că aeronava este în condiție de operare în siguranță”¹¹.

Și acest articol răspunde dispozițiilor pe care aeronavele fără pilot (implicit și piesele, și echipamentele acestora) trebuie să le îndeplinească în conformitate cu Regulamentul 216/2008/EC.

7. Perspective și provocări privind UAV-urile

Potrivit Centrului de excelență a puterii aeriene în NATO (JAPCC), certificarea UAV-urilor în Alianța nord-atlantică va fi obligatorie pentru clasele a II-a, respectiv a III-a (Tabelul nr. 1) și anume acele aeronave care depășesc 150 kg. NATO are nevoie de o politică clară și o poziție fermă legată de UAV-urile de luptă. Factorii decidenți din alianță trebuie să conștientizeze faptul că UAV-urile sunt parte a apărării aeriene integrate a NATO.

O mare problemă care trebuie soluționată foarte repede atât pe plan național, cât și pe plan

internațional o reprezintă benzile de frecvență. Nu există suficient ecart de bandă pentru a asigura necesarul pentru operațiile UAV actuale. Nu există frecvențe dedicate pentru UAV și nici frecvențe standardizate internațional pentru operațiile UAV, așa cum există pentru operarea aeronavelor cu pilot. Managementul spațiului aerian nu permite zborul UAV în spațiul aerian neselegat. NATO alocă, în prezent, zone restricționate, în conformitate cu Ordinul de Coordonare Aeriană (ACO). Dezvoltarea pieței civile și comerciale de UAV-uri depinde foarte mult de rezolvarea acestor probleme.

Cereri diverse de servicii aeriene cu aceste mijloace există, însă modalitatea greoaie de alocare de spațiu aerian, precum și lipsa unor proceduri și reglementări precise fac dificilă dezvoltarea unui fenomen UAV în masă. De asemenea, trebuie avut în vedere foarte precis riscurile și problemele legate de securitatea zborului cu aceste drone. Autoritatea Aeronautică Civilă și Militară vor avea de parcurs în următoarea etapă, momente destul de dificile în implementarea unor reglementări care să răspundă la toate categoriile de UAV-uri atât civile, cât și militare. Provocările nu sunt numai pe domeniul reglementărilor. Provocări vor fi și pe linia certificărilor și autorizărilor. Trebuie atrași în aceste comisii oameni cu expertiză în domeniu, ceea ce este destul de dificil de realizat în momentul de față pe plan național, întrucât numărul acestor specialiști este extrem de redus. Probleme vor apărea și în ceea ce privește baza materială și infrastructura de omologare și testare. Va trebui alocată o zonă aeriană care să nu afecteze traficul aerian existent. Tot în această locație trebuie să opereze și școala de pilotaj și instruire a personalului de deservire a UAV-urilor. De aici decurge o serie întreagă de provocări financiare și tehnice pentru obținerea unei finalități concrete, și anume aceea de a forma personal certificat și autorizat. Fără o implicare politică, financiară, dar și umană serioasă, acest proces nu poate avea prea curând o finalitate.

Concluzii și propuneri

În vederea continuării acestor eforturi am înaintat, la nivelul *Comisiei pentru apărare, ordine publică și siguranță națională a Camerei Deputaților din Parlamentul României*, mai multe propuneri pe care le voi enumera succint mai jos.

1. Înființarea unei Agenții naționale pe problematica UAV/UVS.

2. Înființarea unui grup de lucru pentru

reglementare în domeniu UAV/UVS care să fie bugetat și care să răspundă de aspectele legislative legate de certificări, standarde, armonizări, licențe etc.

3. Angajarea unor proiecte punctuale cu aplicabilitate practică în domeniu UAV/UVS. Acestea trebuie să ofere studii de consultanță pe domeniu (ca de exemplu aplicații de combaterea grindinei, monitorizarea culturilor agricole, a pădurilor, a altor obiective specifice situațiilor de urgență etc.).

4. Inițierea unui concurs național pe categorii de UAV/UVS. Specificațiile tehnico-tactice să fie elaborate de o comisie formată din specialiști din cadrul: Ministerului Apărării Naționale (Departamentul pentru Armamente, Autoritatea Aeronautică Militară, Universitatea Națională de Apărare „Carol I”); Ministerul Transporturilor (Autoritatea Aeronautică Civilă Română); Ministerul Afacerilor Interne (Direcția Generală Logistică, Inspectoratul General de Aviație); Ministerul pentru societatea informațională.

În urma desemnării câștigătorilor la acest concurs pe clase de UAV(UVS), pe lângă premiu, să fie oferit și un contract cu un beneficiar de stat/privat.

5. Înființarea unui Centru național/internațional de testare UAV(UVS) în România (de exemplu, Poligonul de la Capul Midia) pentru extragerea unor concluzii despre modul în care pot fi utilizate UAV-urile în spațiul aerian neselegat, prin punerea la punct a unor proceduri de navigație în spațiul neselegat și prin stabilirea numărului minim de sisteme de siguranță și de avertizare aflate la bord pe care trebuie să le îndeplinească un sistem UAV(UVS) dintr-o anumită clasă, pentru a satisface standardele de siguranță.

6. Înființarea unui învățământ specializat în domeniul UAV(UVS).

Extinderea grupului de lucru nou creat pentru inițiativa legislativă de modificare a Codului Aerian, prin înființarea unui Grup de lucru național. Din acesta, consider că ar trebui să facă parte specialiști din: Ministerul Apărării Naționale – Statul Major al Forțelor Aeriene (Centrul de Operații Aeriene – COA și Autoritatea Aeronautică Militară), Departamentul pentru Armamente, Direcția de Informații Militare; Ministerul Transporturilor – Departamentul Aviației Civile, Autoritatea Aeronautică Civilă Română, Administrația Română a Serviciilor de Trafic Aerian (ROMATSA); Ministerul Afacerilor Interne – Direcția Generală Management Operațional, Direcția Generală Logistică, Inspectoratul General de Aviație; Serviciul Român de Informații; Ministerul pentru societatea informațională; Autoritatea Națională

pentru Administrare și Reglementare în Comunicații, Asociația „UVS ROMANIA”, precum și alți invitați: Academia Forțelor Aeriene, Academia Forțelor Terestre, Institutul de aviație – INAV S.A., Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare Aerospațială „Elie Carafoli”, alți producători naționali, universități politehnice etc.

Pentru desfășurarea activității de elaborare a unui pachet legislativ care să promoveze utilizarea UAV în spațiul aerian național, consider că se impune organizarea unui grup de lucru care să analizeze următoarele aspecte: legislația internațională; direcții legislative europene; limitările legislației naționale; identificarea domeniilor în care trebuie revizuite/emise reglementări (proiectare, fabricație, exploatare, operare, licențiere personal); stabilirea unor subgrupuri de lucru, a unor foi de parcurs pentru fiecare subgrup separat, precum și a resurselor necesare desfășurării activităților.

De asemenea, sunt de părere că se impun câteva *activități de documentare premergătoare* începerii activității grupului de lucru, cum ar fi:

- constituirea unei biblioteci/baze de date cu legislația internațională pentru UAV;
- identificarea punctelor de contact naționale cu diferite instituții internaționale care au preocupări în domeniul UAV, printre care menționez: International Civil Aviation Organization (ICAO); North Atlantic Treaty Organisation (NATO); European Aviation Safety Agency (EASA); EUROCONTROL; European Defence Agency (EDA); European Space Agency (ESA); Federal Aviation Administration (FAA); Joint Air Power Competence Centre (JAPCC); European Unmanned Systems Centre (EuroUSC);
- organizarea unor discuții cu actorii de pe piața națională de UAV-uri: utilizatori finali, proiectanți, fabricanți, autorități de reglementare, comercianți;
- identificarea unor experți în legislație aeronautică internațională.

Pachetul legislativ trebuie să facă referire, cel puțin, la următoarele domenii: navigabilitate (inițială, continuitate); operare; personal.

*Direcțiile de urmat într-un viitor proiect de lege sunt, în opinia mea, împărțirea UAV-urilor pe clase (Tabelul nr.2), folosirea spațiului aerian neselegat UAV din clasa I și extinderea treptată a accesului la clasa a II-a, pe măsura dovedirii fiabilității acestora și, în fine, studierea posibilității de *supraveghere a calității în procesul de fabricație* al UAV (pentru anumite clase).*

Desigur, sunt poate mult mai multe provocări care vor apărea pe parcurs, însă viitorul este unul de

natură tehnologică, cu implicații profunde în viața și activitatea umană. De maniera în care societatea românească se va raporta la aceste provocări va

depinde locul, evoluția și continuitatea noastră ca societate în rândul țărilor cu contribuție la dezvoltarea aviației cu și fără pilot uman la bord.

Clasa	Masa (MTOW) [Kg]	Certificat de navigabilitate	Observații
I.a	MTOW < 2,5	NU	Lucru aerian deasupra zonelor populate
I.b	2,5 ≤ MTOW < 7	NU	Lucru aerian deasupra zonelor nepopulate
I.c	7 ≤ MTOW < 15	NU	
I.d	15 ≤ MTOW < 150	DA	
I.e	150 ≤ MTOW	DA	Aceleași condiții ca avioanele pilotate
II.	150 ≤ MTOW < 600	DA	Aceleași condiții ca avioanele pilotate
III.	MTOW > 600	DA	Aceleași condiții ca avioanele pilotate

Tabelul nr. 2 – Clasificare a UAV-urilor propusă de Asociația „UVS România”

NOTE:

1 UAV- Unmanned Aerial Vehicle = vehicul aerian fără pilot uman la bord.

2 JAPCC- Joint Air Power Competence Centre- Centru de excelență al puterii aeriene în NATO

3 UVS– Unmanned Vehicles System = Vehicul fără pilot uman la bord.

4 Notă: Acces on-line către toate aceste organisme prin link-urile oferite de site-ul Asociației „UVS ROMÂNIA”, www.uvsr.org, https://www.uvsr.org/index.php?option=com_content&view=article&id=457&Itemid=112 European Commission Enterprise and Industry Directorate-General ENTR/2007/065

5 study analysing the current activities in the field of UAV, Frost & Sullivan, disponibil la http://ec.europa.eu/enterprise/policies/security/files/uav_study_element_2_en.pdf, accesat la 12 august 2013.

6 *Ibidem*, p. 6.

7 Frost & Sullivan, *op.cit.*

8 Regulamentul (CE) nr. 216/2008 al Parlamentului European și al Consiliului din 20 februarie 2008 privind normele comune în domeniul aviației civile și instituirea unei Agenții Europene de Siguranță a Aviației și de abrogare a Directivei 91/670/CEE a Consiliului, a Regulamentului (CE) nr. 1592/2002 și a Directivei 2004/36/CE.

9 RPA – Remotely Piloted Aircraft – Aeronave pilotate de la distanță – noul nume folosit de Organizația

Internațională pentru Aviația Civilă (ICAO) pentru UAV.

10 Notice of Proposed Amendment (NPA) 2012-10, draft opinion of the European Aviation Safety Agency for a Commission Regulation amending Commission Regulation (EC) No .../... laying down the common rules of the air and operational provisions regarding services and procedures in air navigation and amending Regulations (EC) No 1035/2011, (EC) No 1265/2007, (EC) No 1794/2006, (EC) No 730/2006, (EC) No 1033/2006 and (EU) No 255/2010 ‘Transposition of Amendment 43 to Annex 2 to the Chicago Convention on <https://www.easa.europa.eu/rulemaking/docs/npa/2012/NPA%202012-10.pdf>, accesat la 12 august 2013.

11 Potrivit art. 8 al Convenției de la Chicago privind aviația civilă internațională, nicio aeronavă care poate zbura fără pilot nu va putea survola teritoriul unui stat contractant fără a avea o autorizație specială a statului respectiv și în conformitate cu prevederile acestei autorizații. Fiecare stat contractant se obligă să ia măsurile necesare pentru ca zborul fără pilot al unei asemenea aeronave în regiunile deschise aeronavelor civile să fie controlat, în așa fel încât să se evite orice pericol pentru aeronavele civile.

12 Reglementarea Aeronautica Civilă Română RACR-AZAC, „Admisibilitatea la zbor a unor categorii de aeronave civile”, ediția 01/2007, Publicat Monitorul Oficial nr. 637 din 18.09.2007.

13 *Sursa* : *Strategic Concept of Employment for Unmanned Aircraft Systems in NATO*, Joint Air Power

Competence Centre von-Seydlitz-Kaserne Römerstraße
140 47546 Kalkar (Germany), 2010, p. 6.

BIBLIOGRAFIE:

1. Autoritatea Aeronautică Civilă Română –
*RACR-AZAC, Admisibilitatea la zbor a unor categorii
de aeronave civile, ediția 01/2007.*

2. Comisia Europeană, Frost & Sullivan, *Study
analysing the current activities in the field of UAV*,
ENTR/2007/065, [http://ec.europa.eu/enterprise/
policies/security/files/uav_study_element_2_en.pdf](http://ec.europa.eu/enterprise/policies/security/files/uav_study_element_2_en.pdf)

3. Legea nr. 399/2005 din 27/12/2005, Publicată
în Monitorul Oficial, Partea I nr. 22 din 10/01/2006

pentru modificarea și completarea Ordonanței
Guvernului nr. 29/1997 privind Codul aerian.

4. Regulamentul (CE) nr. 216/2008 al
Parlamentului European și al Consiliului din 20
februarie 2008 privind normele comune în domeniul
aviației civile și instituirea unei Agenții Europene
de Siguranță a Aviației și de abrogare a Directivei
91/670/CEE a Consiliului, a Regulamentului (CE) nr.
1592/2002 și a Directivei 2004/36/CE.

5. JAPCC- *Strategic Concept of Employment
for Unmanned Aircraft Systems in NATO*, Joint Air
Power Competence Centre von-Seydlitz-Kaserne
Römerstraße 140 47546, Kalkar (Germany), 2010.

NEOREALISMUL WALTZIAN ȘI PRAGMATISMUL POLITICII

Dr. Mihai ZODIAN*

Scopul acestui articol este de-a trece în revistă principalele contribuții ale lui Kenneth N. Waltz la dezvoltarea disciplinei relațiilor internaționale. Ținând cont de limitarea posibilităților cunoașterii pe care o propunea, indeterminarea concepției sale, acceptarea unui progres moderat, interesul acordat lui Jean-Jacques Rousseau și Immanuel Kant și de tendința recurentă de a-l invoca pe fondatorul neorealismului în aproape orice discuție din domeniu, sugerez că o interpretare care-l situează mai aproape de dilemele filosofice și de realismul clasic este mai potrivită decât imaginea sa consacrată de materialist și structuralist. Vor fi discutate aspecte epistemologice, după care vor fi trecute în revistă principalele sale contribuții teoretice și a operele sale fundamentale.

Cuvinte-cheie: Teoria relațiilor internaționale, Kenneth Waltz, anarhie, balansare, război, scepticism, pozitivism.

Introducere

Kenneth Waltz (1924-2013) a fost unul dintre autorii fără de care disciplina relațiilor internaționale, așa cum știm astăzi, ar fi fost de neimaginat. Câteva exemple pot fi utile pentru a evidenția impactul ideilor sale. Într-un recent număr special al *European Journal of International Relations*, intitulat sugestiv „The end of International Relations Theory?”, Dunne, Hansen și Wright realizează o trecere în revistă a evoluției explicațiilor și interpretărilor dominante prin raportare la ideile elaborate de fondatorul neorealismului cu mai bine de 35 de ani în urmă, riscând chiar să le considere pe primele drept „o serie de note de subsol la

Waltz”¹. Teoriile neorealiste revin în atenție de fiecare dată când politica mondială devine mai conflictuală sau când se manifestă temeri referitoare la viitorul relațiilor dintre marile puteri. În România, a exercitat o influență majoră, directă sau critică, asupra studiilor lui Mihail Ionescu, ale lui Lucian Dîrdală, Andrei Miroiu, Simona Soare sau Radu Ungureanu, printre alți autori².

Teoria relațiilor internaționale ne ajută să înțelegem realitatea și devine deosebit de importantă în evaluarea politicii globale și în situații de criză³. Studiul de față își propune să explice importanța lui Waltz printr-o abordare „viciană” moderată, care separă, epistemologic și filosofic, studiul naturii de cel al societății. Pe lângă cauzalitate, înțelegerea reprezentărilor, sentimentele și scopurile constituie elemente fundamentale ale cunoașterii, iar relațiile internaționale sunt importante deoarece domeniul lor cuprinde întrebări fundamentale referitoare la valori, pace, război, libertate și progres. Din această perspectivă, ideile lui Kenneth Waltz au un rol constitutiv, nu datorită dezvoltării unui model pozitivist, ci pentru constanta referință la dezbaterile filosofice fundamentale din modernitate, conținute în operele lui Jean-Jacques Rousseau și Immanuel Kant: relația individ-societate, limitele modernității și șansele gestionării reușite a conflictelor⁴.

Waltz a argumentat că slăbiciunile naturii umane, pluralitatea statelor și dezvoltarea armelor de nimicire în masă nu fac imposibilă ameliorarea climatului relațiilor internaționale, atâta vreme cât decidenții sunt raționali sau prudenți și regimurile moderate. În termenii lui Martin Wight, a fost un

*Mihai ZODIAN, doctor în științe politice, este asistent de cercetare științifică la Centrul de Studii Strategice de Apărare și Securitate din Universitatea Națională de Apărare „Carol I”, București. E-mail: zodian.vladimir@unap.ro

realist apropiat de groțieni, deși acestea sunt mai curând reconstrucții intelectuale decât școli coerente de gândire⁵. Comparativ cu acest mesaj, discuția despre testare, verificare, balansare și aliniere reprezintă o căutare a condițiilor în care stabilitatea poate fi asigurată. Nu accidental, teoria sa a fost considerată „defensivă” de autori precum John Mearsheimer și a permis nu doar dezvoltări „ofensive” și materialiste, ci și conceptualizări „cooperative”, precum cele ale lui Robert Jervis și Charles Glaser⁶. Ca și Morgenthau, abordarea sa este vulnerabilă față de tensiunea evidențiată de Pierre Manent în discuția despre Machiavelli, cea dintre necesitate descriptivă și necesitatea normativă, cu trimitere la liberul arbitru, o posibilă explicație, alături de considerații epistemologice, pentru îndeterninarea teoriei sale⁷.

Studiul începe printr-o discuție dedicată evoluțiilor filosofice din domeniul disciplinei relațiilor internaționale, în special celor epistemologice și ontologice, cu scopul de a dezvolta argumentul principal. Inspirat de modelele realismului moderat și al idealistului pragmatic dezvoltate de Ruth Grant, de abordarea normativă a lui Martin Wight și de critica etică⁸, voi încerca să indic apropierea dintre presupuzițiile normative ale lui Kenneth Waltz și proiectele lui Hans Morgenthau, Jean-Jacques Rousseau și Immanuel Kant. Următoarele două capitole vor detalia cele două opere principale, *Omul, statul și războiul* și *Teoria relațiilor internaționale*. În final, sunt discutate principalele critici, care au avut și rolul de a reorienta dezbaterile și temele de cercetare din ultimele decenii, un rol important revenind deconstructiviștilor și teoriei critice, din rațiuni similare cu cele care au asigurat centralitatea discursivă a lui Kenneth Waltz, importanța subiectelor și a valorilor implicate, alături de o relație ambiguă și deseori controversată cu evenimentele și recepția.

1. Între prudență și știință

În parte, ca urmare a influenței lui Waltz, dar și prin recepția hermeneuticii și a postructuralismului, disciplina relațiilor internaționale a intrat într-o lungă perioadă de dezbateri ontologice, gnoseologice, epistemologice și metodologice⁹. Potrivit lui Dunne, Hansen și Wright, acum ne-am afla într-o perioadă de destindere pluralistă, deși numai acum câțiva ani se discuta despre legitimitatea finanțării cercetărilor¹⁰. Ca urmare, orice abordare trebuie să includă și asemenea chestiuni, care contribuie pe de o parte, la un mai bun spirit critic, pe de altă parte, supraestimează rolul filosofiei științei și riscă să subestimeze

necesitatea studierii unor fenomene „concrete”. Cea mai interesantă tipologie îi aparține lui Ole Waever, care deosebea între teorii ale alegerii raționale, instituționaliste, constructiviste și deconstructiviste, o clasificare încă de actualitate, în linii mari¹¹. Temele esențiale la care trebuie să se raporteze cercetătorii se referă la relația dintre obiect și subiect, relația dintre individualism și holism, epistemologia (cum înțelegem teoretizările, de ce putem cunoaște?).

1.1. Puncte de vedere epistemologice

Abordarea de față îmbină pluralismul interpretărilor cu recunoașterea interdependenței dintre concepte și ceva numit „realitate”¹². La bază, sunt influențat de ideile lui Vico, în sensul în care cred că există o deosebire fundamentală între științele naturale și cele umaniste: pentru a înțelege structurile și schimbările sociale trebuie să studiem și reprezentările actorilor, deoarece în funcție de idei și scopuri putem cunoaște, în parte și felul în care se vor comporta¹³. Ca și în cazul primelor, există o dependență a faptelor de teorii, căreia i se adaugă imposibilitatea observației și a testării sistematice și precise, dificultatea derivată de a distinge între variabile, problema liberului arbitru și etica.

Teoriile raționaliste și empiriste pun accentul pe o combinație de metode deductive și inductive, observație și experiment, uneori prin analogie cu fizica sau cu economia, ce permit cel puțin respingerea celor inadecvate, în timp ce contestatarilor lor se referă îndeosebi la metodele hermeneutice. După cum a susținut Umberto Eco, hermeneutica presupune tot timpul ceva ce trebuie interpretat, în timp ce nu toate conceptualizările sunt egale, tocmai deoarece „obiectul” opune rezistență. În stil weberian, Raymond Aron a argumentat că cele două formule epistemologice sunt interdependente, „toate covariațiile statistice cer comprehensiune, toate comprehensiunile, o confirmare statistică”¹⁴, „îndică două modalități posibile ale oricărei explicații”, cum procedeză de obicei istoricii¹⁵. Am avea un proces dinamic de „negociere” între acel ceva și reprezentări, înrudit cu modelul popperian al falsifiabilității, dar care ține cont și de context, unul dintre motivele pentru care, în relațiile internaționale, deși întâlnim o diversitate de concepții, totuși numărul lor este limitat¹⁶. Sunt două mari posibilități de a aprecia un autor: studiul textului și pe cel al validității ideilor (fie prin testare, fie prin receptare), în articolul de față fiind urmată prima abordare.

Cum putem interpreta impactul unui autor, ținând cont de cele de mai sus? Într-o conferință

celebră, Michel Foucault discuta despre „fondatori ai discursivității”, autori care nu numai că anunță o serie de teme cu impact, dar și „posibilitatea și regula” pentru crearea altor texte¹⁷. Cele trei tradiții intelectuale ale lui Wight sunt reconstrucții, cum remarca Hedley Bull, nu putem vorbi despre curente, ci mai curând despre asemănările de familie amintite anterior, în care contextul și interacțiunea contează mai mult decât dogma, deși accentul pus pe dilemele eticii politice rămâne¹⁸. Din această perspectivă, Kenneth Waltz este important nu numai pentru elaborarea unei teorii coerente, cu o oarecare capacitate de explicație și care poate fi mai mult sau mai puțin contestată prin comparație cu alternativele, ci și pentru că ridică probleme normative tipice modernității, adaptate contextului epocii, ce-au justificat raportarea aproape constantă a cercetătorilor din relațiile internaționale la opera sa¹⁹. Mai precis, el a adaptat nu numai pesimismul lui Rousseau la studiul războiului și balanței puterii din contemporaneitate, ci s-a raportat în mod direct la etica și epistemologia lui Immanuel Kant, care îmbina recunoașterea limitelor rațiunii, cu încrederea în potențialul de progres și pragmatismul în acțiune. Neorealismul său poate fi privit și ca o combinație între *Critica rațiunii pure*²⁰, *Pacea eternă* și-un anumit spirit practic, al recunoașterii importanței politicii puterii cu scopul de a o modera, cum pare să sugereze unul dintre articolele lui Waltz²¹, ceea ce ar pune sub semnul întrebării importanța pozitivismului prea ușor imputat de către critici.

1.2. O controversă nelămurită

Receptarea lui Kenneth Waltz oferă imagini contrastante. Teoreticianul neorealist a fost considerat când un adept al politicii de putere și-al bipolarității, când un susținător al unei imagini defensive despre sistemul internațional; când pozitivist, când insuficient de pozitivist, când prea holist, când prea individualist²². Ambiguitatea concepției sale, controversale provocate și senzația de ordine produsă de lecturarea lucrărilor sale, care îmbinau problemele concrete cu o concepție impresionantă asupra relațiilor internaționale, îi asigură un rol de „fondator de discursivitate”²³.

Se spune că de fiecare dată, recitim altă carte²⁴. Operele lui Waltz, îndeosebi *Omul, statul și războiul* și *Teoria politicii internaționale*, ridică trei mari probleme. Explicația sa este indeterminată din punct de vedere causal, după cum recunoaște în cea de-a doua sa lucrare fundamentală; epistemologia conține o contradicție între confirmare și falsificare, în timp ce problemele legate de testare și metode

nu sunt abordate în mod sistematic. Concomitent, concepția sa despre capabilități nu este materialistă²⁵; puterea nu se reduce la resurse, ci la o influențare probabilistică între actori; iar lucrarea sa profund abstractă se încheie cu un capitol dedicat diplomației marilor puteri, similar lui Morgenthau și Kissinger, după ce primul său demers major se inspira din două teorii etice. Alături de alte aspecte, precum procesul de concentrare a capabilităților, intuirea riscului epuizării Uniunii Sovietice din cauza competiției cu Statele Unite din *Teoria politicii internaționale* și simpatia față de Kant și teoria păcii democratice din *Omul, statul și războiul*, pun sub semnul întrebării interpretarea sa uzuală ca autor structuralist, etatist și materialist. O nouă interpretare este necesară, una care să îl aducă pe Waltz mai aproape de sursele de inspirație ale disciplinei, filosofia și istoria politică, considerând că aspectele sociologice, economice și pozitivistice au fost exagerate.

Stephano Guzzini a conceput demersul realist ca o tentativă mereu eșuată de a introduce în mediul academic american experiența diplomatică europeană, cu scopul de a fonda un nou domeniu de studiu. În mod aparent contradictoriu, el îl vede pe Waltz doar ca o alternativă pozitivistă la teoriile liberale ale interdependenței, exagerând aspectele scientiste, materialismul și diferența dintre cele două lucrări majore ale autorului²⁶. Această explicație, inspirată de teoria revoluțiilor științifice prin intermediul paradigmatelor succesive a lui Thomas Kuhn și de criticile deconstructiviste apărute în replică la publicarea *Teoriei politicii internaționale*, nu lămurește chestiunea indeterminării teoriei lui Waltz, nici continuitatea cu *Omul, statul și războiul* sau impactul continuu al operei sale asupra disciplinei relațiilor internaționale. Asemănător lui Michael Williams, tind să văd realismul mai curând în termenii unei „asemănări de familie” wittgensteiniene, cu sensuri diferite în funcție de contexte și totuși legate, mai curând decât ca pe o paradigmă sau un program de cercetare²⁷.

John Ruggie a argumentat că neorealismul lui Waltz conține două aspecte: „structura profundă”, discuția despre anarhie, pe de-o parte și diferențierea unităților, alături de balanța capabilităților, pe de alta²⁸. Deosebirea depășește opoziția dintre legi și teorii, deoarece modelul pozitivist logic invocat de critici intră în tensiune cu credința lui Waltz că nu se pot explica decât unele generalități în relațiile internaționale și evoluția conceptuală a sa. O explicație alternativă îl aduce pe autor mai aproape de realismul clasic, prin împărtășirea aceluiași scepticism moderat

și-a unei soluții similare, de cooperare între lideri raționali, sensibili la importanța puterii și la riscurile implicate de conflictualitate²⁹.

Originalitatea lui Waltz se datorează capacității de a sintetiza îndoielile față de progres, cu explicația socială a conflictelor, aparținând lui Rousseau și evoluționismul kantian. Ceea ce au în comun scepticismul moderat al lui Morgenthau, concepția lui Rousseau despre relațiile internaționale și etica pacifistă a lui Kant este o preocupare pentru a concilia obiectivele morale cu spiritul de îndoială și pragmatismul. Ruth Grant a remarcat că există puncte comune între moralismul radical și „machiavelismul” limitat: politica ne face dependenți de alții, ceea ce limitează posibilitățile realizării valorilor absolute, dar prin inteligență și prudență, putem concilia cele două domenii, dacă evităm atât moralismul rigid, cât și coruperea interioară. În opinia autoarei, realistul și revoluționarul flexibil devin foarte apropiați, într-o argumentare destul de apropiată de cea a lui Martin Wight³⁰. Iar în interpretarea lui Pierre Manent, tocmai tensiunea dintre o necesitate (influența structurii la Waltz) și felul în care se comportă oamenii deschide epoca modernă din punct de vedere intelectual, odată cu Machiavelli³¹.

Kenneth Waltz creionează această poziție în *Omul, statul și războiul* și într-o serie de publicații anterioare, elaborând elementele principale ale concepției sale (nivelurile de analiză, anarhia, balanța), înainte de-a doua sa lucrare majoră. Pozitivismul critic joacă un rol subordonat, de explicitare a concepției sale, dar, ca și la Morgenthau, după cum a remarcat Guzzini, intră în contradicție cu principiile normative ale sale. Concepția epistemologică vagă, indeterminarea teoretică, dificultățile de testare, preocuparea față de gestionarea colectivă a relațiilor internaționale din *Teoria politicii internaționale*, nu pot fi explicate prin scientism, ci prin preferința acordată principiilor politice anterioare.

Mesajul lui Waltz este că, pe termen lung, dacă deciziile sunt raționale, putem asista la un progres gradual al relațiilor internaționale. În aceste condiții, sistemul global limitează posibilitățile de expansiune, prin alianțe, înarmare sau descurajare, dacă actorii aplică politici prudente³². Pe termen lung, acesta ar trebui să selecteze tocmai comportamentele și unitățile care respectă regulile politicii eficiente, reducând agresivitatea și încurajând o anumită ordine, cum sublinia Bennett, o poziție destul de apropiată de cea a lui Kant, principala deosebire fiind tocmai scepticismul moștenit de la Morgenthau³³.

Waltz sermonează prin firul roșu al pragmatismului reformist, inspirat de tensiunea dintre scepticismul conservator și speranța progresului, care l-a făcut să vadă asemănări între concepții aparent opuse. Aderența sa la pozitivism a fost exagerată, cum, în viziunea sa, nu putem cunoaște decât „puține lucruri, dar importante”, restul aparține șanseii³⁴. Delimitarea dintre principiu, separare funcțională și capabilități de origine structuralist-funcționalistă merge pe urmele concepției sociale a lui Rousseau. Moderația efectelor anarhiei în condițiile existenței unor elite raționale și meliorismul structuralismului, observate de Miroiu și Bennet, amintesc de proiectele reformatoare ale lui Morgenthau și Kant.

1.3. Principalele influențe asupra neorealismului waltzian

Hans Morgenthau pornea de la o concepție pascaliană a naturii umane, nu atât rea, cât neputincioasă, „o creatură care, fiind conștientă de sine și-a pierdut inocența animală și securitatea”³⁵, tendința pozitivistă sau scientista fiind văzută de el ca reprezentând o încercare utopică de a-i depăși sau compensa limitările. Succesele științei moderne au condus la speranțe idealiste de reformare a lumii, prin rațiune, educație și progres moral și instituțional, în paralel cu ascensiunea burgheziei în societățile occidentale³⁶. De-aici și subestimarea politicii, îndeosebi a relațiilor internaționale și a luptei pentru putere caracteristice domeniului și preferința pentru raționalism sec, monism epistemologic și explicații monocauzale³⁷.

Fondatorul realismului postbelic considera că socializarea restrângea abilitatea de cercetare a domeniilor umaniste, scopurile, susținerea și metodele lor³⁸, dar că există „o anumită regularitate și o anumită ordine” care fundamentează cunoașterea³⁹, studiul urmând a revela posibilitățile contextelor sociale particulare, care limitează parțial posibilitatea de alegere, o îmbinare între șansă și logică⁴⁰. Există o tensiune generică dintre dorința de putere și moralitate, care poate fi totuși moderată prin preferința pentru răul cel mai mic, raționalitate politică și morală și spiritul practic evidențiat de Guzzini pe urmele lui Oakeshott⁴¹. În consecință, Morgenthau a oferit soluția unei reforme graduale prin diplomație și utilizarea inteligentă a balanței resurselor în scopul realizării unui sistem de instituții de securitate capabil a gestiona conflictele dintre state, în principal⁴².

„Omul e născut sclav, dar pretutindeni, el dorește să fie stăpân”⁴³, prin această idee se vede apropierea dintre Morgenthau și Rousseau și aparentul paradox

al existenței unui teren comun între conservatorii liberali din relațiile internaționale și strămoșul stângii și al constructivismului. Ideile filosofului genevez sunt destul de greu de interpretat și par uneori contradictorii, fiind, printre altele, răspândite în mai multe texte, unele dintre ele fragmentare⁴⁴. Cu toate acestea, două momente fundamentale din istoria intelectuală postbelică se referă în mod direct la acesta: teoria dreptății ca echitate a lui John Rawls și *Gramatologia* lui Jacques Derrida⁴⁵. Rousseau a fost privit, alternativ, ca sursă a realismului, a ideii reformării morale, al teoriei păcii democratice sau ca un neostoic⁴⁶.

Pentru John Rawls, Stanley Hoffman sau Michael Williams, el oferea un model federativ sau confederativ de depășire a tensiunilor și conflictelor, fundamentat pe voința generală a cetățenilor⁴⁷. Pentru Judith Shklar, Rousseau era un utopist, critic al societății moderne, dar neinteresat de reformarea acesteia⁴⁸. În viziunea lui Céline Spector, ideile sale denotă un scepticism profund față de depășirea dilemelor relațiilor internaționale⁴⁹. Ruth Grant a oferit aici o cale de mijloc, o interpretare care îl prezintă pe acesta mult mai apropiat de realismul moderat, mai ales în ceea ce privește încrederea sa în flexibilitatea mijloacelor de aproximare a idealului moral, dar menținând diferența normativă⁵⁰.

Pentru filosoful genevez, omul era bun de la natură, dar interacțiunile și societatea l-au transformat în mod radical. Rousseau identifica trei etape: starea de natură, „epoca colibelor” și societatea⁵¹. Odată cu intensificarea interacțiunilor și cu răspândirea proprietății private din cea de-a doua etapă, avea loc o modificare a personalității, iubirea de sine și mila fiind copleșite de amorul propriu, egoismul și vanitatea. Formarea societății a generat presiuni competitive asupra tuturor grupurilor umane, care au fost presate a imita acest model de organizare pentru a supraviețui⁵². În același timp, omul este perfectibil, iar amorul propriu deschide calea și pentru iubire și solidaritate. Soluțiile morale pentru Rousseau constau într-o confederație a popoarelor, care să modereze consecințele anarhiei, dar o considera „prea bună pentru a fi adoptată”⁵³ sau în educație, pe care o critică ulterior⁵⁴.

Pacea eternă a lui Immanuel Kant reprezintă cea mai cunoscută pledoarie pacifistă și se remarcă tocmai prin îmbinarea idealurilor morale, a datoriei și a spiritului pragmatic. Este interesant de remarcat că filosoful german a fost profund influențat de Rousseau, nu numai în ceea ce privește legătura dintre imperativul categoric și voința generală, dar și referitor

la ideea unei ligi a republicilor, legată de un contract social al cetățenilor raționali și liberi care acceptă însă constrângerile morale⁵⁵. Cunoașterea noastră se reduce la fenomene, supuse categoriilor umane ale spațiului, timpului, cauzalității etc. dar scopurile etice ne pot ridica deasupra lumii naturale, ghidându-ne voința, pe care suntem obligați a o considera liberă⁵⁶. Pacea trebuie să fie un deziderat și un obiectiv realizabil, deoarece din starea conflictuală hobbesiană, creșterea costurilor războiului și dezvoltarea comerțului fac ca armele să devină mai puțin utile, în timp ce organizarea republicană schimbă mecanismul de decizie dinspre grupuri restrânse către cetățenii neinteresați de pierderi, iar o ligă asigură evitarea consecințelor negative ale anarhiei, fiind preferabilă ierarhiei⁵⁷.

Morgenthau a venit cu tragedia condiției umane și imperfecțiunea cunoașterii: într-o lume ostilă, putem ști doar anumite lucruri, rațiunea noastră fiind limitată de haos și șanse. Rousseau a definit condiția fundamentală a relațiilor internaționale, anarhia, ca pe un produs al formării și interacțiunilor diverselor societăți, care face problematică supraviețuirea/iubirea de sine și-a evidențiat natura socială a războiului. Kant a oferit ideea unui progres condiționat și eventualitatea coordonării dintre moralitate și interes.

Toți autorii discutați sunt pragmatici, proiectele lor de reformă se folosesc de cointeresare și construcție instituțională pentru a constrânge și a motiva actorii internaționali pe termen lung. De asemenea, puterea joacă un rol important în respectivele teorii politice. Indeterminarea structurii waltziene care l-a nedumerit pe Wendt poate fi înțeleasă numai în termenii concepției lui Morgenthau despre limitele cunoașterii și critica pozitivismului. Epistemologia lui Waltz este derivată din *Critica rațiunii pure*, prin ideea că rolul teoriei este de a explica necesitatea legăturilor identificate prin observație, necesitate ce există doar conceptual, în timp ce lumea reală nu poate fi cunoscută în mod direct. Nu mai trebuie argumentată datorită lui Waltz către Rousseau, prin ideile anarhiei drept condiție și supraviețuire ca scop și față de Kant pentru critica ierarhiei, în timp ce balanța tot timpul nesigură a puterii amintește de concepția lui Morgenthau.

Tot aici se văd și limitele neorealismului: dacă acțiunea politică este parțial determinată, atunci trebuie să trecem dincolo de structură, cum efectele sale pot fi negate de caracteristici ale indivizilor și grupurilor. După cum considera Pierre Manent, discutându-i pe Machiavelli și Rousseau, „eficacitatea maximă atribuită necesității pentru asigurarea identității dintre indicativ și imperativ presupune o transformare a

lumii, tocmai pentru că necesitatea nu este – la modul indicativ – atotputernică, pentru că ea nu este cu orice preț necesară ... cere o nouă definiție a indicativului care să cuprindă, simultan, starea prezentă nesatisfăcătoare și perspectiva altei stări în care domnia necesității să fie neștirbită și incontestabilă; ea cere recursul la istorie⁵⁸. Sau în termenii relațiilor internaționale, acceptând dilema securității, suntem obligați să ne întoarcem la actori și indivizi, pentru a explica ceva, un lucru de care Waltz era conștient, dar care poate fi ignorat, printr-un accent prea mare pus pe a treia imagine. Firul roșu al realismului este filosofia pesimistă a necesității politice, iar Waltz nu s-a depărtat cum consideră criticii, ci a definit Fortuna în alți termeni⁵⁹. În continuare, începe discutarea operelor majore ale lui Waltz.

2. Consacrarea nivelurilor de analiză

Publicată în 1959, *Omul, statul și războiul* a reprezentat o lucrare fundamentală în dezvoltarea studiului relațiilor internaționale⁶⁰. Cu această ocazie, Kenneth Waltz a consacrat cele trei „imagini” ale domeniului, numite ulterior niveluri de analiză, ca modalitate de clasificare a cauzelor conflictelor. Prin ideea anarhiei privită drept cauză permisivă a conflictelor, autorul se detașează, într-o oarecare măsură, de realismul clasic. Waltz și-a propus să identifice cauzele războiului, privit în general ca fenomen social, nu pe cele ale unui conflict particular, în speranța că discuția speculativă poate conduce la elaborarea unor programe coerente de control. Din acest motiv, metoda lui Waltz era de-a discuta, nivel cu nivel, necesitatea și suficiența explicațiilor propuse. Punctele slabe identificate ar fi justificat opțiunea pentru o imagine superioară, cu un grad mai mare de generalitate.

Ideea era cumva în aer. În afara clasicelor discuții despre individ și societate, explicațiile micro și macroeconomice, disjunția dintre teoria relativității și mecanica cuantică indicase că realitatea fizică poate diferi în funcție de niveluri, ceea ce implica perspective și legități deosebite⁶¹. Cu vreun deceniu în urmă, Fernand Braudel publicase celebra sa istorie a Mediteranei, unde un eveniment politico-militar este interpretat prin intermediul a trei etaje, trei structuri temporale diferite, durata lungă a geografiei umane, cea a conjuncturilor, stratificarea economică și politică și evoluțiile curente, în acest caz bătălia de la Lepanto, din 1571 și mai larga rivalitate dintre Spania și Imperiul Otoman⁶². Disciplina relațiilor internaționale fusese dominată de realismul pesimist,

reprezentat mai ales de Hans Morgenthau, care se confrunța cu critici la adresa recursului la natura umană, sub impactul behaviorismului și lucrările unor autori ca John Herz ce-au pus sub semnul întrebării limitele interpretărilor concentrate asupra luptei pentru putere⁶³.

Omul, statul și războiul a inovat conceptual sau cel puțin a clarificat o dezbateră, prin separarea celor trei imagini în funcție de care autorul a împărțit teoretizările. Prima era centrată pe om, pe trăsăturile sale universale, reunite în termenul de natură sau pe caracteristicile psihologice ale decidenților. Cauzele războiului s-ar regăsi în specificul și în comportamentul uman⁶⁴. Natura umană nu reprezintă, în mod obligatoriu, un concept individualist. În concepția aristotelică, ea presupune sociabilitatea, o idee reluată ulterior de Hugo Grotius și parțial de John Locke. Deși Waltz a compromis teoriile relațiilor internaționale fundamentate pe credința în bunătatea sau răutatea oamenilor, nu a reușit, nici măcar în conceptualizarea sa, să le respingă în întregime, după cum vom vedea mai jos. Autorul considera că dacă natura umană nu se poate schimba, comportamentul, în schimb, poate fi influențat prin instituții.

Asemănător lui Hobbes și Spinoza și mai ales Rousseau, teoreticianul neorealist a accentuat importanța instituțiilor în definirea calității vieții politice. Pare ironic, dar autorul care a consacrat ideea existenței unei diferențe radicale între aspectele interne și externe, a subliniat continuitatea tematică a celor două domenii interne, prin intermediul filosofiei politice. În viziunea autorului, însă, teoriile regimurilor politice nu ofereau o interpretare mulțumitoare deoarece implicau existența perfecțiunii sociale⁶⁵, ceea ce intra în contradicție cu premisa sa filosofică pesimistă. Mai mult, interpretările respective ignorau faptul că statele interacționează, formează un sistem care influențează comportamentul lor, așa cum instituțiile interne influențează acțiunile umane, indiferent de natura indivizilor și a grupurilor, deci regimurile dictatoriale pot provoca războaie în viziunea lui Waltz, dar ele nu explică războiul ca fenomen general⁶⁶. Acest lucru influența și șansele de realizare ale programelor politice, deoarece, dacă nu toate unitățile sunt caracterizate de moralitate și schimbarea nu se produce concomitent, reiese că războiul rămâne o posibilitate. Interesant este că Waltz nu respingea ce avea să se numească ulterior teoria păcii democratice, ci doar îi limita utilitatea. El acceptă că regimurile liberale au anumite avantaje, la fel cum preia concepția pesimistă despre natura umană, ceea ce îi moderează realismul.

În căutarea unui răspuns satisfăcător, Kenneth Waltz era inspirat de Tucidide, Machiavelli, teoria jocurilor și mai ales de parabola jocului cerbului evocată de Rousseau. În momentul în care a apărut prima comunitate politică, argumenta autorul, ceilalți oameni, ori imită modelul, ori sunt pierduți⁶⁷. Cauza permisivă cea mai importantă era tocmai structura sistemului internațional, anarhia, absența unui suveran comun care să asigure pacea. Caracteristicile sistemului internațional stimulează comportamentul egoist și calculele pe termen scurt, în dauna interesului comun potențial, susținea Waltz. Cooperarea devine improbabilă deoarece este profitabil să încalci înțelegerile și să ignori solidaritatea. Pe lângă imperfecțiunile naturii umane și dificultățile regimurilor, insecuritatea și conflictualitatea reprezintă condiții ale mediului internațional. Deci, nu putem înțelege războaiele decât dacă îmbinăm anarhia, caracteristicile statelor, trăsăturile liderilor, adică cele trei niveluri de analiză. Echilibrul puterii sau federalismul erau, potrivit lui Waltz, principalele răspunsuri derivate din a treia imagine la problema războiului. Autorul american respinge a doua opțiune, de teama unui potențial autoritarism, inspirat și de pesimismul său, după cum a subliniat Lucian Dîrdală⁶⁸.

Lucrarea atrage atenția asupra importanței legăturilor dintre filosofia politică și relațiile internaționale și poate fi citită, fie și numai din acest motiv, ca o istorie a ideilor despre război și pace, în special cele din epoca modernă. Alături de recenzia lui J. Davis Singer lucrarea a consacrat ideea studierii relațiilor internaționale din perspectiva celor trei niveluri de analiză, schimbare care a adus o oarecare claritate conceptuală în domeniu. Realismul și liberalismul naturii umane au fost împinse pe un plan secundar, dar au continuat să exercite o influență, uneori decisivă⁶⁹. *Omul, statul și războiul* s-a remarcat prin trei trăsături distinctive, preferința către continuitate în definirea celor trei imagini, modernismul filosofic și pesimismul tipic curentului realist din domeniul relațiilor internaționale. Cele trei niveluri indică o influență filosofică, dar și o tentativă pozitivistă destinată obținerii unei mai mari clarități în definirea cauzelor și controlul efectelor. Tensiunea dintre normativ și explicativ va influența nu numai evoluția teoriilor lui Waltz, ci și dezbaterile ulterioare din cadrul Relațiilor Internaționale.

Principalele teze ale *Teoriei politicii internaționale* se regăsesc în *Omul, statul și războiul*: distincția ierarhie-anarhie, structura drept cauza permisivă a conflictelor, ipoteza supraviețuirii drept condiție

minimală. Abordarea critică a epistemologiei permite concilierea, pe termen lung, între o realitate potențial violentă și aproximarea unui ideal moral, prin intermediul subiectivității și al autonomiei, după cum considera chiar Waltz într-un articol important dedicat lui Immanuel Kant⁷⁰. Chiar dacă nu putem face lumea mai bună aici și acum, în același timp, fiind și ființe libere, putem folosi condițiile social-politice pentru a ne ameliora soarta, chiar dacă suntem creaturi interesate și dominate de pasiuni⁷¹. Discuția despre tendința automată de balansare, legătura dintre polaritate și stabilitate și încrederea în descurajare amintesc de accentul pus de Kant pe creșterea costurilor războiului ca instrument de socializare a statelor și de promovare a republicanismului, alături de comerț și de accentul pus pe Rousseau asupra naturii sociale a problemelor conflictualității.

3. Reforma structuralistă

Prin *Omul, statul și războiul*, Waltz a consacrat ideea celor trei niveluri de analiză, dar a menținut influența indirectă a pesimismului naturii umane. Tensiunea dintre optimismul rezervat manifestat de autor față de regimurile liberale și explicația sistemică lăsa nerezolvată problema raporturilor dintre organizarea internă și factorii internaționali în general. Dificultatea de a explica schimbarea se alătură problemelor acestui tip de analiză.

Termeni gen polaritate, balansare, aliniere, anarhie, structură își datorează persistența și caracterul polemic în mare parte interpretării lui. Constructivismul, deconstructivismul, teoria păcii democratice, realismul neoclasic, realismul defensiv, realismul ofensiv, discuțiile despre BRICS, teoria echilibrului de dincolo de mări s-au configurat fie prin polemică, fie prin adaptări la neorealism. Dezbaterile ontologice și epistemologice s-au justificat tot prin poziționare la ideile din *Teoria politicii internaționale*.

3.1. Dilema epistemologică

Inspirat de conceptualism și pozitivism, Waltz și-a împărțit lucrarea între o discuție gnoseologică, o elaborare teoretică și unele aplicații⁷². Primul său obiectiv era de a respinge empirismul naiv, tendința de a argumenta că explicațiile sunt derivate direct din fenomene, fără vreo interpretare rațională. De altfel, demersuri prestigioase se bazau pe o logică strict observațională, exemplul clasic fiind proiectul *Correlates of War*. Astfel, Waltz considera că experiența nu ne arată nici care fapte sunt importante

pentru explicarea unui fenomen, nici legăturile dintre evenimente⁷³. Aici autorul urma argumentația filosofică deschisă de David Hume și Immanuel Kant, reluată în celebra teorie a falsificaționismului, elaborată de Karl Popper⁷⁴. În consecință, autorul a distins între legi, enunțuri destinate a stabili „relații între variabile, variabilele fiind concepte care pot avea diverse valori” și teorii⁷⁵. Acestea din urmă „trec dincolo de lumea reală”, folosesc instrumente mentale pentru a ne explica de ce apar legăturile dintre diverse fenomene⁷⁶.

Autorul susținea că teoriile nu sunt descrieri, ci abstractizări care ne permit să cunoaștem mai bine lumea înconjurătoare. Ele izolează un domeniu, selectează unele elemente, le combină, idealizează, cu speranța ca, în cele din urmă, să ajungem la verificare, reformulare, restrângere⁷⁷. Din ele sunt derivate ipoteze care, „dacă sunt confirmate într-un grad suficient de convingător ... sunt numite legi”⁷⁸. Ca principiu teoretic, autorul a optat pentru ideea că relațiile internaționale se pretează studiului sistemic, nu analitic (evenimential, strict empiric) sau statistic, ceea ce s-ar explica prin complexitatea și gradul de organizare al domeniului⁷⁹. Prin sistem, autorul înțelegea un ansamblu alături de unități aflate în interacțiune, elemente ce trebuie distinse, pentru elaborarea unor explicații satisfăcătoare⁸⁰. El a criticat majoritatea perspectivelor din domeniu ca fiind reduționiste, în sensul în care explicațiile oferite erau centrate pe actori, în cele din urmă.

Waltz argumenta că, deși experimentele sunt imposibile și precizia științelor reale este greu de atins, o teorie poate explica o serie de lucruri importante, iar realitatea ne oferă unele indicii, asemănător argumentelor lui Morgenthau. El considera că balanțele de putere se formează în mod repetat, indiferent de caracterul unităților, care pot fi state, imperii etc., de personalitatea decidenților sau de identitatea societăților, deci ar fi o anomalie pentru interpretările axate pe unități. Dacă același rezultat este produs indiferent de variația unităților, atunci trebuie să existe ceva dincolo de acestea, nivelul sistemic, care să ofere explicația satisfăcătoare.

Din *Omul, statul și războiul*, autorul a reținut ideea priorității nivelului sistemic de analiză, dar, dacă în cazul lucrării din 1959, el a interpretat o serie de doctrine filosofice, în *Teoria politicii internaționale*, el a pornit de la considerații despre “realitatea” relațiilor internaționale care ar implica necesitatea unei explicații sistemică. Balanța de putere era concepută ca o lege empirică ce trebuie explicată, pe baza unui concept și a unor legături abstracte. Ea deține două funcții, de

justificare a unei teorii sistemică și de ipoteză derivată din aceasta din urmă. O altă diferență între cele două lucrări majore ale lui Waltz consta sublimarea celui dintâi nivel de analiză, natura umană, care intra în contradicție cu ambițiile pozitivistice moderate din *Teoria politicii internaționale*. El a accentuat ideea că trebuie să studiem separat nivelurile sistemică de cele ale unităților, pentru a înțelege factorii prezenți în fiecare dintre ele, chiar dacă pentru explicarea unor evenimente, ele vor fi reunite. Problemele de etică din *Omul, statul și războiul* au fost puse între paranteze, din rațiuni similare, dar au continuat să exercite o influență.

După separarea dintre legi (balanța de putere) și teorii (sistemismul), autorul a abordat chestiunea testării. După cum am arătat, dualismul între teorii și evenimente ridică problema legăturii dintre interpretări și fapte, deja influențate de reprezentări. Pe lângă criteriile mai puțin problematice ale coerenței interne și simplității, Waltz acceptă în *Teoria politicii internaționale*, cu unele rezerve, ideea falsificaționismului popperian, adică principiul potrivit căruia, deși experiența nu poate confirma vreodată o teorie, o poate cel puțin infirma. Buzan, Jones și Little au considerat că fondatorul neorealismului a fost inconsecvent, oscilând între conceptualism și empirism⁸¹. Falsificaționismul ridică o problemă a credibilității testării: cum putem ști că respingerea este credibilă, atunci când testăm conjuncția dintre o afirmație teoretică și observație empirică, dacă am respins deja generalizarea? Acest lucru înseamnă că există totuși o separație dintre teorie și metodologie, ipoteza unei minime neutralități a faptelor și posibilitatea inducției⁸².

Deci, avem de-a face cu o distincție între teorii și legi, primele invenții, cele din urmă, conexiuni empirice. Scopul reprezentărilor este de a înțelege de ce și în ce mod sunt legate diversele evenimente, îndeosebi cauzele producerii și trăsăturilor acestora din urmă. Balanța puterii ar falsifica concepțiile care puneau accentul pe actor și ar justifica o explicație sistemică.

3.2. Structura sistemului internațional

Waltz și-a propus, în al doilea pas, să arate că balanța de putere este o consecință necesară și suficientă a concepției sistemică, în condițiile aceasta ar fi un fenomen ciclic și nivelurile de analiză sunt separate din rațiuni teoretice. Nu și-a propus să explice, de această dată, în mod direct războiul. De asemenea, el a insistat că teoria sa nici nu presupune, nici nu a intenționat să explice politici externe

concrete, reținând doar ipoteza supraviețuirii/urmăririi securității externe ca cerință minimă și generală.

Sistemul era definit ca structură și unități de autor, deci, explicația s-ar reduce la abordarea pozițională a unităților. Aceasta reprezenta pentru el o abstracțiune utilă care ar asigura „similitudinea procesului și a realizării”⁸³, cu alte cuvinte că, indiferent de intențiile și de trăsăturile actorilor, în relațiile internaționale avem de-a face cu recurența unor fenomene. Inspirat de Durkheim, autorul considera că structura este alcătuită din principiu, diferențiere structurală și distribuție a capacităților. Din discuția despre procese și interacțiuni, criteriile de definire a sistemelor alese de Waltz au fost puse sub semnul întrebării. Teoreticienii societății internaționale și constructiviștii au considerat că este necesară includerea unor factori ca normele, reprezentările sau tehnologia, iar cei ai economiei politice, domenii precum piața mondială și finanțele. Chiar și-așa, sugestia weberian de definire a politicului, relaționarea cu forța, indică un specific al problematicii care justifică autonomia acestuia.

Potrivit primului criteriu, relațiile internaționale sunt anarhice, adică nu există un monopol weberian al forței legitime⁸⁴, niciun echivalent internațional al guvernelor. De-aici ar rezulta absența unei diferențieri funcționale a unităților, în sensul în care toate trebuie să își propună măcar scopul realizării securității, prin mijloace proprii, ceea ce limitează posibilitatea specializării. Singurul element dinamic al teoriei îl reprezintă distribuția capabilităților, a resurselor, care leagă structura de comportament. Aici avem de-a face cu tradiționala discuție despre starea de natură care induce insecuritate și război, inițiată de Thomas Hobbes⁸⁵, căreia i se adaugă o nuanță weberiană⁸⁶. În tradițiile grotiene, lockeene ale căror argumente au fost reluate de neoliberali, școala engleză și constructiviștii, absența unei autorități suverane nu duce neapărat la insecuritate și conflicte, iar diferențierea structurală a fost contestată de Ruggie, dar și de adepții teoriei stabilității hegemonice. Cu toate acestea, Waltz a invocat simplitatea și funcționalitatea, în sensul în care, nu natura unităților contează, ci obiectivele induse systemic, în timp ce teoria trebuie evaluată conform capacității de-a explica fenomenele în proprii termeni.

Într-una dintre cele mai importante critici ale neorealismului, Alexander Wendt considera că Waltz a abandonat presupunerile despre natura umana din *Omul, statul și războiul*, în *Teoria politicii internaționale* și a introdus pe ușa din dos ideea auto-ajutorării, care nu ar rezulta din anarhie, deci s-ar contrazice⁸⁷. Dimpotrivă, a doua lucrare

presupune și dezvoltă interpretarea anterioară, mai precis, se fundamentează pe o concepție a fragilității modernității și a limitelor cunoașterii, în timp ce supraviețuirea reprezintă o trăsătură minimală, analoagă iubirii de sine a lui Rousseau, care devine importantă în anumite condiții (polaritate, acumulare a puterii), când dilema securității se agravează. Cum scopul este de a elabora a treia imagine, *Teoria politicii internaționale* completează, nu exclude *Omul, statul și războiul*. Logic, în absența unei puteri suverane, asigurarea securității revine unităților, indiferent de forma culturală existentă. Ceea ce variază este gravitatea, intensitatea dilemei securității. Uneori este improbabilă, alteori este acută.

Intersubiectivitatea poate ameliora condițiile internaționale, dar principiile, concepțiile se pot schimba deseori, puterea poate corupe, în timp ce relațiile de putere asigura o oarecare predictibilitate⁸⁸. Pentru Waltz, nu puteam cunoaște decât unele tendințe generale, unitățile și natura umană sunt prea variate pentru a beneficia de predicții relative sigure⁸⁹. Doar pe termen lung se poate susține că actorii prea agresivi și cei vulnerabili suportă costuri excesiv de mari, ceea ce ar permite un proces de ameliorare, dacă decidenții sunt raționali, chiar dacă nu împărtășesc aceleași idei și regimuri. Dar raționalitatea este doar ceva posibil, nu o garanție⁹⁰. Singura situație în care nu ar exista problema respectivă ar fi cea în care norma morală și cultura ar exclude conflictele, fără un ansamblu instituțional central. Ceea ce ar însemna implicit să discutăm despre unități, identități, cum se raportează Sinele la Celălalt și natura umană, dar deja nu am mai fi la nivelul structural. Wendt nu poate susține concomitent că actorii și structura se constituie reciproc și că logica anarhiei este predominantă. Waltz evită contradicția lăsând teoria nedeterminată. Dacă îi reunim nivelurile, imperfecțiunea naturii umane și progresul regimurilor pot conduce, alături de anarhie, la un mediu internațional relativ pașnic, dar imperfect, nu foarte depărtat de modelul kantian.

La Rousseau, interacțiunea modifică pasiunile, amorul-propriu devine principalul stimul al comportamentelor sociale, o explicație similară celei în termeni de piață, dar mai generală, în timp ce grija de sine, analoagă securității și anarhia explică războaiele⁹¹. Distincția este similară celor dezvoltate ulterior între realismul ofensiv și defensiv și este implicită în teoretizarea sistemului internațional waltzian și a dilemei securității. Sistemul internațional de inspirație rousseuistă al lui Waltz se formează prin interacțiunea dintre actori, dar odată înființat, exercită o influență autonomă. Presupunerea supraviețuirii era

prezentată în *Teoria politicii internaționale* ca similară ipotezei maximizării utilității din economie, un instrument destinat construcției conceptuale. Persistă riscul indeterminării rezultatului sistemului în funcție de securitate și anarhie, mecanismul identificat de Waltz fiind insuficient.

3.3. Putere și sistem în relațiile internaționale

Pentru a realiza o delimitare mai bună a nivelurilor de analiză și în special, pentru înțelegerea efectelor structurale, Waltz recurge la o modificare a conceptului tradițional de putere. Sensul uzual din domeniul științelor politice a fost explicat succint de Robert Dahl: „A are putere asupra lui B în măsura în care îl poate determina pe acesta din urmă să facă ceva ce, altminteri, nu ar face”⁹². Teoreticianul neorealismului a criticat ideea respectivă considerând că aceasta produce o confuzie între situație și consecințe⁹³, ceea ce ar face ca insuccesul politicii unei mari puteri să devină un fenomen greu de explicat.

În consecință, Waltz a distins între resurse și control: „scopul este impunerea voinței ... puterea (capabilitățile) este mijlocul iar acțiunea poate reuși sau nu”⁹⁴. În consecință, Waltz a propus o versiune modificată a conceptului: „un agent este puternic în măsura în care îi afectează pe alții mai mult decât aceștia îl afectează pe el”⁹⁵. Termenul este inevitabil relațional (comparativ), iar succesul devine o probabilitate, crescută prin creșterea capabilităților (a resurselor), dar nu determinată doar prin deținerea acestora din urmă. Deosebirea între definirea clasică relațională și cea în funcție de resurse nu este radicală. Conceptualizarea lui Robert Dahl nu echivalează puterea cu succesul, ci se referă la modificarea comportamentelor. În schimb, ambele pot fi criticate pentru subestimarea „non-deciziilor”, a avantajelor deținute prin posesia unei poziții internaționale, care nu se traduc în mod necesar într-o schimbare a comportamentelor, așa numita „putere structurală”, capacitatea de a defini regulile jocului, în viziunea lui Susan Strange.

Al doilea aspect al puterii tratat de Waltz se referă la polaritate. Balanța de putere reprezintă un termen polisemantic, după cum au argumentat Ernst Haas și alții⁹⁶, unul dintre ele fiind deja abordat, cel de tendință, de lege a relațiilor internaționale. Un alt sens important se referă la tipul de distribuție existent la un moment dat și la relația dintre acesta și stabilitate sau război, dezbateră despre diversele configurații (multipolară, bipolară și unipolară) continuând și în zilele noastre. Polaritatea ar trebui să lege tendința de balansarea indusă de anarhie și ipoteza supraviețuirii

de unele rezultate concrete. În acest sens, John Ruggie avea dreptate când a sugerat că, în teoria lui Waltz, sunt mai multe sensuri ale structurii⁹⁷. Concomitent, este neclară ponderea pe care ar trebui să o dețină, în explicarea unor fenomene concrete, precum formarea de alianțe sau războiul (determinism sistemic, de modificare a unor influențe dinspre unități etc.)

Kenneth Waltz a continuat și aici delimitarea strictă dintre nivelurile de analiză, eliminând la maxim caracteristicile unităților din definirea structurii. În consecință, polaritatea nu se referă la fenomene ca existența unor blocuri rivale într-o societate internațională, exclude orice referire la formarea alianțelor, evitând o circularitate logică în proprii termeni. Polaritatea a fost definită de autor strict ca numărul de mari puteri existent în sistem, în funcție de aceste aspecte arhitecturale fiind derivate unele consecințe pe care le vom discuta mai jos.

3.4. Implicațiile neorealismului

După elaborarea teoriei, a urmat definirea unor ipoteze, în spiritul programului epistemologic conceptualist adoptat de autor. Acestea au provocat, probabil, mai multe controverse și reacții critice decât orice alt aspect al viziunii waltziene asupra relațiilor internaționale. Mai mult, o mare parte a evoluției disciplinei relațiilor internaționale a fost influențată de concluziile din *Teoria politicii internaționale*.

Prima ipoteză susținea că balansarea este mai des întâlnită decât alinierea, indiferent de intențiile și de trăsăturile unităților. Principiul anarhic ne explică de ce există o căutare a securității: în absența unei autorități suverane, unitățile (statele) trebuie să se descurce pe cont propriu. Teoria balanței puterii leagă structura internațională de evenimente, considerând că, atunci când statele sunt confruntate cu o concentrare de putere, ele vor tinde să reacționeze prin balansarea externă, formarea de coaliții sau internă, creșterea capacităților în funcție de polaritatea existentă, care le-ar defini numărul de parteneri probabili și strategiile de urmat. Aici Waltz a ridicat o serie de probleme pentru interpretii săi, mai ales cum poate sistemul să influențeze comportamentul actorilor, dacă balansarea nu este o explicație a politicii externe ci un rezultat sistemic recurent?⁹⁸ În viziunea sa, structura internațională nu are un efect causal direct, ci stimulează și penalizează comportamentul statelor, așa cum piața reacționează față de producătorii și consumatorii eficienți. Ea socializează prin competiție și imitație.

A doua ipoteză susținea că sistemele bipolare sunt cele mai stabile, stabilitate definită ca absență a

războaielor sau ca durata unei configurații de putere, una dintre vulnerabilitățile teoretizării lui Waltz fiind oscilația între cele două sensuri ale conceptului. În cele din urmă, a optat pentru cel de durată prin intermediul abilității de a rezista conflictualității⁹⁹. Aici se poate observa influența contextului asupra teoretizării, lucrarea fiind concepută în 1979, în condițiile existenței rivalității bipolare și a deteriorării politicii de destindere. După Waltz, simplitatea indusă de existența a doar două mari puteri și independența lor strategică față de aliați, în ceea ce privește supraviețuirea, contribuiau decisiv la reducerea șanselor unei conflagrații de amploare. Principala sursă de instabilitate era reprezentată de posibilitatea exagerării importanței unor crize locale¹⁰⁰. Prin comparație, multipolaritatea era concepută de Waltz ca un sistem mai puțin rigid, dar mai nesigur. Posibilitatea unor multiple combinații dintre marile puteri însemna că orice posibil aliat este important, deci orice rivalitate putea deveni sursa unui conflict. În caz contrar, actorii majori se puteau trezi într-un dezavantaj decisiv, posibilitatea exclusă în bipolaritate, din cauza importanței mai mari a dependenței de resurse proprii și nu de coalizări¹⁰¹.

Aici apare problema determinismului. Multipolaritate poate însemna războaie de coaliții, cooperare în sistemul congreselor, pasarea responsabilității, înlănțuire, alianțe rigide, prezența unui echilibrator ș.a.m.d. Această flexibilitate după Waltz ar trebui să crească instabilitatea, prin dependența de parteneri minori, dar în același timp, implică și existența unor posibilități extinse de balansare¹⁰²; doar în situația existenței unor diviziuni rigide manifestându-se vulnerabilitatea de mai sus; în ambele cazuri, conflictualitatea este prezentă, însă. Existența unei singure mari puteri a reprezentat o dificultate pentru neorealism, în lucrarea din 1979, eventualitatea respectivă fiind ignorată, ceea ce nu înseamnă că Waltz nu își formulase unele idei despre această configurație de putere. Contrar teoretizărilor stabilității hegemonice, unipolaritatea i se părea lui Waltz un sistem nesigur, din cauza absenței unor contraponderi la puterea dominantă¹⁰³. Indiferent de avantajele deținute de regimul său politic, aceasta risca să fie afectată de greșeli de calcul și de acțiuni de politică externă costisitoare.

Unipolaritatea este uneori dificil de măsurat: cât de puternică trebuie să fie prima dintre marile puteri pentru a vorbi despre o schimbare sistem? O comparăm cu fiecare actor major luat în parte; cu combinațiile de balansare posibile, cu membrii sistemului internațional? În funcție de diferitele

perspective adoptate, putem considera ca secolul XIX este multipolar sau că este dominat de către Marea Britanie, de pildă. Pornind de la anarhie și supraviețuire, Waltz a identificat două categorii de efecte fundamentale, rezultate ale condițiilor sistemice. Mai întâi, structura internațională induce o tendință de balansare, care trebuie să predomină în fața unor fenomene alternative, precum alinierea sau pasarea responsabilității. În al doilea rând, configurația bipolară ar trebui să fie cea mai durabilă.

Reconceptualizarea puterii era menită concilierii celor două idei opuse, necesitate și alegere. Caracteristicile structurale ale capacităților și tendința de balansare pot filtra gradul de intensitate al dilemei securității, dar depinde de decidenți dacă doresc sau pot traduce în fapte presupunerea supraviețuirii. Dacă o ignoră, vor suporta însă costurile. Teoria neorealistă nu ne poate spune mai mult de atât și problema fundamentală coboară de la nivelul trei la primele două, o idee care apare în *Teoria politicii internaționale*, inclusiv prin includerea pesimismului naturii umane, chiar dacă este mai puțin accentuat¹⁰⁴.

3.5. Sistem și unități

Anarhia permite declanșarea conflictelor, iar supraviețuirea necesită balansarea prin coalizarea sau dezvoltarea resurselor interne. Prin urmare, coalizarea ar trebui să fie probabilă, altfel sistemul riscând transformarea într-o ierarhie. Pentru Waltz, bipolaritatea constituie cea mai sigură configurație internațională, unipolaritatea și multipolaritatea reprezentând formule potențial conflictuale. El credea că posibilitatea elaborării unei teorii generale a relațiilor internaționale tinde să fie limitată la conceptualizarea sistemică, recurența balanțelor de putere. În rest, totul depinde de context, de caracterul unităților, de trăsăturile regimurilor politice, de aptitudinile liderilor, de tehnologie, percepții sau cultură. Deși legătura dintre cele două imagini nu este clară, autorul a derivat unele consecințe concrete.

Polaritatea reprezintă rezultatul unor fenomene ale unităților, cum ar fi tendința de concentrare a capacităților, sporirea decalajelor dintre marile puteri, privite ca grup, comparativ cu restul actorilor internaționali¹⁰⁵. Exemplul clasic era cel al creșterii costurilor războiului în epoca modernă, începută odată cu folosirea pe scară largă a armelor de foc, despre care se consideră că a fost responsabilă pentru consacrarea statului ca actor principal pe scena internațională. Este interesant de remarcat că, dacă îmbinăm configurația cu concentrarea puterii, reiese că cel mai instabil sistem ar fi multipolaritatea

„dezechilibrată”, o idee elaborată explicit ulterior de John Mearsheimer, care justifică o parte a temerilor curente despre ascensiunea Chinei. De unde reiese că diferențele dintre teoriile realiste ofensive și defensive țin mai curând de nuanțe. Deși fenomen de unitate, concentrarea capabilităților ar putea explica și durabilitatea unipolarității, slăbiciunile Uniunii Sovietice din acea vreme, care risca epuizarea după Waltz și vulnerabilitatea redusă a marilor puteri față de interdependența economică¹⁰⁶.

Pe lângă critica teoriei păcii prin comerț și a creșterii dezechilibrului dintre actorii internaționali, Waltz a privilegiat rolul armelor nucleare în reducerea conflictualității. Deși anarhia face războiul posibil, el devine improbabil la nivelul sistemului internațional, după apariția respectivului tip de armament, în special în cazul existenței unor forțe de represalii greu de distrus în urma unui atac prin surprindere. Descurajarea ajunge astfel o garanție a păcii. Aici, strategia modernă se întâlnește cu tradiția kantiană a războiului ca stimul pentru pacea democratică.

O viziune epistemologică de tip conceptualist, împreună cu ipoteza complexității relațiilor internaționale ca domeniu de studiu au reprezentat punctele de pornire ale lui Waltz în *Teoria politicii internaționale*. Pe baza lor, autorul a elaborat un model caracterizat prin: distincția dintre structură și unități; definirea puterii ca resursă; identificarea principiului anarhic, similitudinii structurale și distribuției capabilităților ca elemente structurale, ce ne ajută să înțelegem tendințele majore, dacă acceptăm premisa minimală a supraviețuirii ca scop al unităților.

Contrar ambițiilor autorului, teoria este dificil de testat și lasă uneori impresia unei simplificări excesive. A fost criticată din aproape toate punctele de vedere posibile și a inspirat serii ample de cercetări. În ciuda multor defecte, *Teoria politicii internaționale* rămâne o realizare impresionantă din punctul de vedere al capacității de abstractizare și al unei flexibilități mai mari decât se presupune deseori. O teorie care afirmă că intențiile nu sunt suficiente, că regimurile politice au un impact redus, că trebuie să ignorăm uneori politicile externe pentru a înțelege relațiile internaționale, a fost întâmpinată cu o salvă de comentarii. Este interesant de observat cum simplitatea teoriei neorealiste și siguranța autorului au îndemnat până și pe cei mai radicali oponenți să se definească prin raportare la ideile lui Waltz, o constatare deseori citată pentru a argumenta primatul viziunii sale asupra disciplinei, mai ales în anii 80, primat care a fost pus sub semnul întrebării după prăbușirea Uniunii Sovietice, în atmosfera de „sfârșit al istoriei” din acea perioadă¹⁰⁷.

Criticii au încercat să arate că anarhia și suveranitatea nu înseamnă o politică mondială caracterizată prin repetiția balanțelor de putere; au fost puse sub semnul întrebării epistemologia științifică, definirea structurii, implicațiile sale, conceptualizarea puterii, rolul instituțiilor și al tehnologiei.

Concluzii

Teoriile joacă un rol fundamental în tentativele de înțelegere a politicii internaționale, mai ales atunci când este vorba despre predicții. Impactul lui Waltz se simte în orice dezbateri despre polaritate, ascensiunea Chinei, alianței, proliferare nucleară sau despre relația dintre idei și practici. Interpretarea din acest articol pune mai mult accentul pe elementele de filozofie politică decât pe aspectele pozitivistice. Inspirat de un scepticism moderat, fondatorul neorealismului, a conceput un sistem internațional în care, deși posibil și uneori probabil, recursul la forță este drastic limitat, și progresul, uneori se materializează. Dacă deciziile sunt bune, comportamentele prudente vor fi imitate de ceilalți actori politici, consolidând potențialul de ameliorare a dilemei securității. Cu toate acestea, evoluția nu este garantată, fiind suficientă o mare putere ostilă pentru a afecta drastic întreaga tendință.

Kenneth Waltz se lovește de aceeași dilemă ca și Machiavelli, în interpretarea lui Pierre Manent: dacă vrem pace, trebuie să ne controlăm iraționalitatea și să acceptăm necesitatea politică „obiectivă”. Formularea Fortunei ca structură anarhică tendință de balansare și polaritate probabil că nu va dura, dar nucleul normativ va continua să alimenteze substanța dezbaterilor din relațiile internaționale. Suntem, în termeni kantieni, împărțiți în cele două lumi, a ideilor și a fenomenelor, iar acest lucru înseamnă că orice reformă, în termenii lui Morgenthau, trebuie să țină cont de condițiile politicii, nu să le conteste direct, altfel riscând punerea în primejdie a propriilor planuri. Este o dilemă tipic modernă, legată de valorile libertății și raționalității etice. În acest punct, realistul moderat și reformatorul utopic identificați de Ruth Grant se întâlnesc, distincția reducându-se la perspectiva unei civilizații vulnerabile față de conflictualitatea potențială și încrederea rousseauistă în perfectibilitatea a naturii umane.

NOTE:

1 Tim DUNNE, Lene HANSEN, Colin WRIGHT, “The end of International Relations theory”, *European Journal of International Relations*, 2013, p. 413.

Un alt exemplu, evidențiat de Andrei Miroiu într-o discuție, lucrarea *Histoy and Neorealism*, coordonată de Ernest MAY; deși dedicată discutării concepției lui John Mearsheimer, aceasta din urmă este puternic influențată de Kenneth WALTZ. Vezi Ernest R. MAY, Richard ROSECRANCE, Zara STEINER, *Histoy and Neorealism*, Cambridge University Press, New York, 2010.

2 Mihail E. IONESCU, *După hegemonie. Patru scenarii de securitate pentru Europa de Sud-Est în anii '90*, Scripta, București 1993; Lucian DÎRDALĂ, „Kenneth Waltz și realismul celei de-a treia imagini” în Kenneth N. WALTZ, *Omul, statul și războiul, Polirom, Iași, 2000*; Lucian DÎRDALĂ, „Kenneth Waltz sau despre continuitate în teoria politică internațională”, în *Teoria politicii internaționale, Polirom, Iași, 2006*; Lucian DÎRDALĂ, „Neorealismul”, în Andrei MIROIU, Radu-Sebastian UNGUREANU, *Manual de relații internaționale, Polirom, Iași 2006*; Andrei MIROIU, *Balanță și hegemonie, Tritonic, 2005*; Radu-Sebastian UNGUREANU, *Securitate, suveranitate și instituții internaționale, Polirom, Iași, 2010*; Simona SOARE, „Tranziția de putere”, în Daniel BIRÓ, *Relațiile internaționale contemporane. Teme centrale în politica mondială, Polirom, Iași, 2013*.

3 Robert O. KEOHANE, „Realism, Neorealism and the Study of World Politics”, în Robert O. KEOHANE (coord.), *Neorealism and its critics*, Columbia University Press, 1986, pp. 2-4.

4 Jean-Jacques ROUSSEAU, *Principes du droit de la guerre. Écrits sur la paix perpétuelle*, Librairie philosophique J. Vrin, Paris, 2008; Immanuel KANT, *Spre pacea eternă*, All, București, 2008.

5 Pe larg în Martin Wight, *International Theory: the Three Traditions*, Leicester University Press, 1991. Alexander Wendt reifică cele trei curente, realismul, societatea internațională și cosmopolitismul, vezi Alexander WENDT; *Teoria socială a politicii internaționale, Polirom, Iași, 2011*.

6 John MEARSHEIMER, *Tragedia politicii de forță*, Antet, București, 2001, p. 19. Vezi Robert JERVIS, „Cooperation under the Security Dilemma”, *World Politics*, ianuarie 1978; Charles GLASER, *Rational Theory of International Politics: The Logic of Competition and Cooperation*, Princeton University Press, 2010.

7 Pierre MANENT, *Originile politicii moderne*, Nemira, București, 2000, p. 41.

8 Vezi Ruth W. GRANT, *Hypocrisy and Integrity: Machiavelli, Rousseau and the Ethics of Politics*, University of Chicago Press, 1997; Martha NUSSBAUM, *The Fragility of Goodness*, Cambridge

University Press, 2001 și Andrei Terian, „O carte „anacronică” în trei dialoguri”, în Eugen SIMION, *Întoarcerea autorului, Univers Enciclopedic Gold*, 2013, p. 497, Wight, op. cit.

9 Martin HOLLIS, Steve SMITH, *Explaining and Understanding International Relations*, Oxford University Press, 1991.

10 John J. MEARSHEIMER, „Realism, the Real World and the Academy”, în Michael BRECHER and Frank P. HARVEY, *Realism and Institutionalism in International Studies*, University of Michigan Press, 2002; pp. 23-33; John A. VASQUEZ, „Realism and the Study of Peace and War”, în idem, pp. 52-71. Pe larg în Colin ELMAN, John A. VASQUEZ; *Realismul și balanța de putere, Polirom, Iași, 2012*.

11 Ole WAEVER, „Introducing Persons instead of Paradigms” în Iver B. NEUMANN; Ole WAEVER; (coord.), *The Future of International Relations: Masters in the Making?*, Routledge, Londra, 1997, pp. 41-70.

12 Vezi și Tim DUNNE, Lene HANSEN, Colin WRIGHT, op. cit., p. 425-417; Barry BUZAN, Richard LITTLE, *Sistemele internaționale în istoria lumi*, Polirom, Iași, 2009, pp. 60-64.

13 Giambattista VICO, *Știința nouă*, Univers, București, 1972.

14 Raymond ARON, *Introducere în filozofia istoriei*, Humanitas, 1997, p. 329.

15 *Ibidem*, p. 332, 334.

16 Umberto ECO, *Kant și ornitoricul*, Pontica, Constanța, 2002, pp. 21-24, pp. 252, 258.

17 Michel FOUCAULT, „Qu'est-ce qu'un auteur?”, 1969, <http://libertaire.free.fr/MFoucault349.html> (accesat septembrie 2013).

18 Martin Wight a admis că tradițiile nu sunt coerente, dar distincția era utilă pentru a nuanța conceptele, iar modelul dialogic își păstrează puterea de atracție. Hedley Bull își exprima unele semne de întrebare asupra consistenței lor. Vezi Wight, op. cit., p. 1-5, 259-260 și Bull, „Martin Wight and the theory of international relations”, Wight, op. cit., p. xviii.

19 Vezi Cox, op. cit.

20 Vezi Immanuel KANT, op. cit.

21 Kenneth N. WALTZ, „Kant, Liberalism and War”, *American Political Science Review*, iunie 1962.

22 Vezi Richard ASHLEY, „The Poverty of Neorealism”, în Robert O. KEOHANE (coord.), *Neorealism and its critics*, Columbia University Press, 1986; Robert COX, „Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory”,

- în Robert O. KEOHANE (coord.), op. cit.; Stefano GUZZINI, *Realism și relații internaționale*, Institutul European, Iași, 2000; Hans MOURITZEN, „Kenneth Waltz: a critical rationalist between international politics and foreign policy”, în Iver B. NEUMANN, Ole WAEVER (coord.), *The Future of International Relations: Masters in the Making?*, Routledge, 1997, Londra; Colin ELMAN, John A. VASQUEZ; *Realismul și balanța de putere*, Polirom, Iași, 2012; Jack DONNELLY, *Realism and International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.
- 23 M. FOUCAULT, op. cit.
- 24 Pe larg în Matei CĂLINESCU, *A citi, a reciti. Către o poetică a lecturii*, Polirom, Iași, 2007 și Eugoen Simion, op. cit.
- 25 Vezi argumentarea lui Hans Mouritzen, în MOURITZEN, op. cit. criteriile lui Waltz de evaluare a capabilităților includeau stabilitatea internă și competența politică, vezi Kenneth N. WALTZ, *Teoria politicii internaționale*, Polirom, Iași, 2006, p. 183.
- 26 GUZZINI, op. cit., pp. 375-378.
- 27 Vedem o rețea complicată de asemănări care se suprapun și se încrucișează”, considera Wittgenstein. Vezi Ludwig WITTGENSTEIN, *Cercetări filozofice*, Humanitas, 2004, pp. 133 și Michael C. WILLIAMS, *The Realist Tradition and the Limits of International Relations*, Cambridge University Press, 2005, p. 16.
- 28 John Gerard RUGGIE, “Continuity and Transformation in the World Polity”, în Robert O. KEOHANE (coord.), *Neorealism and its critics*, Columbia University Press, 1986, p. 135.
- 29 Atitudinea filosofică mai poate fi denumită pesimism, sentiment al tragicului, conservatorism moderat, conservatorism liberal. Am preferat termenul de skepticism folosit de Guzzini, cu rezerva că neîncrederea în progress nu înseamnă neapărat ignorare a moralității. Vezi GUZZINI, op. cit., pp. 375-378; Lucian DÎRDALĂ, „Kenneth Waltz sau despre continuitate în teoria politică internațională”, în *Teoria politicii internaționale*, Polirom, Iași, 2006, p. 22; Lucian DÎRDALĂ „Kenneth Waltz și realismul celei de-a treia imagini”, în Kenneth N. WALTZ, *Omul, statul și războiul*, Polirom, Iași, 2000, pp. 268-269 pentru o discuție despre skepticismul moral la Reinhold Niebuhr, unul dintre primii realiști clasici.
- 30 Ruth W. GRANT, *Hypocrisy and Integrity: Machiavelli, Rousseau and the Ethics of Politics*, University of Chicago Press, 1997, p. 40-41, pentru distincția dintre realiștii descriptivi și normativi, în special nota 33, unde Waltz și Morgenthau sunt încadrați în categoria descriptivă.
- 31 Pe larg în Pierre MANENT, op. cit.
- 32 Andrei MIROIU, op. cit., 2005, p. 89-90.
- 33 Andrew BENNETT, „The mother of all isms: causal mechanisms and structured pluralism in International Relations Theory”, *European Journal of International Relations*, nr. 19, 2013, p. 463.
- 34 Kenneth N. WALTZ, „Reflections on Theory of International Politics: A response to My Critics”, Robert O. KEOHANE (coord.), *Neorealism and its critics*, Columbia University Press, 1986, p. 329.
- 35 *Idem*. Vezi și Martin WIGHT, *International Theory, The Three Traditions*, Leicester University Press, 1996.
- 36 Hans MORGENTHAU, *Scientific Man and Power Politics*, University of Chicago Press, 1965, p. 13-25.
- 37 *Idem*, p. 42-46, pp. 75-78, pp. 95-105, pp. 122-131.
- 38 *Idem*, pp. 162-163.
- 39 *Idem*, p. 149.
- 40 *Idem*, p. 151.
- 41 *Idem*, p. 201-203. GUZZINI, „The ends of International Relations theory: Stages of reflexivity and modes of theorizing”, *European Journal of International Relations*, nr. 19, 2013. Cu unele exagerări, deoarece Morgenthau trece de experiența diplomatică și aderă la o perspectivă conservatoare generală. Vezi și Michael OAKESHOTT, *Raționalismul în politică*, All, 1995.
- 42 *Idem*. În general, realiștii importanți nu idealizează statele.
- 43 *Idem*, p. 168
- 44 Michael C. WILLIAMS, *The Realist Tradition and the Limits of International Relations*, Cambridge University Press, 2005, p. 53. Printre cele mai importante lucrări ale lui Rousseau, se numără: *Discurs asupra originii și fundamentele inegalității*, Incitatus, 2001, *Despre contractul social sau principiile dreptului politic*, Nemira, București 2008; *Emile*, ediție electronică, Universitatea din Quebec, <http://classiques.uqac.ca/classiques/>, (accesat septembrie 2013); „*Emile et Sophie ou les solitaires*”, ediție electronică, Universitatea din Quebec, <http://classiques.uqac.ca/classiques/>, (accesat septembrie 2013); „*Principes du droit de la guerre*”, „*Extrait du projet de paix perpétuelle*”, „*Jugement sur la paix perpétuelle*”, „*Fragment sur le projet de paix perpétuelle*”, ultimele trei reunite în antologia *Principes du droit de la guerre. Écrits sur la paix perpétuelle*, Librairie philosophique J. Vrin, Paris, 2008, coordonată de Blaise Bachofen și Céline Spector sau “*Consideration sur le gouvernement de*

Pologne”, ediție electronică, Rousseau Online, <http://www.rousseauonline.ch/>, (accesat septembrie 2013).

45 John RAWLS, O teorie a dreptății, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2011; Jacques DERRIDA, Despre gramatologie Tact, Cluj, 2008.

46 Pe larg în Christie McDONALD, Stanley HOFFMANN (coord.), Rousseau and freedom, Cambridge University Press 2010, în special capitolele lui Diane Berrett Brown, Christopher Brooke și postfața lui Stanley Hoffmann.

47 John RAWLS, Law of peoples with the Idea of Public Reason Revisited, Harvard University Press, 2001, p. 13-14; Stanley HOFFMANN, „Rousseau on War and Peace”, The American Political Science Review, iunie 1963. Michael C. Williams, op. cit., p25

48 Judith SHKLAR, Men and Citizens: a Study of Rousseau's Social Theory, Cambridge University Press, 1985.

49 Vezi Céline Spector et. al. „Le Projet de la paix perpétuelle de Saint-Pierre a Rousseau”, Jean-Jacques ROUSSEAU, Principes du droit de la guerre. Écrits sur la paix perpétuelle, Librairie philosophique J. Vrin, Paris, 2008, pp. 277-278.

50 Pe larg în Ruth W. GRANT, op. cit. Vezi și Michael BLOCH, „Is Rousseau really a realist?”, Anual Congress of Swiss Political Science Association, 2010, http://www.sagw.ch/svpw/taetigkeiten/Kongress/Kongress-2010/Papiers_2010.html (accesat la septembrie 2013).

51 Jean-Jacques ROUSSEAU, Principes du droit de la guerre. Écrits sur la paix perpétuelle, Librairie philosophique J. Vrin, Paris, 2008. Florent Guénard et al., „Puissance et amour de soi”, în Rousseau, op. cit, p. 196.

52 *Idem.*

53 Jean-Jacques ROUSSEAU, „Jugement sur la paix perpétuelle”, în Principes du droit de la guerre. Écrits sur la paix perpétuelle, Librairie philosophique J. Vrin, Paris, 2008, p. 126.

54 Vezi Emile, ediție electronică, Universitatea din Quebec, <http://classiques.uqac.ca/classiques/>, (accesat septembrie 2013); „Emile et Sophie ou les solitaires, ediție electronică, Universitatea din Quebec, <http://classiques.uqac.ca/classiques/>, (accesat la septembrie 2013).

55 Vezi Michael C. WILLIAMS, op. cit, p.77, Nicholas DENT, Rousseau, Routledge, 2005 și Rodica CROITORU, “Studiu introductiv”, în Immanuel KANT, Spre pacea eternă, All, București, 2008, pp. 9-13.

56 Immanuel KANT, *Spre pacea eternă*, All, București, 2008.

57 *Idem*, p. 136

58 Pierre MANENT, op. cit., pp. 12-13.

59 Problema fundamentală a virtuții politice la Machiavelli era de a distinge între necesitate și alegere. Vezi Niccòlo Machiavelli, *Principele*, Mondero, București, 2004.

60 Kenneth N. WALTZ, Omul, statul și războiul, Polirom, Iași, 2000.

61 Barry BUZAN, Richard LITTLE, *Sistemele internaționale în istoria lumi*, Polirom, Iași, 2009, p. 86.

62 Fernand BRAUDEL, Mediterana și lumea mediteraneană în timpul lui Filip al II-lea, Editura Meridiane, București, 1985, 1986.

63 Vezi Hans MORGENTHAU, *Politica între națiuni: lupta pentru putere și lupta pentru pace*, Polirom, Iași 2007 și John H. HERZ, „Idealist Internationalism and the Security Dilemma”, *World Politics*, ianuarie 1950.

64 WALTZ, op. cit, p. 24.

65 WALTZ, op. cit, p. 125.

66 *Idem.*, p. 127-128.

67 WALTZ, op. cit, pp. 183-190.

68 Lucian DÎRDALĂ, „Kenneth Waltz și realismul celei de-a treia imagini” în Kenneth N. WALTZ, Omul, statul și războiul, Polirom, Iași, 2000, p. 281-282. Stanley HOFFMANN a criticat interpretarea lui Waltz, considerând că, pentru filosoful genevez, soluția ar fi contractul social bazat pe voința generală. Vezi HOFFMANN, „Rousseau on War and Peace”, The American Political Science Review, iunie 1963 și Lucian DÎRDALĂ, op. cit., p. 284. Dar versiunea respectivă este contrazisă, cum sublinia Céline Spector, de “Jugement sur la paix perpétuelle, „Fragment sur le projet de paix perpetuele”, unde anarhia se adaugă regimurilor pentru a face improbabilă și de nedorit o asemenea reformă. Vezi Céline Spector et. al. „Le Projet de la paix perpétuelle de Saint-Pierre a Rousseau”, Jean-Jacques ROUSSEAU, Principes du droit de la guerre. Écrits sur la paix perpétuelle, Librairie philosophique J. Vrin, Paris, 2008, pp. 277-278.

69 J. David SINGER, „The Level-of-Analysis Problem in International Politics”, *World Politics*, octombrie 1961.

70 Kenneth N. WALTZ, „Kant, Liberalism and War”, *American Political Science Review*, iunie 1962.

71 *Idem.*

72 Kenneth N. WALTZ, *Teoria politicii*

- internațională, Polirom, Iași, 2006, p. 27.
- 73 *Idem*, p. 32.
- 74 Vezi Karl R. POPPER, Logica cercetării, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981.
- 75 Kenneth N. WALTZ, Teoria politicii internaționale, p. 27.
- 76 *Ibidem*, p. 32.
- 77 *Ibidem*, p. 37
- 78 *Ibidem*, p. 35.
- 79 *Ibidem*, p. 40.
- 80 *Ibidem*, p. 119.
- 81 Barry BUZAN, Charles JONES și Charles LITTLE, *The Logic of Anarchy*, Cambridge University Press, 1993, p. 94 (ediție online), 102-103.
- 82 Wesley C. SALMON, "Rational prediction", în Martin CURD, J. A. COVER (coord.), *Philosophy of Science*, W. W. Norton & Company, New York, 1998.
- 83 Kenneth N. WALTZ, Teoria politicii internaționale, p. 129.
- 84 *Ibidem*, pp. 130-135.
- 85 Thomas HOBBS, *Elementele dreptului natural și politic*, Humanitas, București, 2005.
- 86 Max WEBER, *Économie et société*, Pocket, vol. 1, 2003.
- 87 Alexander WENDT, "Anarchy is what States Make of it: the Social Construction of Power Politics", International Organization, primăvara 1992, p. 395 și Alexander WENDT; *Teoria socială a politicii internaționale*, Polirom, Iași, 2011.
- 88 Kenneth N. WALTZ, „The Politics of Peace”, *International Studies Quarterly*, septembrie 1967, p. 204.
- 89 Vezi Dale C. COPELAND, „The Constructivist Challenge to Structural Realism: A Review Essay”, *International Security*, toamna 2000, p. 188.
- 90 Deci, contrar previziunilor lui Wendt, apariția unui stat mondial nu este probabilă în termeni neorealisti și nici dezirabilă. Vezi Alexander WENDT, „Why a World State is Inevitable”, *European Journal of International Relations*, vol. 9, 2003.
- 91 Jean-Jacques ROUSSEAU, "Principes du roit de la guerre", în Rousseau, op. cit., p. 76.
- 92 Robert DAHL apud Francois CHAZEL, „Puterea”, în Raymond BOUDON, *Tratat de sociologie*, Humanitas, 2006, p. 80.
- 93 Kenneth N. WALTZ, Teoria politicii internaționale, p. 258.
- 94 *Ibidem*.
- 95 *Ibidem*.
- 96 Erns HAAS, „The Balance of Power: Pre-
scription, Concept or Propaganda?”, *World Politics*, iulie 1953.
- 97 John Gerard RUGGIE, op. cit., p. 135.
- 98 Vezi și Susan B. MARTIN, „From balance of power to balancing behavior: The Long and Winding Road”, pentru o delimitare conceptuală, în Andrew Hanami, *Perspectives on Structural Realism*, Palgrave, 2003, p. 68.
- 99 Kenneth N. WALTZ, „The Emerging Structure of International Politics”, p. 45.
- 100 Kenneth N. WALTZ, *Teoria politicii internaționale*, p. 224-260
- 101 *Ibidem*.
- 102 *Ibidem*.
- 103 *Ibidem*.
- 104 *Idem*, p. 270
- 105 WALTZ, op. cit, pp. 200-201; pp. 240-247.
- 106 „Întrebarea care trebuie pusă nu este dacă o a treia sau o a patra țară va pătrunde în cercul puterilor într-un viitor previzibil, ci mai degrabă dacă Uniunea Sovietică poate ține pasul”, WALTZ, op. cit, p. 243.
- 107 Hans MOURITZEN, op. cit, p. 71-72; Barry BUZAN, Charles JONES și Charles LITTLE, *The Logic of Anarchy*, Cambridge University Press, 1993; Olivia Todorean, „Constructivismul în relațiile internaționale”, în Andrei MIROIU, Radu-Sebastian UNGUREANU, *Manual de relații internaționale*, Polirom, Iași 2006, p. 157-158. Vezi și Alexander, WENDT; „The Agent-Structure Problem in International Relations Theory”, International Organization, vara 1987; Alexander WENDT; „Anarchy is what States Make of it: the Social Construction of Power Politics”, International Organization, primăvara 1992; Alexander WENDT; *Teoria socială a politicii internaționale*, Polirom, Iași, 2011; Friedrich V. KRATOCHWIL; *Rules, norms, and Decisions: On the Conditions of Practical and Legal Reasoning in International Relations and Domestic Affairs*, Cambridge University Press, Cambridge, 1989; Nicholas Onuf; *The World of our Making*, University of South Carolina Press, 1989; Robert O. KEOHANE, „Theory of World Politics: Structural Realism and Beyond”, în Robert O. Keohane (coord.), *Neorealism and its critics*, Columbia University Press, 1986; Jack Donnelly, *Realism and International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000; John Gerard Ruggie, „Continuity and Transformation in the World Polity”, în Robert O. Keohane (coord.), *Neorealism and its critics*, Columbia University Press, 1986; Barry Buzan, *Popoarele, statele și teama*, Cartier, Chișinău, 2000; Kenneth WALTZ, „Reflections

on Theory of International Politics”, în Robert O. KEOHANE (coord.), *Neorealism and its critics*, Columbia University Press, 1986.

Vezi Dunne et. al., op. cit.

BIBLIOGRAFIE:

1. ARON, Raymond, *Introducere în filozofia istoriei*, Humanitas, 1997.

2. ASHLEY, Richard, “*The Poverty of Neorealism*”, în Robert O. Keohane (coord.), *Neorealism and its critics*, Columbia University Press, 1986.

3. BENNETT, Andrew, “*The mother of all isms: causal mechanisms and structured pluralism in International Relations Theory*”, *European Journal of International Relations*, nr. 19, 2013.

4. BOUDON, Raymond, *Tratat de sociologie*, Humanitas, 2006.

5. BLOCH, Michael, „*Is Rousseau really a realist?*”, Anual Congress of Swiss Political Science Association, 2010, http://www.sagw.ch/svpw/taetigkeiten/Kongress/Kongress-2010/Papiers_2010.html (accesat septembrie 2013).

6. BRAUDEL, Fernand, *Mediterranean și lumea mediteraneană în timpul lui Filip al II-lea*, Editura Meridiane, București, 1985, 1986.

7. BRECHER, Michael; HARVEY, Frank P., *Realism and Institutionalism in International Studies*, University of Michigan Press, 2002.

8. BULL, Hedley, “*Martin Wight and the theory of international relations*”, în WIGHT, Martin, *International Theory: the Three Traditions*, Leicester University Press, 1991.

9. BULL, Hedley, *Societatea anarhică*, Cartier, Chișinău, 2000.

10. BUZAN, Barry, *Popoarele, statele și teama*, Cartier, Chișinău, 2000.

11. BUZAN, Barry; JONES, Charles; LITTLE, Charles, *The Logic of Anarchy*, Cambridge University Press, 1993.

12. BUZAN, Barry; LITTLE, Richard, *Sistemele internaționale în istoria lumi*, Polirom, Iași, 2009.

13. CĂLINESCU, Matei, *A citi, a reciti. Către o poetică a lecturii*, Polirom, Iași, 2007.

14. CHAZEL, Francois, „Puterea”, în Raymond BOUDON, *Tratat de sociologie*, Humanitas, 2006

15. COPELAND, Dale C., “*The Constructivist Challenge to Structural Realism: A Review Essay*”, *International Security*, toamna 2000.

16. COX, Robert, “Social Forces, States and

World Orders: Beyond International Relations Theory”, în Robert O. Keohane (coord.), *Neorealism and its critics*, Columbia University Press.

17. CROITORU, Rodica, “*Studiu introductiv*”, în Immanuel KANT, *Spre pacea eternă*, All, București, 2008.

18. CURD, Martin; COVER, J. A. (coord.), *Philosophy of Science*, W. W. Norton & Company, New York, 1998.

19. DENT, Nicholas, *Rousseau*, Routledge, 2005.

20. DERRIDA, Jacques, *Despre gramatologie*, Tact, Cluj, 2008.

21. DÎRDALĂ, Lucian, „Kenneth Waltz și realismul celei de-a treia imagini” în Kenneth N. Waltz, *Omul, statul și războiul*, Polirom, Iași, 2000.

22. DÎRDALĂ, Lucian, „Kenneth Waltz sau despre continuitate în teoria politică internațională”, în *Teoria politicii internaționale*, Polirom, Iași, 2006.

23. DÎRDALĂ, Lucian, „Neorealismul”, în Andrei Miroiu, Radu-Sebastian Ungureanu, *Manual de relații internaționale*, Polirom, Iași 2006.

24. DONNELLY, Jack, *Realism and International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge.

25. DUNNE, Tim; HANSEN, Lene; WRIGHT, Colin, “The end of International Relations theory”, *European Journal of International Relations*, nr. 19, 2013.

26. ELMAN, Colin; VASQUEZ, John A., *Realismul și balanța de putere*, Polirom, Iași, 2012.

27. ECO, Umberto, *Kant și ornitoricul*, Pontica, Constanța, 2002.

28. FOUCAULT, Michel, „Qu'est-ce qu'un auteur?”, 1969, <http://libertaire.free.fr/MFoucault349.html> (accesat septembrie 2013).

29. GLASER, Charles, *Rational Theory of International Politics: The Logic of Competition and Cooperation*, Princeton University Press, 2010.

30. GRANT, Ruth W., *Hypocrisy and Integrity: Machiavelli, Rousseau and the Ethics of Politics*, University of Chicago Press, 1997.

31. GUÉNARD, Florent et al., “Puissance et amour de soi”, în Rousseau, Jean-Jacques, *Principes du droit de la guerre. Écrits sur la paix perpétuelle*, Librairie philosophique J. Vrin, Paris, 2008.

32. GUZZINI, Stefano, *Realism și relații internaționale*, Institutul European, Iași, 2000.

33. HAAS, Erns, „*The Balance of Power: Prescription, Concept or Propaganda?*”, *World Politics*, iulie 1953.

34. HERZ, John H., „Idealist Internationalism and the Security Dilemma”, *World Politics*, ianuarie

1950.

35. HOBBS, Thomas, *Elementele dreptului natural și politic*, Humanitas, București, 2005.

36. HOFFMANN, Stanley, "Rousseau on War and Peace", *The American Political Science Review*, iunie 1963.

37. HOLLIS, Martin; SMITH, Steve, *Explaining and Understanding International Relations*, Oxford University Press, 1991.

38. HOLSTI, Kalevi, *Peace and War: Armed Conflicts and International Order 1648-1989*, Cambridge University Press, Cambridge, 1991.

39. IONESCU, Mihail E., *După hegemonie. Patru scenarii de securitate pentru Europa de Sud-Est în anii '90*, Scripta, București 1993.

40. JERVIS, Robert, "Cooperation under the Security Dilemma", *World Politics*, ianuarie 1978.

41. KANT, Immanuel, *Critica rațiunii pure*, IRI, București. 1998.

42. KANT, Immanuel, *Spre pacea eternă*, All, București, 2008.

43. KEOHANE, Robert O., "Realism, Neorealism and the Study of World Politics", în KEOHANE, Robert O., (coord.), *Neorealism and its critics*, Columbia University Press, 1986.

44. KEOHANE, Robert O., "Theory of World Politics: Structural Realism and Beyond", în KEOHANE, Robert O., (coord.), *Neorealism and its critics*, Columbia University Press, 1986.

45. KEOHANE, Keohane; ROBERT, O. (coord.), *Neorealism and its critics*, Columbia University Press, 1986.

46. KRATOCHWIL, Friedrich V., *Rules, norms, and Decisions: On the Conditions of Practical and Legal Reasoning in International Relations and Domestic Affairs*, Cambridge University Press, Cambridge, 1989.

47. MANENT, Pierre, *Originile politicii moderne*, Nemira, București, 2000.

48. MARTIN, Susan B., "From balance of power to balancing behavior: The Long and Winding Road", în Andrew Hanami, *Perspectives on Structural Realism*, Palgrave, 2000.

49. McDONALD, Christie, HOFFMANN, Stanley (coord.), *Rousseau and freedom*, Cambridge University Press 2010.

50. MAY, Ernest R.; ROSECRANCE, Richard; STEINER, Zara, *History and Neorealism*, Cambridge University Press, New York, 2010.

51. MACHIAVELLI, Niccòlo, *Principele*, Mondero, 2004.

52. MEARSHEIMER, John, J., "Realism, the

Real World and the Academy", în BRECHER, Michael and HARVEY, Frank P., *Realism and Institutionalism in International Studies*, University of Michigan Press, 2002.

53. MEARSHEIMER, John J., *Tragedia politicii de forță*, Antet, București, 2001.

54. MIROIU, Andrei, *Balanță și hegemonie*, Tritonic, 2005.

55. MORGENTHAU, Hans, *Scientific Man and Power Politics*, University of Chicago Press, 1965.

56. MORGENTHAU, Hans, *Politica între națiuni: lupta pentru putere și lupta pentru pace*, Polirom, Iași 2007.

57. MOURITZEN, Hans, "Kenneth Waltz: a critical rationalist between international politics and foreign policy", în Iver B. Neumann, Ole Waever (coord.), *The Future of International Relations: Masters in the Making?*, Routledge, 1997, Londra.

58. NEUMANN, Iver B., WAEVER, Ole,; (coord.), *The Future of International Relations: Masters in the Making?*, Routledge, 1997, Londra.

59. NUSSBAUM, Martha, *The Fragility of Goodness*, Cambridge University Press, 2001.

60. OAKESHOTT, Michael, *Raționalismul în politică*, All, 1995.

61. ONUF, Nicholas, *The World of our Making*, University of South Carolina Press, 1989.

62. POPPER, Karl R., *Logica cercetării*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981.

63. RAWLS, John, *Law of peoples with the Idea of Public Reason Revisited*, Harvard University Press, 2001.

64. RAWLS, John, *O teorie a dreptății*, Editura Universității "Alexandru Ioan Cuza", Iași, 2011.

65. ROUSSEAU, Jean-Jacques, "Consideration sur le gouvernement de Pologne", ediție electronică, Rousseau Online, <http://www.rousseauonline.ch/>, (accesat septembrie 2013).

66. ROUSSEAU, Jean-Jacques, *Discurs asupra originii și fundamentele inegalității*, Incitatus, 2001.

67. ROUSSEAU, Jean-Jacques, *Despre contractul social sau principiile dreptului politic*, Nemira, București 2008.

68. ROUSSEAU, Jean-Jacques, *Emile*, ediție electronică, Universitatea din Quebec, <http://classiques.uqac.ca/classiques/>, (accesat septembrie 2013).

69. ROUSSEAU, Jean-Jacques, "Emile et Sophie ou les solitaires", ediție electronică, Universitatea din Quebec, <http://classiques.uqac.ca/classiques/>, (accesat septembrie 2013).

70. ROUSSEAU, Jean-Jacques, "Extrait du

projet de paix perpétuelle”, *Principes du droit de la guerre. Écrits sur la paix perpétuelle*, Librairie philosophique J. Vrin, Paris, 2008.

71. ROUSSEAU, Jean-Jacques, “Fragment sur le projet de paix perpetuele”, *Principes du droit de la guerre. Écrits sur la paix perpétuelle*, Librairie philosophique J. Vrin, Paris, 2008.

72. ROUSSEAU, Jean-Jacques, “Principes du droit de la guerre”, *Principes du droit de la guerre. Écrits sur la paix perpétuelle*, Librairie philosophique J. Vrin, Paris, 2008.

73. ROUSSEAU, Jean-Jacques, “Jugement sur la paix perpétuelle”, *Principes du droit de la guerre. Écrits sur la paix perpétuelle*, Librairie philosophique J. Vrin, Paris, 2008.

74. ROUSSEAU, Jean-Jacques, *Principes du droit de la guerre. Écrits sur la paix perpétuelle*, Librairie philosophique J. Vrin, Paris, 2008, ediție coordonată de Blaise BACHOFEN și Céline SPECTOR.

75. RUGGIE, John Gerard, “Continuity and Transformation in the World Polity”, în Keohane, Robert O. (coord.), *Neorealism and its critics*, Columbia University Press, 1986.

76. SALMON, Wesley C., “Rational prediction”, în Martin CURD, J. A. COVER (coord.), *Philosophy of Science*, W. W. Norton & Company, New York, 1998.

77. SPECTOR Céline et. al., „Le Projet de la paix perpétuelle de Saint-Pierre a Rousseau”, în ROUSSEAU, Jean-Jacques, *Principes du droit de la guerre. Écrits sur la paix perpétuelle*, Librairie philosophique J. Vrin, Paris, 2008.

78. SIMION, Eugen, *Întoarcerea autorului*, Univers Enciclopedic Gold, 2013.

79. SINGER, J. David, „The Level-of-Analysis Problem in International Politics”, *World Politics*, octombrie 1961.

80. SOARE, Simona, „Tranziția de putere”, în Daniel Biró, *Relațiile internaționale contemporane. Teme centrale în politica mondială*, Polirom, Iași, 2013.

81. TERIAN, Andrei, „O carte “anacronică” în trei dialoguri”, în SIMION, Eugen, *Întoarcerea autorului*, Univers Enciclopedic Gold, 2013,

82. TODERAN, Olivia, „Constructivismul în relațiile internaționale”, în Andrei Miroiu, Radu-Sebastian Ungureanu, *Manual de relații internaționale*, Polirom, Iași 2006.

83. VASQUEZ, John A., „Realism and the Study of Peace and War”, în BRECHER, Michael and

HARVEY, Frank P., *Realism and Institutionalism in International Studies*, University of Michigan Press, 2002.

84. VICO, Giambattista, *Știința nouă*, Univers, București, 1972.

85. WAEVER, Ole, „Introducing Persons instead of Paradigms” în Neumann, Iver B., Waever, Ole; (coord.), *The Future of International Relations: Masters in the Making?*, Routledge, 1997, Londra.

86. POPPER, Karl R., *Logica cercetării*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981.

87. UNGUREANU, Radu-Sebastian, *Securitate, suveranitate și instituții internaționale*, Polirom, Iași, 2010;

88. WAEVER, Ole, „Introducing Persons instead of Paradigms” în NEUMANN, Iver B., WAEVER, Ole, (coord.), *The Future of International Relations: Masters in the Making?*, Routledge, Londra, 1997.

89. WALTZ, Kenneth N., „Kant, Liberalism and War”, *American Political Science Review*, iunie 1962.

90. WALTZ, Kenneth N., *Omul, statul și războiul*, Polirom, Iași, 2000.

91. WALTZ, Kenneth N., “Reflections on Theory of International Politics”, în Robert O. Keohane (coord.), *Neorealism and its critics*, Columbia University Press, 1986.

92. WALTZ, Kenneth N., *Teoria politicii internaționale*, Polirom, Iași, 2006.

93. WEBER, Max, *Économie et société*, Pocket, vol. 1, 2003.

94. WALTZ, Kenneth N., „The Emerging Structure of International Politics”, *International Security*, toamna 1993.

95. WALTZ, Kenneth N., “The Politics of Peace”, *International Studies Quarterly*, septembrie 1967

96. WENDT, Alexander, „The Agent-Structure Problem in International Relations Theory”, *International Organization*, vara 1987.

97. WENDT, Alexander, „Anarchy is what States Make of it: the Social Construction of Power Politics”, *International Organization*, primăvara 1992.

98. WENDT, Alexander, *Teoria socială a politicii internaționale*, Polirom, Iași, 2011.

99. WILLIAMS, Michael C., *The Realist Tradition and the Limits of International Relations*, Cambridge University Press, 2005.

100. WITTGENSTEIN, Ludwig, *Cercetări filozofice*, Humanitas, 2004.

MODELUL JOCULUI GO ÎN CERCETAREA POLITICII INTERNAȚIONALE

Dr. Mateusz HUDZIKOWSKI*

Jocul Go a fost luat deja tratat de către cercetători. A fost analizat ca o modalitate de a înțelege cultura politică și cea de afaceri din Asia de Est, precum și gândirea strategică regională. Este, de asemenea, un bine-cunoscut instrument folosit în procesul de învățare și formare din multe domenii diferite, cum ar fi psihologia, managementul, științele cognitive. Prin analogie, se poate aplica în cercetarea în domeniul științelor politice. Politica globală poate deveni un obiect de cercetare efectuat cu ajutorul jocului Go. Teoria jocului pune o puternică bază teoretică și metodologică pentru aplicarea jocului Go în domeniul științelor politice. Aplicația principală este de a crea un model care poate fi utilizat în analiza strategică. Alte moduri de implementare, cum ar fi în domeniile de negociere, de luare a deciziilor, de gestionare a riscurilor, de rezolvare a conflictelor etc. sunt de asemenea valoroase.

Cuvinte-cheie: *jocul Go, teoria jocului, studii strategice, politica globală, relații internaționale, conflicte.*

Repere introductive

Dacă jocul Go¹ reprezintă un instrument util în analizarea unor probleme legate de politică și strategie a Chinei², am putea folosi un model care are la bază acest joc în scopul de a cerceta politica internațională? Poate fi dezvoltat jocul Go³ pentru a construi un astfel de model? Și este posibil ca această construcție să fie efectiv exploatată în analizarea problemelor legate de politica internațională?

Elementele de gândire strategică chineză tradițională, de exemplu, cele descrise în vechiul tratat de strategie *Arta Războiului* (scris de Sun Tzu), ar putea fi încă actuale și merită să fie cunoscute. D. Lai susține faptul că din punctul de vedere al textului lui Sun Tzu, războiul nu este limitat la un simplu conflict militar, ci este alcătuit din mai multe domenii, inclusiv politica și diplomația. Din acest motiv, fiecare concept chinezesc militar sau strategic poate fi legat de lumea politică: în acest cadru larg, arta războiului este, în esență, un proces de diplomație; lupta războiului este doar diplomație prin alte mijloace⁴.

Acest mod chinezesc de a percepe războiul (și orice tip de conflict militar sau relații militare între actorii politici) este, așadar, similar cu gândirea europeană. Carl von Clausewitz, clasicul strateg prusac, a spus că „războiul este continuarea politicii prin alte mijloace”⁵. Această frază ar putea fi inversată și adaptată și mai bine din punct de vedere chinezesc: politica, la fel ca și diplomația, comerțul, și chiar relațiile psihologice dintre adversari completează conflictul militar. Aceste aspecte „civile”, împreună cu aspectul militar, creează fenomenul care poate fi numit „competiție”. Este înțeles, în sens larg, ca o co-existență între centrele de putere, bazate pe rivalitate continuă, dar nu neapărat legate de un conflict militar deschis. Din acest punct de vedere, competițiile sportive, scrierea cărților, construirea navelor spațiale, realizările medicale și – în general – dezvoltarea civilizației, ar putea fi văzute ca parte a unei competiții permanente dintre actorii politici. Războiul, înțeles în mod tradițional, nu trebuie să fie

*Mateusz HUDZIKOWSKI, doctor în științe politice, este Secretarul Consiliului Societății Geopolitice poloneze, conducătorul echipei de cercetare a teoriei jocului și redactor-șef al revistei „Geopolityka.net”, Polonia. E-mail: mateusz.hudzikowski@geopolityka.net; mateusz.hudzikowski@gmail.com

cel mai important element al acestei competiții, deși în unele cazuri ar putea deveni acest lucru. În plus, chiar dacă această rivalitate permanentă are caracter geopolitic, nu este obligatoriu să fie transformată într-un conflict militar cu violență armată, într-un război deschis sau total. Un exemplu pentru această afirmație este perioada Războiului Rece când, pentru mai mult de 50 ani, URSS și SUA au menținut relații relativ pașnice, deși ostile. Am putea spune că lupta pe termen lung a centrelor de putere pare a fi activitatea lor principală, când războiul care apare uneori nu este decât un element al acestei lupte. Chiar și așa, din perspectiva chineză prezentată de Lai, strategia, un termen în general legat de aspectele militare, se referă la toate aspectele legate de competiția dintre actorii politici și nu numai la partea sa militară.

Cu toate acestea, în opinia lui Lai, există câteva „diferențe izbitoare”, și ambele părți, atât chinezii, cât și occidentalii, încearcă să obțină unele cunoștințe despre gândirea strategică a celeilalte părți. Europeanii și americanii studiază strategia chineză, în timp ce chinezii fac cercetări asupra modului de gândire occidental. Diferența dintre cele două sisteme filozofice este evidentă. Războiul și politica, precum și afacerile, sunt percepute în versiunea asiatică ca provocări pe termen lung, caz în care răbdarea și gândirea strategică sunt necesare. Pe de altă parte, în lumea occidentală, perspectiva pe termen scurt este mai populară, venitul instant din investiții este mai important, iar un conflict este mai degrabă o chestiune de agresiune și dinamică decât de răbdare și efect static. Aceste semne distinctive ale diferențelor culturale sunt adesea evocate în publicațiile de afaceri din China și Asia de Est în general. Când vine vorba despre negocieri sau despre managementul de proiect (în aceste domenii importanța problemelor de strategie este semnificativă), putem citi, de exemplu, că în China „răbdarea este o virtute (...) mai multe companii străine au pierdut pe piața din China din cauza lipsei de tenacitate”⁶. Trebuie să fim conștienți de faptul că opiniile generale și populare despre aceste „diferențe izbitoare” dintre cele două culturi, chiar subliniate de cercetători, pot fi simplificate și construite cel puțin parțial pe stereotipuri. Acest lucru ar putea fi riscant. Dar dacă răbdarea în schimbarea rapidă de mediu, planificarea pe termen lung, concentrarea asupra unor obiective pe termen lung și tenacitatea în realizarea proiectelor asumate, în ciuda obstacolelor pe termen scurt, sunt într-adevăr deosebit de accentuate în unele zone de cultură din Asia de Est, ar fi un avantaj să cunoaștem acest lucru, chiar dacă nu suntem oameni de afaceri, ci cercetători în științe politice.

Aceste diferențe culturale pot să apară, de asemenea, în diferite stiluri de gândire strategică. Putem încerca să comparăm vechiul joc asiatic de strategie, numit *Go*, cu șahul persan (sau indian, conform unor numeroase surse). Preferințele jucătorilor, stilurile de joc, strategiile efective și obiectivele lor sunt total diferite în aceste două jocuri. În mod evident, regulile sunt, de asemenea, complet diferite. Într-un fel, aceste reguli diferite favorizează stiluri diferite de gândire și atitudini diferite. În acest fel, D. Lai analizează pe larg conceptul *shi*, făcând legături cu partea practică a jocului și cu exemple din istoria politică.⁷ Jocul *Go* este legat de filozofia chineză antică, reflectând mentalitatea chineză și unele aspecte conceptuale, și din această cauză influențează politica internațională din China.

Întrebarea este: Putem folosi jocul *Go* doar atunci când ne referim la strategia militară sau pur și simplu politică a Chinei (după cum am spus, ambele par a fi conectate), sau și cu privire la problemele legate de politica internațională din alte regiuni și chiar din întreaga lume? Probabil că da, cel puțin pentru unele zone ale politicii globale. Însă trebuie să fim atenți: este tentant, dar, în același timp, dificil să dovedim că jocul *Go* este un model explicativ universal pentru relațiile internaționale. Ar putea fi doar rezultatul unei cercetări mai ample. Între timp, putem presupune că jocul *Go* este un instrument util pentru un cercetător sau un academician. Ar putea fi aplicat în vederea dezvoltării gândirii strategice, a abilităților de negociere sau a răbdării în relațiile internaționale. Pe scurt, acest joc ar putea avea unele virtuți educative pentru un cercetător sau un student.

Însă propun să nu ne oprim doar la argumente legate de istorie, cultură și filozofie, așa cum face Lai. Ele sunt importante, mai ales în înțelegerea contextului local al gândirii strategice și ne ajută să găsim o semnificație a sistemului *Go* în modul de gândire al chinezilor, al coreenilor și al japonezilor. Ar fi bine să păstrăm aceste argumente în minte. Cu siguranță, acest tip de argumentație nu permite acceptarea tezei modelului jocului *Go* ca o metodă universală în cercetarea politicii internaționale. Cu toate acestea, dacă am dezvolta acest tip de raționament, am putea indica unele zone în care ar putea fi aplicat jocul *Go*, cel puțin ca o metodă de învățare sau ca instrument de formare.

Ar trebui să mai adăugăm câteva argumente metodologice. Lipsa bazei metodologice pare să fie deficiența gândirii lui Lai. Acest tip de înțelegere destul de intuitivă și „slab argumentată” este foarte comună atunci când vine vorba despre punerea în

aplicare a jocului *Go* în științe politice și în economie. Iată un alt exemplu: un eseu prezentând posibilele aplicații ale gândirii chineze clasice (adică *cele 36 de stratagemе chinezești, Principiile lui Tao Zhu-gong, Analele celor trei regate*) în afaceri și marketing, care este „încercarea de a aplica 10 proverbe vechi *Go* în strategia de afaceri”⁸.

Propunerea de a învăța din jocul de *go*⁹ în diverse domenii nu este nouă. Similar cu jocul de șah, care a fost implementat în linii mari în domeniul educației¹⁰, jocul *Go* a fost de asemenea considerat un instrument util în comunicare, educație și psihologie¹¹. Economia și managementul sunt discipline adiționale¹². Acest joc este studiat în universități de către matematicieni, cognitiști, istorici, economiști. Este utilizat ca metodă de predare, dar și în formarea în afaceri. Studiile politice par să fie subreprezentate aici.¹³ Am putea încerca să realizăm un vid prin găsirea de aplicații adecvate ale jocului *Go*. În primul rând, însă, trebuie să construim fundamentele metodologice. Ele pot fi create pe principiile teoriei jocului și a conceptelor de spațiu și teritoriu, bunuri, interese, conflicte și negocieri. Aceste concepte sunt termenii de bază utilizați frecvent în științele politice, relațiile internaționale și studiile strategice.

1. Baza teoretică

1.1. Teoria jocului în științele politice și în relațiile internaționale

Referindu-mă la „științe politice și relații internaționale”, nu a fost intenția mea de a ignora orice alt domeniu care se ocupă cu probleme de politică internațională. Acești doi termeni sunt folosiți de obicei în Polonia în scopul de a descrie științele care au ca scop desfășurarea activităților de cercetare în politica internațională. Cu toate acestea, există mult mai multe discipline care sunt invocate atunci când vorbim despre cercetarea în științe politice, cum ar fi: geopolitica, geoeconomia, științele care intenționează să-și măsoare puterea politică cu ajutorul cercetării cantitative¹⁴, a studiilor strategice, a orizontului larg de studii de securitate (inclusiv primele studii militare sau de apărare) și așa mai departe. Numitorii lor comuni sunt problemele politice globale, regionale și internaționale. Fără a încerca să decid care este termenul cel mai corect, din motive de simplitate, ori de câte ori scriu despre cele mai populare două domenii sau folosesc un sinonim, mă refer la „cercetarea în domeniul politicii” în general.

De ce teoria jocului poate fi aplicată în studiile politice? Ce are această teorie în comun cu politica?

Teoria jocului studiază modele matematice ale unui tip de conflicte.¹⁵ Definiția cea mai simplă a jocului spune că un joc este un conflict de interese¹⁶. Un joc poate fi un model. Prin urmare, noi suntem capabili să construim un model al realității. Pentru a fi mai precis: un model care reprezintă o parte limitată a realității, de exemplu un model de conflict, dar nu numai. Obiectivul construirii unui model în teoria jocului este același ca în economie, fizică sau matematică: de a simplifica realitatea și a o pregăti pentru studiu. O astfel de simplificare poate cauza unele probleme științifice (cum să construim un model corect?) și poate fi vulnerabilă oricărui argument cu privire la deformarea rezultatelor. Într-adevăr, construirea unui model teoretic propriu-zis de joc este o sarcină dificilă.

Cu toate acestea, teoria jocului este folosită pe scară largă în științele sociale, uneori doar prin construirea de modele, uneori prin crearea unui raționament (concept) abstract. Când vine vorba de modele (aceasta poate fi numită „utilizarea practică” a teoriei jocului), oamenii de știință găsesc domeniul de aplicare al acesteia, creează concepte, construiesc modele (exemple de joc) și apoi analizează și rezolvă probleme științifice. Dar uneori dau greș (ceea ce este evident în știință). În cea de-a doua zonă (raționamentul conceptual), oamenii de știință lucrează la fundamentele teoretice. Ei încearcă să găsească dovada utilizării, domeniile de aplicare, argumente pro și contra ale teoriei jocului. Teoria jocului rămâne încă un domeniu controversat. Are mulți adepți, dar și mulți adversari în lumea științei. Putem presupune că teoria jocului nu poate fi folosită „oricând și oriunde” în științele sociale, inclusiv politice. Pe de altă parte, poate deveni un instrument puternic¹⁷.

Când întrebăm dacă jocul *Go* poate deveni un punct de interes pentru oamenii de știință politici din perspectiva teoretică a jocului, răspunsul este pozitiv. *Go* este un joc și poate deveni un model de joc în conformitate cu principiile teoretice ale jocului. Baza teoriei jocului spune că ipoteza despre utilizarea jocului *Go* în cercetarea evenimentelor politice ar putea fi confirmată. Deși aceste posibilități par a fi promițătoare, ipoteza nu a fost confirmată până acum.

1.2. *Go* ca joc strategic și legătura sa cu studiile strategice

O altă premisă a posibilei aplicări științifice (sau cel puțin educaționale) a jocului *Go* este caracterul său strategic. Teoria jocului studiază în principal jocurile strategice. Totuși, unele pot avea un element

aleatoriu. În timp ce modelele aleatorii reprezintă obiectul de interes în matematică (teoria probabilității, combinatorica), teoria jocului se axează pe situații în care jucătorii au o mai mare influență asupra a ceea ce se întâmplă, de exemplu în jocurile de strategie. *Go* este un joc strategic și din această cauză ar putea fi exploatat ca bază a unui model creat conform principiilor de teorie a jocului. Acest model ar putea fi aplicat când există un aspect strategic. Bineînțeles, această ipoteză ar trebui dezvoltată și dovedită după o cercetare amplă. Așadar, după cum putem vedea, există un domeniu vast care trebuie explorat. Avem nevoie de mai multe dovezi, dar până astăzi nu au existat, chiar dacă cercetătorii au descris pe larg eficacitatea jocului *Go*.

Putem descrie studiile strategice ca pe un domeniu academic care este interesat atât de pace, de război, cât și de problemele politice și militare. Dacă studiile politice și relațiile internaționale sunt limitate păturii civile a evenimentelor internaționale, și – pe de altă parte – studiile militare, de apărare și securitate sunt legate doar de aspectele militare, atunci studiile strategice par a fi deasupra lor, ca un domeniu științific care le cuprinde pe amândouă: atât studiile politice cât și pe cele militare, examinând tot ce este important pentru stat și interesul său național (*raison d'État*). Putem adăuga faptul că „conceptul clasic de strategie, bazat pe binecunoscuta artă a războiului și a politicii, spune că strategia este o artă a folosirii planificate a forței militare (care este controlată din punct de vedere politic) cu scopul de a-și atinge ținta politică”¹⁸. Dintr-un punct de vedere mai neutru, „strategia este arta care înglobează articole de lege, mijloace, metode și reguli valabile pentru îndeplinirea unor obiective: (...) este apropiat de sensul praxeologic”¹⁹.

Astfel, strategia nu este doar o parte a câmpului de interese din teoria jocului. Este, de asemenea, un obiect principal al studiilor strategice. Este locul unde se întâlnește teoria jocului cu cercetarea politică. *Go*, ca oricare alt joc strategic, este un exemplu puternic a numitorului lor comun.

Strategia pare a fi un element esențial al politicii globale, deși ar trebui reamintit că aceasta nu este singura dimensiune a politicii internaționale, indiferent dacă ne referim la pătura civilă sau la aspectele militare ale problemelor politice. Astfel, orice model construit pe baza jocului *Go*, și chiar jocul *Go* însuși, au o limitare serioasă când sunt folosite în cercetarea politică. Mai întâi de toate, capacitatea sa privește, în primul rând, problemele strategice și, după cum putem vedea, aceste probleme nu reprezintă întotdeauna cea mai importantă parte

a politicii globale. În al doilea rând, același cuvânt „strategic” (folosit prin analogie) nu este suficient pentru justificarea ipotezei despre posibila folosire a jocului *Go* în problemele de strategie.

2. Baza metodologică – aplicații posibile

2.1. Spațiu și teritoriu

Care este legătura dintre spațiu și politica internațională? Aspectul legat de spațiu – teritoriul – este un element al politicii internaționale. Cum influențează spațiul politica – aceasta este întrebarea cea mai importantă a geopoliticii (în sensul său tradițional și geografic). Statul este actorul principal al politicii internaționale, dar nu există nici un stat fără teritoriu. Politica nu se desfășoară în vid sau într-un „spațiu virtual”. În primul rând, este legată de aspectul teritorial. Organizarea politică a statului (administrare), populație, resurse, factori geografici – totul are la bază teritoriul dat, în spațiul dat. Una dintre cele mai importante dimensiuni ale politicii internaționale este problema controlului politic, militar și economic asupra teritoriilor. De aceea, jocul *Go* ar putea fi folosit în studierea politicii internaționale. Miza jocului *Go* este teritoriul. Sensul său principal este lupta pentru spațiu. Conform tradiției chinezești, *gobanul* a fost inventat ca reprezentare a globului. Chiar de la început, tabla este simbolul Pământului (suprafața sa) și jucătorii sunt state care luptă.

Din alt punct de vedere, R. Bozulich, jucător American de *Go*, publicist și profesor de matematică, susține că legăturile dintre jocul *Go* și politică sunt supraestimate sau chiar eronate total. Cercetătorul afirmă că *Go* are alte principii strategice care pot fi utilizate în luarea deciziilor, de exemplu cum să ocupi poziții importante și să soluționezi problemele cuiva prin sfera de influență a unui adversar. (...) În concluzie, *Go* este un joc bogat în idei strategice, dar nu este necesar să-l folosim ca o paradigmă pentru a lua decizii serioase în economie, în relațiile internaționale, în război, sau chiar în viața de zi cu zi. Raționamentul este de obicei suficient.”²⁰. Pe scurt, după spusele lui Bozulich, jocul ne poate învăța ceva, dar nu în materie de probleme globale. Deși Bozulich neagă aplicarea jocului *Go* în relațiile internaționale și domenii asemănătoare, unele aspecte ale jocului ar putea fi analizate din punct de vedere geopolitic. Dintr-o privire, unele aspecte spațiale ale jocului ar trebui să fie interesante din punct de vedere geopolitic.

Tabla de joc goban standard are dimensiunea de 19x19. În jocul de formare, poate fi utilizată tabla de

joc de 13x13 sau chiar 9x9. Persoana care joacă poate concura cu o altă persoană, dar și cu un program de calculator. Încă nu este la fel de avansat ca și programul de calculator pentru șah. O tablă de joc mai mică este mai ușor de stăpânit pentru un jucător începător, care încă nu și-a dezvoltat capacitățile sale strategice. Pe de altă parte, pe o tablă mai mică de joc, programul

de calculator joacă mai bine. Aceasta se datorează faptului că sistemul de joc, în ciuda regulilor sale simple, este atât de complex, încât în prezent este imposibil să fie creat un program de calculator care să învingă un maestru uman. Complexitatea jocului nu poate fi reflectată de un program de calculator; este nevoie de inteligență artificială. Un joc desfășurat

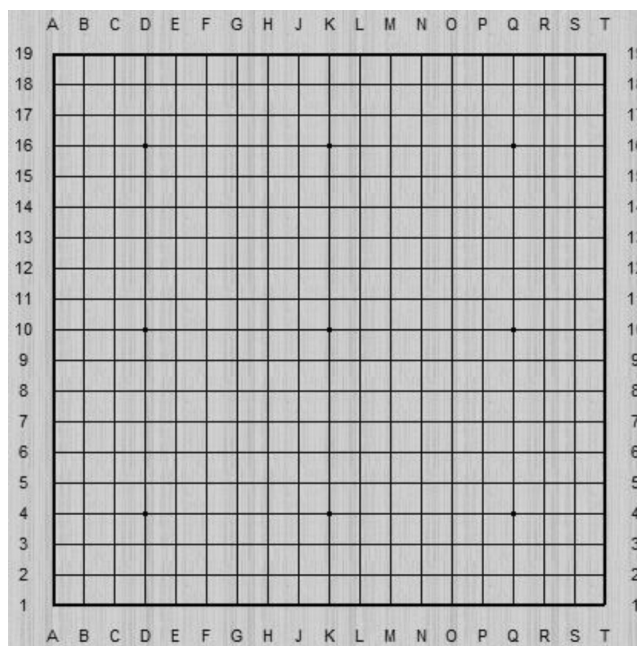

Figura nr. 1: Tabla de joc Go (goban), 19 x 19²¹

pe o tablă de joc mai mică este mai scurt, mai rapid și are mai multe dimensiuni tactice decât strategice. Numărul de posibilități în joc și variantele de mutări bune este mai mic.

Mărirea dimensiunilor crește semnificativ numărul intersecțiilor. Teritoriul care trebuie câștigat devine mult mai mare și jocul este astfel mult mai complex și mai dificil. A fost experimentat un joc cu un *goban* de 23x23 unde „(jocul) a avut un caracter mai liber și mult mai implicat, dar ... în același timp, dificultatea de a menține comanda de joc a crescut într-un ritm extraordinar (...) nici chiar cei mai buni jucători nu ar putea păstra o imagine cuprinzătoare a nenumăratelor combinații posibile.”²² Unii jucători de *Go* experimentează pe table de joc mai mari, chiar de 38x38²³.

Este clar că dimensiunile pot fi ajustate pentru orice concept. Poate fi aranjată chiar simularea cu dimensiunea de 100x100, folosind un program de calculator adecvat. Dacă este necesar, este posibilă realizarea unui *goban* care arată o hartă a unei regiuni (sau chiar o hartă a lumii), care prezintă de exemplu zonele de influență. Există câteva idei de construire a

gobanului ca o hartă. În setul clasic de reguli, fiecare punct are aceeași valoare (cu excepția unor zone care au importanță strategică, cum sunt colțurile și pereții, după cum este ilustrat în figurile nr. 4 și nr. 5, precum și în descrierea lor). Ce s-ar întâmpla dacă am restabili aceste reguli și valoarea unor puncte sau zone ar crește? Modelul care are la bază jocul *Go* ar deveni mai complex și poate ar reprezenta problema studiată într-un mod mult mai precis. Am putea spune același lucru despre schimbarea unor puncte sau zone ale jocului. Tabla de joc nu ar mai fi nici simetrică, nici liniară

Există multe și „diferite” table de joc *Go*: unele dintre ele au proprietățile descrise mai sus. Altele sunt puțin mai complicate: *goban*-ul 3D sau chiar 4D, o tablă de joc fără frontiere, o tablă de joc cu mai multe *libertăți* (conexiuni între linii), o tablă de joc de o formă diferită de pătrat, un complex de table de joc atunci când jocul se desfășoară pretutindeni în același timp și multe altele²⁴. O idee interesantă ar fi implementarea unui model pentru trei sau mai mulți jucători, simulând relații multilaterale în politica internațională.

Aspectul legat de spațiu al jocului poate fi ajustat cu scopul de a face posibil cel mai exact model al politicii internaționale, dar aceasta ar fi o încercare științifică dificilă. Ca o alternativă, ar fi mai ușoară angajarea unei multitudini de posibile îmbunătățiri în principiile jocului *Go* cu scopul de a reflecta doar unele elemente cruciale ale analizei geopolitice, cum ar fi rivalitatea a doi actori geopolitici din spațiul

limitat sau strategii de stăpânire a unui teritoriu prin înconjurarea lui.

Obstacolul principal în extinderea jocului *Go* într-un model abstract, cu capacitatea de a explica în linii mari o competiție geopolitică este semnificația teritoriului în politica globală. La această întrebare trebuie să răspundem mai întâi. Geopolitica, ca o știință sau paradigmă, ar trebui să facă „primul

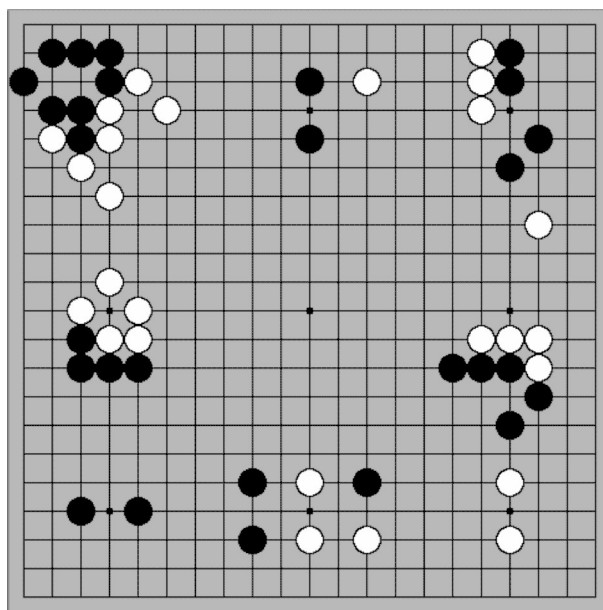

Figura nr. 2: Poziția într-un joc pe o tablă de joc *Go* experimentală de 21x21²⁵

pas” și să ofere o soluție acestei probleme. Apoi, ar fi posibilă propunerea unui model, probabil exploatând principiile jocului *Go*, capabile să reflecte competiția politică globală din unele zone. Dacă am ști care este semnificația sau influența aspectului legat de spațiu în politică, am fi în măsură să justificăm aplicarea acestui joc doar prin prisma „aspectului său legat de spațiu”.

Problema este că, probabil, geopolitica modernă nu ar fi capabilă să explice problemele legate de spațiu. Curentul „conservator”, geografic a încercat să-l explice, dar aceste idei sunt mai degrabă legate de gânditorii geopolitici ai școlii vechi și sunt mai puțin atractive pentru cercetătorii contemporani. În prezent, cele mai populare atitudini din geopolitică oferă gândirea „toate la un loc”. Pentru acestea, geopolitica pare să fie tot ceea ce este global (politică, economie, societate, cultură, ideologie) și ceea ce are legătură cu puterea politică, uneori adăugând și paradigma „Realpolitik”.

Specialiștii chinezi care se referă la jocul *Go* nu abordează nici ei problema legată de spațiu. La prima vedere, în cea de-a doua jumătate a

secolului al XX-lea și începutul secolului al XXI-lea, China a devenit o mare putere economică, încercând să intre pe noi piețe, să extindă influența economică și să domine piața financiară globală, și prin companiile sprijinite și controlate de stat. Acest fenomen geoeconomic, cu privire la punctul său de vedere legat de spațiu (câștigarea de noi piețe, creșterea investițiilor etc.) ar putea fi comparat cu plasarea pieselor jocului *Go* (venituri, investiții) pe *goban* (zona economică). De exemplu, H. Kissinger nu se referă la aspectul teritorial când descrie rolul strategiei jocului *Go* în China modernă. Deși el analizează strategia pe termen lung a acestei țări în competiția globală, argumentele sale au mai mult o dimensiune culturală și istorică²⁶, la fel ca și la D. Lai.

2.2. Simularea conflictelor, negocierile și rezolvarea conflictelor

Un conflict, mai ales un conflict de interese reprezintă o parte frecventă a politicii, în general. Posibilele aplicații ale jocului *Go* sunt aceleași ca și ale celorlalte modele prezentate de literatura privind

teoria jocului, de exemplu analiza conflictului de interese total sau parțial, analiza potențialului de cooperare, simularea conflictelor militare (cum ar fi războiul de gherilă sau crize ale rachetelor)²⁷. Jucătorii de *Go* intenționează să obțină cât mai mult teritoriu. Punctul care a fost obținut de unul dintre ei este punctul care va fi mai greu sau imposibil de recuperat de către adversar. De aceea, la nivel fundamental, *Go* este o simulare a conflictului. A fost inventat (sau descoperit) ca un joc de război. Dar este război în sens oriental, după cum s-a menționat anterior. Nu numai luptele singulare, cum ar fi capturarea și recuperarea pieselor, sunt importante. Ceea ce este mai semnificativ este faptul că ciocnirea tactică este întotdeauna riscantă. Un mod mai sigur de joc constă în construirea de poziții sigure și dezvoltarea lor. De aceea, poate fi ușor comparat cu competiția marilor puteri, dar nu cu același tip de conflict deschis al civilizațiilor. Coexistența pașnică este aproape la fel de valoroasă ca victoria finală.

Uneori, se întâmplă ca cineva să fie nevoit să se retragă dintr-o zonă, dar, între timp, apare o oportunitate de a câștiga în altă parte. Situația se aseamănă cu negocierile internaționale și luarea deciziilor în politică. Teoria jocului este adesea aplicată când vine vorba de cercetarea privind negocierile și procesul de luare a deciziilor.²⁸ Din același motiv, jocul *Go* poate servi ca un model de instruire sau de planificare a negocierilor.

Chiar de la începutul acestui articol, au fost prezentate câteva argumente legate de cultură. După spusele unor autori, cunoașterea principiilor și a strategiilor jocului *Go* reprezintă un ajutor valoros în înțelegerea mentalității asiatică și mai ales a celei chineze. Acest lucru poate fi crucial în conducerea negocierilor politice sau de afaceri. S. Bieleń analizează condiționările culturale ale negocierilor internaționale prin încercarea de a răspunde concepției legate de aspectul cultural în relațiile internaționale și negocierile internaționale și modul în care cultura influențează negocierile²⁹. Din acest punct de vedere, jocul *Go* ar fi un instrument educațional excelent. Cu toate acestea, în cazul de față, putem presupune că argumentarea metodologică (și teoria jocului) justifică această afirmație într-un mod mult mai adecvat.

R. Bozulich neagă faptul că strategia jocului *Go* oglindește strategia și mentalitatea chinezească: jucătorul abil are nevoie de flexibilitate, dar negociatorii chinezi „emit cerințe excesive și refuză să facă compromisuri”³⁰. Cu propriile sale cuvinte, teza prin care liderii chinezi folosesc strategia *Go* „este o teză veche și greșită emisă de persoane care au

doar cunoștințe rudimentare despre strategiile subtile ale jocului *Go* (...). Relațiile internaționale, politica guvernamentală, politica economică, diplomația, strategia militară – domeniile de expertiză cerute de conducerea unei țări nu au nevoie de jocul *Go* ca și model strategic. Raționamentul este de obicei suficient. Dacă jocul *Go* nu ar exista, gândirea strategică dintre adversarii de pe scena mondială ar fi la fel cu cea de astăzi”³¹. El susține că jocul *Go* este prea complex pentru a fi stăpânit într-un timp scurt și din acest motiv liderii politici, militari și de afaceri nu sunt apti să folosească strategiile sale sofisticate: deoarece pur și simplu nu au suficient timp pentru studiu. Al doilea argument al său subliniază faptul că problemele internaționale sunt total independente de existența jocului *Go*. În același timp, Bozulich spune că în strategia asiatică putem găsi urme ale altor jocuri: chinezescul *xiangqi* și japonezul *shogi*. Așa că el admite *printre rânduri* că studierea acestor jocuri ar putea fi utilă, deși opinia lui Bozulich nu este suficient de clară și necesită o analiză mai amănunțită. După spusele acestui autor, în orice țară, un lider este condus de propriul său interes, nu de o gândire strategică conștientă sau inconștientă. Liderii politici folosesc doar raționamentul și aici este asemănarea dintre jocul *Go* și politică: „Există multe concepte strategice folosite în jocul *Go* și cele mai multe dintre ele au analogii în maximele înțelepte. (...) Dar, doar pentru că deciziile strategice ale liderilor lor corespund unor bune strategii de tip *Go*, nu ar trebui să tragem concluzia că ei sunt jucători puternici (sau chiar slabi) ai jocului *Go* sau că ei chiar știu să joace acest joc. Deciziile pe care le iau sunt bazate pe principiile de raționament de zi cu zi pe care orice persoană le folosește în viața sa.”³². Concluzia este că strategia jocului *Go* nu conduce politica, ci politica, la fel ca și jocul *Go*, are nevoie uneori de soluții identice – doar pentru că sunt strategii bune, nu pentru că sunt strategii *Go*.

Bozulich se referă la stilul de negociere a lui Barack Obama care ar putea fi descris ca strategia „câștig-câștig”, deși Obama nu este un jucător de *Go*. El încheie: „Acesta este modul în care gândește un puternic jucător de *Go*. (...) Nu poți să controlezi toate cele 361 de puncte. Trebuie să fi flexibil și dispus să cedezi teritoriul tău adversarului astfel încât să poți obține mai mult teritoriu în altă parte. Lăcomia duce la ruinarea multor jucători de *Go*.”³³. Deci jocul *Go* ar putea fi un instrument în procesul de învățare al negocierii în stilul „câștig-câștig”. Putem delibera dacă argumentația lui Bozulich despre stilul de negociere chinezesc și relațiile dintre principiile

jocului *Go* și strategia politică este adevărată sau nu, dar cu siguranță el prezintă în mod clar anumite virtuți intelectuale ale jocului.

2.3. Bunuri și interese

Politica este un mod de acțiune în funcție de interesele cuiva. Diferite bunuri sunt folosite în

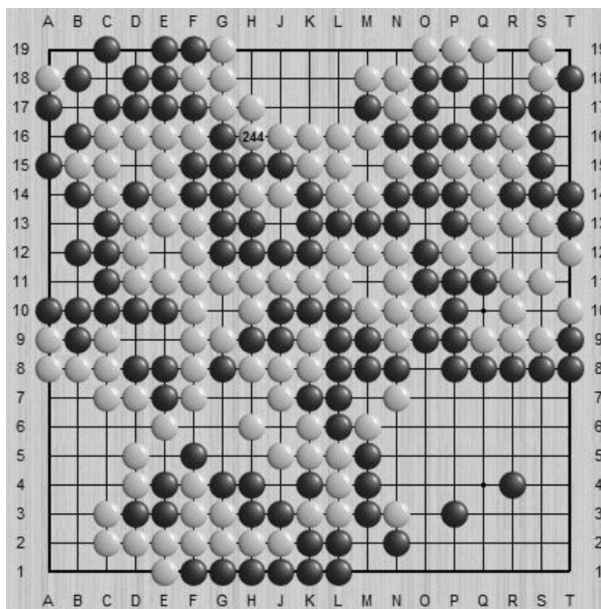

Figura nr. 3: Conflictul a fost rezolvat. Albul câștigă cu 0.5 puncte. Aceasta înseamnă aproape remiză – cea mai mică victorie posibilă. Jocul s-a desfășurat pe 17-18.02.1993 între Kobayashi Koichi (Kisei, Negru) și Kato Masao (9 dani, Alb)³⁴

această activitate. Teoria jocului poate fi de asemenea aplicată pentru a găsi o strategie optimă care să ducă la cea mai bună îndeplinire a sarcinii. Ea arată cum trebuie securizate interesele, folosind „strategia sigură” de exemplu împotriva factorilor întâmplători, într-un „joc împotriva naturii”. Există un tip de „strategie sigură” în jocul *Go*. „Strategia sigură”, cu privire la principiile teoriei jocului, este modul de a obține cel mai bun scor posibil în același timp cu securizarea poziției și scăderea nivelului de risc (strategia minimax și maximin³⁵). „Regulile de aur” ale jocului *Go* nu garantează succesul, așa cum fac strategiile minimax și maximin, dar semnificația lor poate fi comparată cu soluțiile cunoscute din jocurile cu sumă nulă.

Proprietățile descrise anterior fac jocul util pentru scopuri cum ar fi găsirea strategiei optime, de exemplu o soluție care să ducă la îndeplinirea sarcinii, scăderea riscului, creșterea nivelului de securitate, minimalizarea pierderilor, strategia optimă a investiției bunurilor³⁶. Acest din urmă aspect este foarte important. Indiciul jocului este de a plasa bunuri (piese), a căror cantitate este limitată pentru ambii jucători. Ele ar trebui puse unde sunt în cea mai mare siguranță, unde ar avea influența maximă posibilă și unde ar putea să acopere cel mai mult din

spațiul de pe tabla de joc.

Mecanismul jocului – reguli simple și o strategie foarte complexă – fac jocul dificil de stăpânit la nivel profesional. Dar principiile, care pot fi învățate în doar câteva minute de un începător, constau în ceea ce oamenii fac zilnic din aproape toate punctele de vedere ale vieții lor: luarea unor decizii despre cum să folosim bunurile disponibile, dar limitate pentru a ne atinge țelul. De aceea, jocul *Go* este un subiect de interes pentru mulți economiști și manageri. Dar nu numai economia este conectată la aceste două elemente generale: decizii și bunuri. Politica, inclusiv politica internațională, are același fond. Nu contează dacă politica înseamnă câștigarea și menținerea puterii în sensul său administrativ (legal), sau este definiția ca o competiție a diverse grupuri de interese, sau ca o competiție între state, puteri ale lumii sau alți actori. Un politician la orice nivel trebuie să-și îndeplinească misiunile chiar și atunci când bunurile sale sunt destul de limitate. Nivelul de dificultate în aceste domenii este cu mult mai mare decât în jocul *Go*. Realitatea este cu mult mai complexă și plină de nesiguranță. Există mulți factori întâmplători și mulți alți „jucători”.

Este evident că nu putem susține pur și simplu că jocul *Go* reflectă perfect lumea politică. Mai mult

decât atât, cel mai bun scenariu ar fi crearea unui model de teorie a jocului cu mecanismul jocului *Go*, însă chiar și modelele perfecte au întotdeauna cel puțin un punct slab: ele sunt mult mai simple decât fenomenul real pe care îl reflectă. După cum s-a afirmat anterior, una dintre cele mai dificile probleme în folosirea practică a teoriei jocului este procedeul de

construire când este creat un model. Deci, chiar dacă ne descurcăm foarte bine cu problema conceptuală (întrebarea: De ce și care parte din jocul *Go* poate fi aplicată în relațiile internaționale?), toate problemele „tehnice” vor rămâne nerezolvate (Cum să construiești și cum să folosești un model adecvat?). În plus, aceleași controverse de bază cu care trebuie luptat

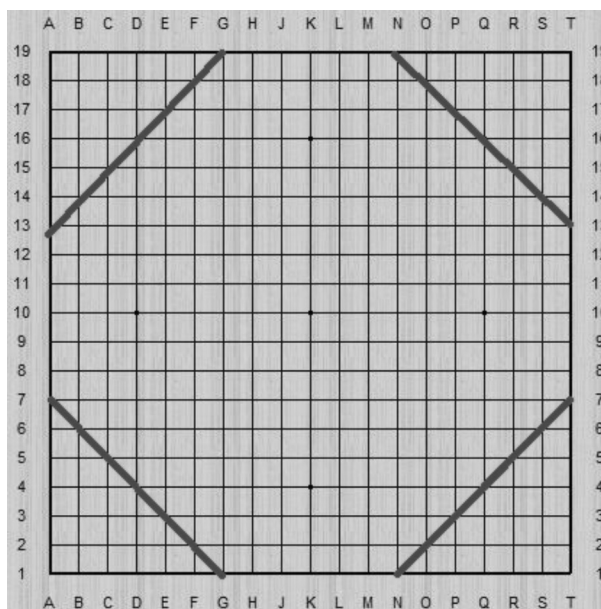

Figura nr. 4: Primul pas în joc: securizarea colțurilor³⁷

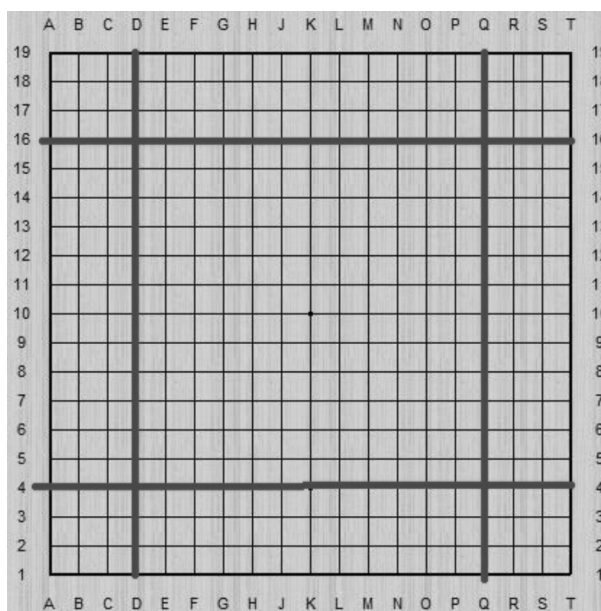

Figura nr. 5: Al doilea pas important: capturarea pereților³⁸

chiar de la bun început sunt atât de serioase încât ar fi imposibil să susții teza despre utilizarea jocului *Go* în descrierea și explicarea politicii globale fără o cercetare pe termen lung. Cu toate acestea, este bine de menționat faptul că, până la urmă, jocul ar fi un

instrument de învățare și predare destul de bun care arată cum: să luăm decizii corecte, investim efectiv bunurile cuiva, să fim flexibili și răbdători. Pentru aceasta a fost inventat jocul.

Chiar de la începutul fiecărui joc, ambii jucători

trebuie să-și amintească să-și asigure colțurile. Primele mutări ar trebui să fie plasarea câtorva piese în colțuri. Ignorarea acestei reguli crește nivelul de risc și probabilitatea de a pierde jocul. Activele plasate în aceste locuri importante aduc un venit relativ mai mare jucătorului. Aceasta se datorează faptului că marginea careului de joc ajută la încercuirea acestui teritoriu.

După primele mutări de deschidere, jucătorii au tendința de a ocupa pereții. Are aceeași importanță pentru colțuri, deși scara este diferită. Jucătorul trebuie să mute mai multe piese în scopul de a-și securiza teritoriul dorit. Marginile careului de joc pot

fi de ajutor, multiplicând numărul de puncte luate. Această strategie are de asemenea un impact puternic la nivel de securitate.

La ultima etapă a jocului, când colțurile și pereții au fost deja securizați și ambii jucători dețin propria lor bază sigură, începe momentul decisiv. Atacarea centrului fără poziții puternice din spate este foarte riscantă. Spre deosebire de șah, centrul careului de joc este mai puțin important aici.

După cum am putut vedea, strategia optimă de a „investi” resursele este asociată direct cu „interesul” pe care îl au jucătorii în unele părți ale teritoriului. Jocul *Go* se concentrează pe dimensiunea legată de

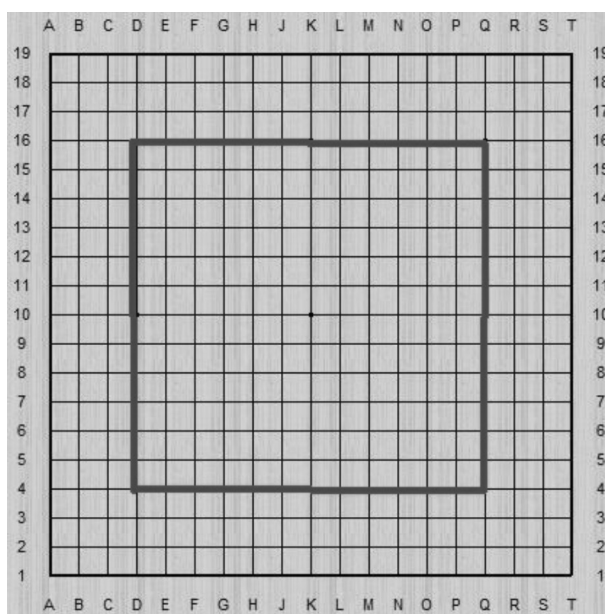

Figura nr. 6: Ultimul pas: centrul careului de joc³⁹

spațiu al competiției, deoarece potențialul jucătorilor (bunurilor) este egal. Deși uneori jucătorul negru are 181 de piese (deoarece el face prima mutare), și cel cu piese albe are doar 180, nu este foarte important. Jucătorul alb, care mută al doilea, uneori obține puncte *komi* în plus pe motivul egalizării forțelor. Mai interesant este sistemul handicap de recompensare a jucătorilor mai slabi cu așa-numitele „piese handicap” – piese suplimentare plasate pe *goban* înainte de începerea jocului. Numărul lor poate varia în funcție de diferența dintre nivelurile de abilitate. Și, încă o dată, trebuie menționat faptul că toate piesele au valoare egală.

Dar după cum știm, în sistemul internațional, jucătorii nu au potențial egal. Există imperii, superputeri, puteri, puteri regionale, jucători medii și state slabe, de asemenea. Dacă vrem să facem un model corespunzător, trebuie să proiectăm un model care reprezintă o ierarhie de jucători. Acest lucru este

posibil cu aceeași metodă că la regulile jocului *Go* care prezic egalizarea pozițiilor de început. Cineva trebuie să adauge mai multe piese pentru a-l face mai puternic pe cel mai slab. De asemenea, este posibil să realizăm o construcție pe tabla de joc care să aparțină unuia dintre jucători, de exemplu să-l lăsăm să înceapă cu un colț luat deja.

2.4. Îmbunătățiri suplimentare ale modelului și factori aleatorii

În cazul dezvoltării mecanismului jocului *Go* într-un model experimental, ar putea păstra caracterul său educațional chiar dacă funcțiile sale explicative sau descriptive pentru lumea politică nu s-ar fi confirmat în cele din urmă. Jocul *Go* ignoră factorii aleatorii care pot fi întâlniți în realitate. Acest element poate fi introdus de asemenea în modelul format pe acest vechi joc asiatic. Poate fi făcut în mod asemănător cu jocurile (sau mai degrabă simulările) care au la

bază așa-numitul model Ehrenfest model⁴⁰. Acesta folosește o tablă de joc asemănătoare cu *gobanul* și un set de piese negre și albe. La început, tabla este goală. Zarurile jocului indică în mod aleatoriu coordonatele unui punct (intersecție) care va fi ocupat de o piesă. În timpul simulării (care este desfășurată după reguli diferite și detaliate⁴¹), tabla de joc se umple din ce în ce mai mult cu piese. Să ne imaginăm că același mecanism poate fi introdus și la jocul *Go*. La un moment dat, între mutările jucătorilor, piese suplimentare de aceeași culoare apar brusc undeva pe tabla de joc, făcând jocul mai ușor sau mai dificil pentru un jucător. Ce s-ar întâmpla dacă am introduce o a treia culoare (neutră sau având un impact predefinit asupra jocului)? În acest fel, am putea spori complexitatea jocului. Un joc strategic fără un factor aleatoriu care depindea doar de imaginația și îndemnarea jucătorilor s-ar fi transformat într-un model mult mai sofisticat. O astfel de construcție, bine fundamentată pe teoria jocului, cu factori aleatorii și îmbunătățiri menționate anterior, ne oferă posibilitatea să analizăm probleme legate de relațiile internaționale într-un mod nou și să învățăm cum să analizăm complexitatea, schimbarea, incertitudinea, slăbiciunea, conflictul, atingerea multiplelor obiective⁴².

Concluzii

În esență, jocul *Go* poate servi ca ajutor în dezvoltarea unui tip de gândire strategică, abilități de negociere, planificare, luarea unor decizii, precum și în formarea unor calități, cum ar fi răbdarea, tenacitatea și flexibilitatea. Jocul a fost probabil inventat special pentru acest scop, ca un hobby pentru regi, lideri politici și soldați. Bineînțeles, am fi naivi să credem că succesul la joc este necesar pentru succesul pe câmpul de luptă sau în politică și că dacă cineva câștigă la jocul de *Go*, atunci el va avea succes în oricare alt domeniu. Nu există aproape niciun cercetător care să pretindă asta. Jocul este mai mult o metodă care ne învață cum să tratăm complexitatea, schimbarea, incertitudinea, slăbiciunea, conflictul și atingerea multiplelor obiective. Mai mult decât atât, în diferite domenii ale științelor sociale, jocul *Go* ca și metodă de învățare și formare este frecvent invocat, astfel încât aceeași utilizare a jocului *Go* în științele politice merită toată atenția noastră.

Teoria jocului reprezintă o bază teoretică puternică pentru aplicarea jocului *Go* în cercetarea științelor politice. Așa cum diverse modele și stiluri de joc au fost deja exploatate în unele domenii ale cercetării în domeniul politicii, același lucru ar putea fi făcut cu

jocul *Go*. Prin urmare, principala aplicație a jocului *Go* ar consta în construirea unui model bazat pe principiile teoriei jocului. Acest model poate fi folosit în analiza problemelor din politica internațională. Jocul *Go* poate fi folosit de asemenea pentru studierea problemelor politicii internaționale așa cum este, fără nicio altă schimbare, datorită caracterului său educativ. Jocul *Go* ar putea fi îmbunătățit prin introducerea factorilor aleatorii, mai mulți jucători, piese și ajustări ale careului de joc cu scopul de a-l face mai complex și poate un model mai precis și mai sigur care să reflecte unele probleme politice. Principalele domenii de aplicare ar fi următoarele: studii strategice, managementul riscului, managementul bunurilor, simularea conflictului, negocierile, jocuri de război, competiția spațială.

Există însă și câteva limitări legate de acest subiect. Deși aspectele educaționale ale jocului *Go* sunt ușor de găsit, ar fi mult mai dificil să fie folosit ca model de cercetare a teoriei jocului pentru problemele politice. În primul rând, teoria jocului este o ramură promițătoare și atractivă a științei, dar este încă destul de controversată atunci când este aplicată științelor sociale și necesită o cercetare mai profundă. În al doilea rând, procesul de creare a modelului de cercetare în conformitate cu principiile teoriei jocului, inclusiv posibilul model teoretic al jocului bazat pe jocul *Go*, este plin de puncte slabe și obstacole. Mai multe despre acest subiect pot fi găsite în multe surse despre teoria jocurilor citate în această lucrare. Nu în ultimul rând, argumentarea convingătoare în ceea ce privește abordarea teoretică a jocului în politică nu a fost prevăzută până astăzi, așa că este imposibil să susținem că teoria jocului este o metodă de cercetare universală în politică. Deci, chiar dacă teoria jocului este o bază solidă a jocului *Go*, nu este suficient să tratăm jocul *Go* ca pe un model universal de cercetare pentru politica globală.

Totuși, jocul *Go* ar putea avea o aplicație limitată în cercetare. Unele părți ale relațiilor internaționale par a avea legătură cu principiile jocului *Go* și unele dovezi în acest sens au fost arătate aici. Termenii „spațiu”, „teritoriu”, „strategie”, „interese”, „bunuri”, „conflict”, „negocieri” sunt importanți, deși ei nu înseamnă totul în politică. Mai multe argumente cu privire la importanța lor și a legăturii lor strânse cu jocul *Go* ar trebui puse la dispoziție în cercetările ulterioare, care ar putea fi bazate pe geopolitică, relații internaționale și studii strategice. Direcții interesante de dezvoltare a acestor idei științifice ar fi, de exemplu, demonstrarea că jocul *Go* poate simula politicile internaționale de tip „sistemul sistemelor”

în conformitate cu teoria sistemelor, aplicarea modelelor de joc cu doi sau mai mulți jucători la lumea multilaterală a politicii cu complexitatea și multitudinea sa de actori și interesele lor, precum și evaluarea greutății aspectului spațial/teritorial în politica globală contemporană.

NOTĂ:

*Traducere din limba engleză de Alina ALBU.
Revizie lingvistică: Daniela RĂPAN*

NOTE:

1 *Wéiqi* în Chinese, *baduk* în Korean. *Igo* este un termen japonez. *Go* vine din japoneză și este cel mai cunoscut nume al acestui joc în întreaga lume.

2 David LAI, *Learning from the stones a Go approach to mastering China's strategic concept*, Shi, Army War College, Strategic Studies Institute, Carlisle 2004, p. 4 *et seq.*

3 Autorul presupune că cititorul are cunoștințe de bază în ceea ce privește jocul *Go*. În caz contrar, vă puteți documenta citind următoarea bibliografie care vă va introduce în subiect, ex.: *Go (game)*, [http://en.wikipedia.org/wiki/Go_\(game\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Go_(game)), accesat la 8.10.2013, *Sensei's Library*, <http://senseis.xmp.net/>, accessed 8.10.2013.

4 David LAI, *op.cit.*, p. 3.

5 Carl von CLAUSEWITZ, *On War*, New Jersey, 1984, p. 87.

6 Donald N. SULL, Yong WANG, *Made in China: Czego zachodni menedżerowie mogą nauczyć się od pionierów chińskiej przedsiębiorczości*, Harvard Business School Press, Warszawa 2006, pp. 261–269.

7 David LAI, *op. cit.*, p. 4 *et seq.*

8 Mathieu FRANÇOIS-BARSEGHIAN, *The Ten Golden Rules of Wéiqi Applied to Business Strategy*, Nanyang Technological University, Waseda University, <http://blog.matioux.net/2011/04/ten-golden-rules-of-weiqi-applied-to.html>, accesat la 8.10.2013.

9 Jucătorii de *Go* folosesc articole de putere egală, numite „piese” (pietre în limba engleză – n.trad.). Piesele sunt plasate una câte una pe tabla de joc numită *goban*.

10 Joshua WAITZKIN, *The Art of Learning: An Inner Journey to Optimal Performance*, Free Press, 2008.

11 Yasutoshi YASUDA, *Go as conversation: the educational and therapeutic value of the game of Go*, Richmond, 2002.

12 Vezi: E. Grant KERR, *Exploring Project Management by Exploiting Analogy with the Game of Go*, A thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy in Strategy, Programme & Project Management, SKEMA Business School, Lille, December 2011.

13 Vezi: the Bob High Memorial Library at the American Go Association: <http://www.usgo.org/bob-high-memorial-library>, accesat la 8.10.2013. Există o mulțime de

publicații despre jocul *Go* din diferite domenii enumerate acolo, deși sunt doar două articole legate de politică.

14 „Potęgonomia” i „potęgometria”, care poate fi tradus în linii mari în engleză ca „powernomics” and „powermetrics”.

15 Nikolaï N. WOROBIEW, Edward KOFLER, Henryk GRENIEWSKI, *Strategia gier*, Warszawa, 1969, p. 6.

16 *Ibidem*, p. 27.

17 Vezi de exemplu: Randall W. STONE, *The Use and Abuse of Game Theory in International Relations: The Theory of Moves*, *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 45 No. 2, April 2001, pp. 216-244; Geraldo L. MUNCK, *Game Theory and Comparative Politics: New Perspectives and Old Concerns*, *World Politics* no. 53(2), January 2001, pp. 173-204.

18 Roman KUŹNIAR, *Polityka i siła. Zarys studiów strategicznych*, Warszawa 2005, p. 11.

19 *Ibidem*.

20 Richard BOZULICH, *Richard Bozulich on Kissinger on China and Go*, <http://www.usgo.org/files/bh_library/BozulichonKissinger.pdf>, The Bob High Memorial Library 2011, p. 17.

21 *Sursa: Propria resursă a autorului, bazată pe software-ul Drago.*

22 *Large Boards, Sensei's Library*, <http://senseis.xmp.net/?GoOn38x38>, accesat la 8.10.2013.

23 *Ibidem*.

24 Vezi: *Unusual Gobans, Sensei's Library*, <http://senseis.xmp.net/?UnusualGobans>, accesat la 8.10.2013.

25 *Sursa: http://senseis.xmp.net/diagrams/5/f5577987ee77807acfcfb4ed125f38eb.png*, accesat la 8.10.2013.

26 Henry KISSINGER, *On China*, New York, 2011, pp. 30–43.

27 Phillip D. STRAFFIN, *Teoria gier*, Warszawa 2004, pp. 34–35.

28 Marek SZOPA, *Teoria gier w negocjacjach i podejmowaniu decyzji*, <http://el.us.edu.pl/ekonofizyka/index.php/Teoria_gier>, accesat la 26.09.2013.

29 Stanisław BIELEŃ, *Negocjacje w stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 2013, pp. 89–122.

30 Richard BOZULICH, *op.cit.*, p. 12.

31 *Ibidem*, p. 1.

32 *Ibidem*, pp. 2–3.

33 *Ibidem*, p. 12.

34 *Sursa: Propria resursă a autorului, bazată pe software-ul Drago.*

35 În teoria jocului, minimax este o regulă legată de luarea deciziilor prin minimalizarea posibilelor pierderi în caz celui mai rău scenariu (pierderea maximă), pe când maximin este o regulă de luarea deciziilor prin maximalizare a câștigului minim. Ambele sunt folosite de exemplu în procesul de luare a deciziilor. Originea ambilor algoritmi este jocul cu sumă nulă cu doi jucători.

36 Stanisław JĘDRUSIK, Andrzej PALIŃSKI, „Gra przeciw naturze jako narzędzie podejmowania decyzji

inwestycyjnych”, *Ekonomia Menedżerska*, 2008, no. 3, pp. 77–88.

37 Sursa: *Propria resursă a autorului, bazată pe software-ul Drago*.

38 *Ibidem*.

39 *Ibidem*.

40 Manfred EIGEN, Ruth WINKLER, *Gra. Prawa natury sterują przypadkiem*, Warszawa 1983, pp. 33–37.

41 A se vedea bibliografia indicată pentru aceasta.

42 E. Grant KERR, *op. cit.*, pp. 318–321.

BIBLIOGRAFIE:

1. BIELEŃ, Stanisław, *Negocjacje w stosunkach międzynarodowych*, Warszawa, 2013.

2. BOZULICH, Richard, *Richard Bozulich on Kissinger on China and Go*, http://www.usgo.org/files/bh_library/BozulichonKissinger.pdf, The Bob High Memorial Library, 2011.

3. CLAUSEWITZ, Carl von, *On War*, New Jersey, 1984.

4. EIGEN, Manfred; WINKLER, Ruth, *Gra. Prawa natury sterują przypadkiem*, Warszawa, 1983.

5. FRANÇOIS-BARSEGHIAN, Mathieu, *The Ten Golden Rules of Wéiqi Applied to Business Strategy*, Nanyang Technological University, Waseda University, <http://blog.matieux.net/2011/04/ten-golden-rules-of-weiqi-applied-to.html>

6. JĘDRUSIK, Stanisław; PALIŃSKI, Andrzej, “Gra przeciw naturze jako narzędzie podejmowania decyzji inwestycyjnych”, *Ekonomia Menedżerska*, 2008, no. 3.

7. KERR, E. Grant, *Exploring Project Management by Exploiting Analogy with the Game of Go*, A thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy in Strategy, Programme & Project Management, SKEMA Business School, Lille, December 2011.

8. KISSINGER, Henry, *On China*, New York, 2011.

9. KUŹNIAR, Roman, *Polityka i siła. Zarys studiów strategicznych*, Warszawa, 2005.

10. LAI, David, *Learning from the stones a Go approach to mastering China's strategic concept*, Shi, Army War College, Strategic Studies Institute, Carlisle, 2004.

11. MUNCK, Geraldo L., *Game Theory and Comparative Politics: New Perspectives and Old Concerns*, *World Politics* no. 53(2), January 2001.

12. STONE, Randall W., *The Use and Abuse of Game Theory in International Relations: The Theory of Moves*, *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 45 No. 2, April 2001.

13. STRAFFIN, Phillip D., *Teoria gier*, Warszawa, 2004.

14. SULL, Donald N.; WANG, Yong, *Made in China: Czego zachodni menedżerowie mogą nauczyć się od pionierów chińskiej przedsiębiorczości*, Harvard Business School Press, Warszawa, 2006.

15. SZOPA, Marek, *Teoria gier w negocjacjach i podejmowaniu decyzji*, http://el.us.edu.pl/ekonofizyka/index.php/Teoria_gier

16. WAITZKIN, Joshua, *The Art of Learning: An Inner Journey to Optimal Performance*, Free Press 2008.

17. WOROBIEW, Nikołaj N.; KOFLER, Edward; GRENIEWSKI, Henryk, *Strategia gier*, Warszawa 1969.

18. YASUDA, Yasutoshi, *Go as conversation: the educational and therapeutic value of the game of Go*, Richmond, 2002

19. *Go (game)*, [http://en.wikipedia.org/wiki/Go_\(game\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Go_(game))

20. *Large Boards*, *Sensei's Library*, <http://senseis.xmp.net/?GoOn38x38>

21. List of publications, the Bob High Memorial Library at the American Go Association, <http://www.usgo.org/bob-high-memorial-library>

22. *Sensei's Library*, <http://senseis.xmp.net/> (8.10.2013)

23. *Unusual Gobans*, *Sensei's Library*, <http://senseis.xmp.net/?UnusualGobans>

CRIZA ALIMENTARĂ ÎNTRE MIT ȘI REALITATE

Dr. Petre DUȚU*

Criza alimentară constituie pentru multe state un risc, pentru numeroase țări o amenințare, iar pentru comunitatea internațională atât un risc, cât și o amenințare.

Gestionarea adecvată a acestora revine deopotrivă statelor și comunității internaționale, prin măsuri concertate (economice, politice, de mediu, sociale, culturale). Ambele trebuie să-și concerteze eforturile pentru a spori producția de bunuri alimentare și a asigura o distribuție echitabilă a acestora la nivel național, regional și mondial.

Cuvinte-cheie: *criza alimentară, cereale, produse alimentare, cauze ale crizei, soluții de ieșire din criza alimentară.*

1. Considerații preliminare

Astăzi, omenirea se confruntă simultan cu o serie de crize în domenii diverse de activitate și la niveluri diferite – național, regional și global. Astfel, mass-media anunță zilnic declanșarea sau acutizarea unei crize locale, regionale sau mondiale. Frecvent, citim despre criza financiar-economică globală, despre criza energetică și, mai nou, despre criza alimentară. Aceasta din urmă este analizată din perspective diferite – de la impactul creșterii populației mondiale la 9 miliarde în 2050¹, la scăderea producției agricole din multiple cauze.

În opinia mea, aceste aspecte merită o investigație mai atentă pentru a cerceta fenomenul. Presupunând că există o criză alimentară reală, atunci măsurile de combatere a acesteia, la cele trei niveluri – național, regional și global – se cer concertate și implementate

riguros, planificat și printr-o paletă largă de activități și acțiuni, pornind de la cele de natură economică și ajungând la cele educative. Mai întâi, se cer adoptate măsuri de creștere a producției de cereale, care stă la baza obținerii celorlalte bunuri alimentare. Apoi, se impune a fi realizată o distribuție a produselor destinate hrănirii populației lumii care să satisfacă, într-o modalitate decentă, nevoile acesteia. Nu în ultimul rând, se impun măsuri de educare a consumatorilor, esențială pentru succesul celorlalte activități și acțiuni de ieșire din criza alimentară.

Dacă însă se constată că, de fapt, criza alimentară este provocată atât de marii producători de cereale (de exemplu, prin diminuarea suprafețelor cultivate), cât și de comercianții de produse alimentare (care cresc artificial prețurile și le mențin ridicate pentru o perioadă cât mai îndelungată), atunci măsurile se cuvin a fi luate pentru a elimina cauzele care o generează.

Potrivit Organizației pentru alimentație și agricultură a ONU (FAO), 37 de țări sunt amenințate de criza alimentară². În acest context, ipoteza generală de la care pornesc este că, în prezent, *există o criză alimentară reală, dar provocată de diferiți actori naționali, regionali și globali, atât statali, cât și non-statali, care urmăresc atingerea unor interese specifice.*

În vederea validării acestei ipoteze privind criza alimentară, vom analiza succesiv următoarele aspecte: necesarul de hrană pentru populația actuală a globului, posibilele cauze ale crizei alimentare și măsuri de ieșire din criză. Aceste aspecte vor fi susținute cu date statistice oficiale și cu opiniile unor specialiști în

*Dr. Petre DUȚU, cercetător științific gr. II, este membru al Asociației absolvenților Universității Naționale de Apărare „Carol I”. E-mail: dutupetre63@gmail.com

materie. De asemenea, vom prezenta succint care au fost producțiile de cereale în ultimii ani și care sunt estimările pentru recolta din anul agricol 2012-2013.

Este absolut obligatorie o abordare cuprinzătoare a problematicii crizei alimentare pentru că aceasta are un impact semnificativ asupra securității naționale, regionale și internaționale pe toate componentele acesteia – de la securitatea alimentară la cea economică, de la securitatea socială la cea a mediului, de la securitatea militară la cea politică. De reținut că este vorba de manifestări, în plan securitar, probabile și posibile la nivel național, regional și global.

2. Necesarul de hrană al populației

„Orice persoană are dreptul la un nivel de viață suficient pentru a-și asigura sănătatea, bunăstarea sa și a familiei sale, mai ales în privința alimentației...” afirmă în articolul 25 Declarația universală a drepturilor omului. Vom încerca să demonstrăm dacă această cerință, de fapt un ideal spre care se tinde, are acoperire în realitate.

„De fapt, noi producem destule alimente pentru a hrăni întreaga lume. Actualmente, lumea produce mai

mult de 4.000 calorii/persoană/zi, dar cu toate acestea, media atinsă pe un consumator este în jur de 2.800 calorii pe zi. SUA au media cea mai ridicată din lume, cu 3.770 calorii pe zi, în timp ce în India, ea este de 2.300 calorii pe zi. Numai trei țări în lume au cantități inferioare standardului minim internațional care este de 1.800 calorii/persoană/zi și care este necesar pentru a asigura o viață productivă și sănătoasă⁷⁴. Pe de altă parte, producția alimentară totală pe locuitor pentru consumul uman se ridică la aproximativ 900 kg pe an în țările bogate, adică dublu față de 460 kg produse alimentare în regiunile cele mai sărace⁵.

Necesarul nostru zilnic de calorii și nutrienți diferă în funcție de sex, vârstă, înălțime, greutate corporală și nivelul de activitate depusă. Acesta este motivul pentru care Cantitatea Zilnică Estimată (CZE) nu este o țintă pentru o persoană anume, ci o estimare medie pentru adulți sănătoși, bazată pe studiile și recomandările internaționale. CZE folosită în etichetarea produselor alimentare preia valorile recomandate pentru o femeie adultă cu un nivel mediu de activitate – fapt ce furnizează o medie potrivită pentru necesarul majorității populației⁶. În Tabelul nr. 1 este precizată CZE medie pentru un adult:

Structura alimentației / Cantități	Consum pentru o persoană pe zi
Calorii	2.000 kcal
Proteine	50 g
Carbohidrați	270 g
Zaharuri	90 g
Grăsimi	70 g
Grăsimi saturate	20 g
Fibre	25 g
Sare (sodiu)	6 g (2,4 g)

Tabelul nr. 1: CZE medie pentru un adult⁷

Totuși, considerăm că modelul alimentar ce se difuzează actualmente în lume este cel oferit de țările bogate, cu o tendință de creștere a consumului de carne. Propagarea acestui model de consum, în întreaga lume, în contextul oferit de globalizarea economică și informațională, va avea consecințe nedorite, în timp, asupra nivelului de asigurare a necesarului de hrană cotidiană a populației lumii.

Desigur, există diferite modele de nevoi de cereale pe persoană, potrivit unui model alimentar sau altul. Potrivit primelor estimări FAO, producția mondială

de grâu din acest an se va ridica la 690 de milioane de tone, cu 4,3% mai mare decât producția din 2012 și a doua mare recoltă din istorie după cea din 2011⁸. De asemenea, este știut faptul că planeta produce, acum, aproximativ 2,5 miliarde tone de cereale. Aceasta dă o medie de 350 kg pe locuitor/an, din care 150 kg consumate de oameni, iar restul de animale⁹. În Tabelul nr. 2 se pot observa exemple de consumuri anuale pe locuitor¹⁰:

Astfel, în India se consumă pe an de către un locuitor 160 kg de cereale, în China 167 kg, iar în

Țări	Cereale (kg)	Carne (kg)	Legume/fructe (kg)
America de Nord	113	127	100
Europa	117	70-115	114
China	167	49 (în creștere)	254 (48% din legumele produse în lume)
India	160	6	53
Africa	160	13	52
<i>Media mondială</i>	<i>152</i>	<i>39</i>	<i>108</i>

Tabelul nr. 2: Valori ale consumului anual pe locuitor în lume la produsele de bază¹¹

America de Nord 113 kg. Evident că modelul adoptat este în funcție de o serie de factori economici, sociali și culturali.

Pe de altă parte, suprafața agricolă pe locuitor, modelul alimentar și capacitatea țării de a produce alimente sunt alți factori cu impact asupra consumului de hrană al populației. De fapt, fiecare regiune a lumii are o ecuație specifică în termeni de hrănire a populației, de suprafață disponibilă pentru agricultură, tehnologii, randament, excedent/deficit, putere de cumpărare a populației, cutume alimentare. Prin urmare, în acest domeniu analiza se impune a fi făcută pe marile regiuni ale lumii.

Un alt factor cu impact semnificativ asupra modelului alimentar adoptat îl constituie creșterea populației mondiale. Astfel, între 1961 și 2003, populația mondială s-a dublat, trecând de la 3,1 la 6,3 miliarde de oameni. În acest interval de timp, disponibilitățile alimentare aparente au crescut, în medie, cu 20%, trecând de la 2.500 la 3.000 kilocalorii/persoană/zi, cu menținerea puternicei disparități între marile regiuni ale lumii, de la 2.400 kilocalorii/persoană/zi în Africa Subsahariană la 4.000 kilocalorii/persoană/zi în țările dezvoltate ale Organizației de Cooperare și Dezvoltare Economică¹².

Totuși, trăim într-o lume a abundenței. În prezent, se produce mai multă hrană decât în orice altă perioadă a istoriei. Se poate aprecia că există destulă hrană pentru toți, în condițiile în care producția alimentară s-a multiplicat de trei ori față de anul 1961, în timp ce, în aceeași perioadă, populația lumii s-a dublat¹³. Cu toate acestea, potrivit datelor FAO, la nivel

mondial, 870 milioane de persoane suferă de foame și, în fiecare an, se risipesc 1,3 miliarde tone de hrană, adică o treime din producția planetară¹⁴. Pe de altă parte, FAO aprecia că 1,02 miliarde de persoane erau subalimentate în 2009¹⁵.

În opinia mea, aceste date arată că *simultan există o criză alimentară și un mit al acesteia*. De aceea, se cuvin cercetate cu atenție cauzele esențiale ale acestei situații paradoxale: există sau mai bine zis se produce hrană suficientă pentru toți locuitorii planetei, dar nu toți beneficiază zilnic și în cantități suficiente de ea. Aceasta dintr-o varietate mare de motive: prețuri foarte mari și mari la alimente, lipsa veniturilor necesare și suficiente unei hrăniri corespunzătoare vârstei, tradițiilor, activității prestate, stării de sănătate.

3. Cauze ale crizei alimentare mondiale

Analiza documentară a diferite surse de date – de la statistici FAO la studii științifice – evidențiază existența unei palete largi de cauze. Din punct de vedere al naturii lor, cauzele crizei alimentare sunt de o mare diversitate. Astfel, ele pot fi de natură economică, demografică, social-culturală, politică.

Cauzele economice pot fi considerate modul de producție, forma de proprietate asupra pământului, tipul de culturi agricole și destinația lor, repartitia și distribuția bunurilor alimentare, relația între producătorii de bunuri și consumatori. Un rol negativ aparte revine actualei crize financiar-economice mondiale care favorizează creșterea prețurilor la produsele alimentare de bază. De asemenea, acționează

negativ, în plan economic, sistemele diferite, de la un stat la altul, de acordare a subvențiilor pentru agricultură. De regulă, acestea sunt mai mari în statele dezvoltate și mai mici în țările în curs de dezvoltare. La nivel comun, există falsă idee că țările dezvoltate ar miza mai puțin pe subvenții agricole, iar cele emergente mai mult. Cifrele arată că opțiunile privind sprijinirea agriculturii prin bani publici variază nu între cele două grupuri, ci în interiorul acestora – există state dezvoltate și emergente care subvenționează puternic agricultura și state dezvoltate și emergente care subvenționează puțin sectorul agricol. Marile economii BRIC au niveluri de subvenție sub media mondială (33%), pe când economiile G7 au peste (este drept, datorită Japoniei, care are un nivel foarte mare comparativ chiar și cu celelalte țări ale grupului, care sunt aproape de medie)¹⁶.

În categoria *cauzelor demografice* sunt incluse creșterea rapidă a populației în țările în curs de dezvoltare, urbanizarea accelerată, migrația internă și internațională. De exemplu,

creșterea galopantă a populației globului implică apariția mai multor persoane de hrănit, îndeosebi în țările în curs de dezvoltare. În prezent, sunt 6,3 miliarde de locuitori de hrănit, dar în 2050 vor fi 9 miliarde¹⁷. Prin urmare, nevoile de hrană vor crește tot mai mult.

Analiza succintă a datelor din tabelul nr. 3 conduce la următoarele constatări: în 2012, patru state din zece erau țări în curs de dezvoltare, în timp ce, în 2050, numărul acestora va crește la șase, din care trei (Nigeria, R.D.P. Congo și Etiopia) sunt state foarte sărace; în 2050 dispar din lista statelor cu populație numeroasă Rusia și Japonia și le iau locul R.D.P. Congo și Etiopia, două state cu un ritm de dezvoltare economică foarte scăzut; India devine în 2050 țara cu cea mai numeroasă populație; China este singura țară din lista de mai sus care va înregistra în 2050 un recul al creșterii populației.

Între *cauzele social-culturale* menționăm modelul de consum, sistemul de protecție socială,

Țara	Populație în anul 2012 (milioane)	Țara	Populație în anul 2050 (milioane)
China	1.350	India	1.691
India	1.260	China	1.311
SUA	314	SUA	423
Indonezia	241	Nigeria	402
Brazilia	190	Pakistan	314
Pakistan	180	Indonezia	309
Nigeria	170	Bangladesh	225
Bangladesh	153	Brazilia	213
Rusia	143	R.D.P. Congo	194
Japonia	123	Etiopia	166

Tabelul nr. 3: Țările cele mai populate în 2012 și în 2050¹⁸

tradițiile și cutumele alimentare. Astfel, modificarea modelului de consum, prin creșterea consumului de carne în lume, mai ales în China, necesită cantități enorme de cereale de pe piața alimentară pentru hrana animalelor.

Cauzele de mediu includ eroziunea solului, despăduririle, extinderea deșerturilor. În prezent, deșertificarea solurilor și sărăcirea lor din cauza practicilor agricole intensive și a încălzirii climatice sunt o realitate cu care se confruntă aproape toate statele lumii. Pe de altă parte, un rol negativ în accentuarea crizei alimentare o are actuala tendință de folosire a biocarburanților pentru alimentarea automobilelor. Biocarburanții consumă 100 milioane de tone din produsele alimentare de bază pentru plinurile automobilelor și le retrace de pe piața alimentară mondială¹⁹. În plus, după ce au fost prezentați ca o alternativă la petrol, biocarburanții pun astăzi probleme. Populațiile din țările care nu au petrol vor fi preocupate permanent să-și plătească mâncarea, iar hrana importată va fi mult mai scumpă și mulți nu și-o vor permite²⁰.

Cauzele de ordin politic pot fi considerate subvențiile acordate producătorilor agricoli în țările bogate, absența fondurilor pentru agricultură din țările în curs de dezvoltare. În acest sens, subvențiile agricole acordate agricultorilor din țările bogate acționează în detrimentul agricultorilor din țările sărace, produsele subvenționate din țările bogate fiind inaccesibile și insurmontabile pentru țările în curs de dezvoltare.

Aceste cauze pot fi identificate în toate statele lumii, iar efectele lor se simt pretutindeni ca urmare a globalizării, crizei economico-financiare, schimbărilor climatice și tendințelor de integrare regională²¹.

4. Posibile căi de ieșire din criza alimentară

Teoretic, ieșirea din criza alimentară este posibilă prin acțiunea concertată, continuă și constantă a tuturor actorilor cu competențe în domeniu asupra cauzelor care au generat-o și o generează.

În primul rând, trebuie *eliminate pierderile din timpul recoltării, transportului și depozitării cerealelor; în special, și a produselor alimentare, în general*. Acest lucru este posibil prin educație (deprinderea celor care lucrează la recoltat, transportat și conservarea cerealelor să acționeze consecvent în direcția eliminării pierderilor), investiții masive în tehnologiile de recoltat, transport și depozitare a cerealelor și a produselor alimentare și semnificative campanii mass-media având ca obiectiv eliminarea

pierderilor de cereale și produse alimentare.

În al doilea rând, se impune *alegerea modelului de consum alimentar al populației care îmbină armonios tradițiile cu posibilitățile naționale de asigurare a bunurilor necesare unui trai decent*. În acest scop, este absolut necesar ca modelul ales să fie impus populației prin procesul de educație, prin campanii susținute ale mass-media în direcția adoptării celui mai bun model de consum de fiecare persoană în consens cu vârsta, profesia, starea de sănătate și posibilitățile financiare, și prin exemplul persoanelor publice. De asemenea, se impune o menținere a modelelor tradiționale de hrănire a populației, ținându-se seama de specificul național, și nu adoptarea automată a modelului occidental ca urmare influenței globalizării și a dezvoltării tehnologiei comunicațiilor și informațiilor, prin intermediul căreia oamenii se informează în timp real asupra a tot ceea ce îi interesează, inclusiv asupra modului de hrănire în alte țări și regiuni ale lumii.

În al treilea rând, este necesară *renunțarea la producerea de biocarburanți*, care, pe lângă o eficiență redusă în ceea ce privește înlocuirea consumului de produse petroliere, aduce atingere puternică producției de cereale. În prezent, în unele state, o foarte mare cantitate de trestie de zahăr a luat locul cerealelor, în altele cantități însemnate de porumb sunt folosite pentru obținerea de biocarburanți. De aceea, consider că impunerea unui moratoriu asupra biocarburanților este obligatorie. Conform FMI, conversia terenurilor arabile în scopuri energetice a dus la creșterea prețurilor produselor alimentare cu 20-30%²².

În al patrulea rând, este necesară *aplicarea cu consecvență, perseverență și de o manieră concertată a principiului suveranității alimentare*. Acest concept cristalizează diferite mize legate de agricultură. El efectuează o generalizare atât asupra simptomelor, cât și a răspunsurilor de adus sistemului agricol pentru a-l face să depășească simpla logică a pieței și să construiască un sistem care să permită satisfacerea nevoilor alimentare de ansamblu ale populației mondiale²³. Pe de altă parte, acest concept, pe lângă dimensiunile naționale, are și o dimensiune internațională. Printre actorii ce acționează pentru implementarea securității alimentare, un rol important revine ONG-urilor, care, în acest scop, solicită finanțarea agriculturii de către stat, asigurarea accesului la terenurile arabile, achiziționarea seminței și la apă²⁴.

În al cincilea rând, *reinvestirea masivă în agricultură* este o cale eficace și eficientă de a combate concret criza alimentară sau de a limita măcar efectele acesteia. În acest sens, există o mare

diferență între statele dezvoltate, care practică o agricultură modernă, și statele în curs de dezvoltare, care fac eforturi disperate pentru a susține o agricultură de subzistență. Astfel, dezvoltarea agricolă în țările sărace a fost foarte mult neglijată, iar ajutorul pentru aceasta a scăzut la jumătate între 1980 și 2005²⁵.

Actualmente, agricultura a ajuns într-un moment de cumpănă. De aproape 30 de ani, adică de la începutul anilor '80, nici sectorul privat, nici guvernele nu au investit suficient în acest sector, ceea ce poate avea repercusiuni grave. În ultimul deceniu, întreprinderile agroalimentare au înregistrat o creștere a investițiilor directe, considerate un mijloc de reducere a costurilor și de asigurare a durabilității pe termen lung a furniturilor. Investiția străină directă în agricultură a crescut de la o medie anuală de 600 milioane de dolari americani în anii '90 la 3 miliarde de dolari americani în perioada 2005-2007²⁶. Șocul creat de criza prețurilor alimentare, din 2007-2008 a condus la lansarea sau consolidarea unor acțiuni concrete, precum: Inițiativa în favoarea securității alimentare lansată de Aquila, Programul mondial pentru agricultură și securitate alimentară și Programul detaliat al dezvoltării agriculturii africane. Guvernele acordă agriculturii mai multă atenție decât în trecut²⁷. Totuși, pentru a răspunde nevoilor viitoare, creșterea producției alimentare nu este suficientă. Ea nu va permite atingerea obiectivelor luptei împotriva foametei și malnutriției dacă nu este însoțită de creșterea veniturilor și ameliorarea mijloacelor de subzistență pentru persoanele cele mai sărace, îndeosebi pentru mici agricultori din țările în curs de dezvoltare.

În al șaselea rând, ar fi necesară *reciclarea milioanele de tone de alimente pierdute sau risipite pentru hrănirea animalelor*²⁸. Pe de o parte, acest lucru ar permite orientarea acestor produse spre consumul uman. Pe de altă parte, reciclarea deșeurilor alimentare și punerea în practică a noi tehnologii, precum producerea zahărului plecând de la deșeurile de paie sau resturile de nuci, ar fi o inițiativă favorabilă mediului înconjurător ce ar permite creșterea cantităților de cereale disponibile pentru animale²⁹.

În al șaptelea rând, ar trebui *regândită și reorientată activitatea și programele organizațiilor internaționale cu vocație în domeniul alimentației populației*. Este vorba, în primul rând, de FAO, PAM (Program alimentar mondial), FIDA (Fonduri internaționale de dezvoltare agricolă) ale ONU. Acestea ar trebui să militeze pentru asigurarea dreptului fiecărei persoane din lume la hrana necesară unui trai decent³⁰.

Practic, însă, este dificil să se pună în operă măsurile enunțate mai sus, din mai multe motive.

În primul rând, *concepția neoliberală, potrivit căreia legea cererii și ofertei domină aproape în întreaga lume*. La aceasta, o contribuție însemnată o are globalizarea economico-financiară. În acest context, vor prima interesele economico-financiare ale multinaționalelor și ale statelor exportatoare de cereale și produse alimentare în raport cu nevoile de asigurare a dreptului la alimentație al fiecărei persoane din lume.

În al doilea rând, *tendința puternică de protejare a mediului ambiant existentă la nivel național, regional și internațional va continua să ducă la scăderea producției de cereale*, prin alocarea de teren arabil din ce în ce mai mult culturilor de cereale utilizate la obținerea biocarburanților. În plus, o serie de îngrășăminte chimice cu efecte negative asupra mediului înconjurător și o serie de pesticide vor fi interzise în tot mai multe țări, în anii ce vin, ceea ce se va reflecta direct și semnificativ în diminuarea producției agricole.

În al treilea rând, în statele emergente se manifestă *tendința clasei mijlocii de a-și schimba modelul de consum alimentar tradițional prin adoptarea modelului occidental*. Această tendință este dificil, dacă nu imposibil, de contracarat în condițiile în care respectivele state cunosc un avânt economic însemnat. În acest sens, China, care în 2010 a ajuns al doilea mare producător de cereale al lumii, cunoaște intens acest fenomen. Este ușor să ne imaginăm ce ar însemna schimbarea modelului de consum alimentar a câteva zeci sau sute de milioane de persoane.

În al patrulea rând, *actuala criză economico-financiară mondială are repercusiuni semnificative asupra producției de cereale și nu numai*³¹. În multe state în dezvoltare, fondurile alocate dezvoltării agriculturii au scăzut, iar importurile de cereale și produse alimentare au crescut, pe fondul devalorizării monedei naționale.

În fine, *statele dezvoltate și organizațiile internaționale abilitate cu competențe în materie de alimentație a persoanelor nu-și concertează eforturile spre soluționarea cauzelor care generează criza alimentară*. De fapt, statele dezvoltate își urmăresc, prioritar, propriile interese naționale și nu pe cele ale eliminării cauzelor crizei alimentare. La rândul lor, instituțiile internaționale – ONU (FAO, PAM, FIDA) – sunt puternic dependente economico-financiar de contribuția statelor membre și, prin urmare, eforturile lor sunt astfel condiționate de sursele de venituri.

Dacă într-adevăr se dorește soluționarea crizei

alimentare, prin eliminarea cauzelor acesteia, atunci ar fi absolut necesară concertarea eforturilor tuturor actorilor statali și nestatali în această direcție și depășirea stadiului actual al conferințelor internaționale unde se dezbate probleme legate de criza alimentară și se adoptă programe de măsuri generoase pentru stoparea acesteia, dar greu sau deloc realizabile.

5. România în contextul crizei alimentare

Analiza făcută anterior posibilității apariției și manifestării crizei alimentare în lume este valabilă și pentru România. În plus, la aceasta se pot adăuga o serie de alte argumentele.

Cel puțin din punct de vedere *teoretic*, România nu ar trebui să cunoască criza alimentară din următoarele motive, pe care le vom expune în continuare.

România dispune de suficient teren arabil – 14

milioane de hectare³² – spre a fi folosit pentru cultura vegetală și creșterea animalelor. În acest context, se impune o atenție mărită acordată culturii cerealelor, deoarece teren arabil există suficient în posesia românilor. Din totalul de 14 milioane de hectare de teren agricol, societățile comerciale cu acționariat străin dețin în jur de 1 milion, adică echivalentul suprafeței a 3 județe.

Producția agricolă vegetală este superioară celei animaliere. În cadrul structurii producției ramurii agricole, sectorul producției vegetale este predominant, deținând, în anul 2011, o pondere de 70,9% din totalul producției, față de 28,4% cât reprezintă sectorul producției animaliere și 0,7% serviciile agricole³³. Datele din tabelul nr. 4 atestă și faptul că asistăm la o relativă creștere a producției vegetale în România.

Mai mult, România s-a orientat, în 2013, preponderent pe culturile de grâu, după ce culturile de

Producție (mii tone) \ Anul	2008	2009	2010	2011
Cereale pentru boabe din care:	16826	14873	16713	20842
Grâu	7181	5203	5812	7132
Secară	31	33	34	31
Orz și orzoaică	1209	1182	1311	1330
Porumb boabe	7849	7973	9042	11718
Leguminoase pentru boabe	63	53	61	77
Cartofi	3649	4004	3284	4077
Sfeclă de zahăr	707	817	838	660
Floarea soarelui	1170	1098	1263	1789

Tabelul nr. 4 Producția agricolă vegetală din România³⁴

porumb au fost afectate, în 2012, în proporție de 60% de condițiile meteorologice nefavorabile³⁵. „Anul acesta a fost unul, să nu îi spunem prost, ci slab. Se vede această afirmație în implicarea agriculturii în PIB. A fost secetă și cu asta am spus tot. Însă, premisele pentru anul viitor sunt excelente. Semne bune anul are! Am avut parte de ploii din abundență, ninsori. Culturile arată în prezent excelent. În 2013, economia sigur va avea de câștigat de pe urma agriculturii”³⁶.

Modelul de consum alimentar al populației țării noastre este încă unul tradițional și, totodată, în mare parte, în mediul rural, fondat pe o agricultură de subsistență. În opinia mea, nu vom asista la o schimbare fundamentală a acestui model prea curând, datorită atât inerției tradiției, cât și a veniturilor modeste ale majorității cetățenilor.

Practic, este posibil să se producă și în România o criză alimentară cauzată, în principal, de mai multe aspecte.

Efectele negative ale impactului globalizării asupra economiei românești – pe plan mondial există o criză economică care are influențe semnificative și asupra producției agricole și îndeosebi a prețurilor de vânzare a cerealelor. Economia țării noastre, prin schimburile realizate cu diferite țări și societăți multinaționale, suportă fluctuațiile pieței internaționale.

Tendința unor societăți străine și a unor cetățeni străini de a cumpăra pământ în România – în 2013, un milion de hectare de teren arabil era deținut de diverse societăți străine³⁷. În general, aceste terenuri sunt folosite pentru culturi de cereale utilizate la obținerea biocarburanților. Este posibil ca, în anii ce vin, odată cu cumpărarea de către cetățenii străini a și mai mult teren agricol din țara noastră, acesta să fie folosit prioritar pentru producția de cereale ce se pot utiliza la obținerea de biocarburanți. Astfel, producția agricolă destinată realizării de produse agroalimentare se va diminua, ceea ce poate avea drept rezultat o criză alimentară.

Slaba tehnologizare a agriculturii românești, cauzată de lipsa fondurilor necesare derulării cercetării științifice agricole, cât și de modesta implementare a noilor tehnologii agricole.

Agricultura românească se bazează încă pe ferme mici care nu au puterea de a realiza recolte mari și mai ales stabile. De aici, concurența produselor agricole din import aparent mai bune și obținute la un preț inferior celui din România. Astfel, în 2011, țara noastră a exportat produse alimentare, băuturi și tutun în valoare de 1.097 milioane de euro și a importat aceleași produse în valoare de 1.990 milioane de

euro³⁸.

Sprrijinul statului este destul de modest în ceea ce privește susținerea producătorilor agricoli prin diferite facilități, de la diminuarea TVA-ului la produsele alimentare, la cumpărarea de utilaje agricole și semințe selecționate de înaltă productivitate.

Vastele suprafețe de pământ necultivate sau lucrate rudimentar au contribuit la explozia prețurilor la alimente, suprapusă peste o putere de cumpărare tot mai scăzută, ceea ce face ca segmente masive din populație să nu-și mai permită din veniturile lunare asigurarea necesarului de hrană. Gravitatea situației constă și în aceea că o criză a hranei poate oricând deveni o succesiune de crize, dacă dezechilibrele de piață se mențin, iar competiția pentru resurse energetice alternative va continua să afecteze producția și piața agroalimentară.

Acțiunea legii cererii și ofertei și atractivitatea prețurilor la cereale, îndeosebi pe piața mondială, poate afecta consumul intern de o manieră semnificativă printr-o creștere a exporturilor de cereale din România. În plus, populația României cheltuiește mai mult de 50% din venituri pentru achiziționarea de produse alimentare, ceea ce înseamnă că limita de suportabilitate a fost deja fie atinsă, fie depășită. Prin urmare, cetățeanul de rând nu poate să suporte noi creșteri de preț pentru că nu are banii necesari pentru a cumpăra produse scumpe. De asemenea, trebuie menționat și factorul speculativ referitor la lanțul foarte lung de distribuție a alimentelor, cu un șir interminabil de intermediari cartelizați, care vor profita de ocazie pentru a obține profituri mai mari din contul consumatorilor³⁹.

Concluzii

Teoretic, nu ar trebui să existe și să se manifeste, acum sau în viitor, o criză alimentară. Omenirea dispune de resursele materiale, financiare și intelectuale pentru a asigura tot ceea ce este necesar și suficient unui trai decent oricărei persoane, indiferent de țara în care locuiește, religia, sexul, rasa sau alte considerente, oricare ar fi natura lor. Mai întâi, producția de bunuri alimentare o depășește, ca ritm de creștere, pe cea a augmentării demografice. Apoi, noile tehnologii agricole permit obținerea de recolte de cereale suficient de mari pentru a acoperi atât nevoile de consum directe ale populației, cât și satisfacerea altor cerințe de utilizare a cerealelor sau a suprafețelor de teren arabil. În fine, se pot imagina și pune în practică soluții eficace și eficiente, la nivel planetar, de eliminare a risipei și pierderilor de

produse alimentare și mai ales de cereale.

Practic, însă, apreciez că este foarte posibil, ca în anii ce vin, criza alimentară să se manifeste din ce în ce mai mult. În acest sens, un rol semnificativ îl vor avea o serie de aspecte.

Continuarea și extinderea impactului politicilor neoliberale în domeniul economic la nivel planetar – în viitor, va conta tot mai mult realizarea profitului scontat și nu satisfacerea nevoilor de consum ale întregii populații. „Obiectivele Mileniului” privind traiul decent al tuturor persoanelor din lume vor rămâne simple deziderate și teme de dezbatere în diferite conferințe internaționale.

Lipsa de voință politică națională de a realiza condițiile necesare și suficiente traiului decent pentru toți cetățenii țării – în continuare, se va vorbi mult și se va face puțin pentru asigurarea acestor cerințe.

Impactul negativ al globalizării, schimbărilor climatice, crizelor economice mondiale, fenomenelor demografice (creșterea rapidă a populației mai ales în statele slab dezvoltate, urbanizarea, migrația internațională), *accentuării competiției regionale și mondiale pentru resurse naturale* (apă potabilă, teren arabil, materii prime, îndeosebi strategice, hidrocarburi) asupra preocupărilor de a asigura tuturor persoanelor un trai decent prin concertarea eforturilor ansamblului de factori competenți (naționali, regionali și internaționali, statali și nonstatali) pentru a elimina din lume foametea și teama pentru ziua de mâine.

Un alt factor se referă la tendințele de evoluție a omenirii în direcția satisfacerii intereselor individuale ale unui grup restrâns de privilegiați ai sorții și nu a nevoilor unui trai decent al tuturor locuitorilor planetei. Actuala dezvoltare economică, socială, politică și culturală a țărilor lumii și ineficacitatea organismelor regionale și internaționale, interguvernamentale și neguvernamentale par să indice această direcție de evoluție a umanității.

În ceea ce privește România, dacă va exista voința politică națională necesară și suficientă apărării și promovării prioritare a intereselor naționale, inclusiv în domeniul analizat, atunci există șanse ca pe teritoriul național să nu se manifeste criza alimentară.

NOTE:

1 *Comment nourrir le monde en 2050*, http://www.fao.org/fileadmin/templates/wsfs/docs/Issuespapers/Issues_papers_FR/Comment_nourrir_le_monde_en_2050.pdf, accesat la 12 iunie 2013.

2 *Crise alimentaire mondiale*, <http://www.vedura.fr>.

[fr/social/alimentation/crise-alimentaire-mondiale](http://www.vedura.fr/social/alimentation/crise-alimentaire-mondiale), p. 1, accesat la 12 iunie 2013.

3 *Déclaration universelle des droits de l'homme*, art. 25.

4 Ramanathan THURAIRAJOO, *Quelle quantité est suffisante?*, <http://www.thinkeatsave.org/fr/index.php/how-much-is-enough>, accesat la 13 iunie 2013.

5 FAO: *pour nourrir la planète, il est nécessaire de réduire les déchets alimentaires*, <http://www.un.org/apps/newsFr/storyF.asp?NewsID=25228&Cr=FAO&Cr1#UVVY6jfkU3A>, p. 1, accesat la 13 iunie 2013.

6 Cantitatea zilnică estimată de nutrienți – CZE, <http://www.unilever.ro/marcilenoastre/alimentatie/cze>, accesat la 13 iunie 2013.

7 Sursa: *FAO: pour nourrir la planète, il est nécessaire de réduire les déchets alimentaires*, <http://www.un.org/apps/newsFr/storyF.asp?NewsID=25228&Cr=FAO&Cr1#UVVY6jfkU3A>, accesat la 13 iunie 2013.

8 Estimări FAO: În 2013 vom avea o recoltă mondială de grâu de 690 milioane de tone, <http://www.agroinfo.ro/vegetal/grau/estimari-fao-in-2013-vom-avea-o-recolta-mondiala-de-grau-de-690-milioane-de-tone>, accesat la 13 iulie 2013.

9 *Ibidem*.

10 Cf. *Nourrir le monde diagnostic global*, http://www.resogm.org/IMG/pdf/I_Nourrir_le_Monde_diagnostic_global.pdf, p. 31, accesat la 13 iunie 2013.

11 Sursa: *Nourrir le monde - diagnostic global*, http://www.resogm.org/IMG/pdf/I.Nourrir_le_Monde_diagnostic_global.pdf, accesat la 13 iulie 2013.

12 Hervé GUYOMARD, *Nourrir la planète de façon durable est possible, à condition que...*, http://ec.europa.eu/food/food/biotechnology/reports_studies/docs/France_politique_etrangere_en.pdf, p. 3, accesat la 13 iunie 2013.

13 *De la nourriture pour manger ou pour jeter?*, *Presenza International Press Agency*, 4 janvier 2013, <http://www.presenza.com/fr/2013/01/de-la-nourriture-pour-manger-ou-pour-jeter>, p. 1, accesat la 13 iunie 2013.

14 *Ibidem*.

15 *L'état de l'insécurité alimentaire dans le monde*, <http://www.fao.org/docrep/016/i2845f/i2845f00.pdf>, p. 11, accesat la 13 iunie 2013.

16 MARIN Mircea, „Subvențiile agricole – o viziune la nivel global”, *Agrointeligența*, 29.04.2013, <http://www.agrointel.ro/7699/subventiile-agricole-o-viziune-la-nivel-global>, accesat la 13 iunie 2013.

17 *Fiche de données sur la population mondiale 2012*, *Population Reference Bureau*, http://www.prb.org/pdf12/2012-population-data-sheet_french.pdf, accesat la 13 iunie 2013.

18 Sursa: *Fiche de données sur la population mondiale 2012*, *Population Reference Bureau*, http://www.prb.org/pdf12/2012-population-data-sheet_french.pdf, p. 2, accesat la 13 iunie 2013.

19 *Crise alimentaire mondiale*, <http://www.vedura.fr/social/alimentation/crise-alimentaire-mondiale>, p. 1, accesat la 13 iunie 2013.

20 Cecilia Irina RABONTU, George NICULESCU,

Criza alimentară și posibilele repercusiuni asupra României, Analele Universității „Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu, Seria Economie, Nr. 2/2011, p. 113.

21 Petre DUȚU, *Fenomene diverse cu impact asupra stabilității și securității locale, regionale și internaționale*, București, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2012, pp. 20-48.

22 Christian LOSSON, „Les pistes des ONG pour sortir de la crise alimentaire mondiale”, *Liberation*, <http://www.liberation.fr/economie/010182296-les-pistes-des-ong-pour-sortir-de-la-crise-alimentaire-mondiale>, p. 1, accesat la 13 iunie 2013.

23 François GRENADE, „Le concept de souveraineté alimentaire à la lumière de la problématique du Niger”, *Mémoire présenté en vue de l'obtention du grade de master en sciences de la population et du développement à finalité spécialisée en développement Nord – Sud*, Institut de Sciences Humaines et Sociales, Université de Liège, 2010, http://api.ning.com/files/NkYbRUanbvOGO6*skLr4QLWXAiLiZdgaDym656ZI3E4ERkddSK6sHjFM*hwgqJ4ehSoL0SCNbfy9h-4clIngH*ulvKi2iphx/

24 Christian LOSSON, art. cit., p. 1.

25 Christian LOSSON, art. cit., p. 2.

26 ***, *World Investment Report 2009, Transnational Corporations, Agricultural Production and Development*, Conférence des Nations Unies sur le commerce et le développement (CNUCED), New York/Genève, 2009.

27 Olivier De SCHUTTER, *Rapport du Rapporteur spécial sur le droit à l'alimentation*, <http://www.srfood.org/index.php/fr>, p. 3.

28 Mao BLAISE, *Comment sortir de la crise alimentaire mondiale*, 24 februarie 2009, p. 2, accesat la 13 iunie 2013.

29 *Rapport de l'ONU, Programme des Nations Unies pour l'Environnement (PNUE)*, Rapport 2050.

30 WOLF, Ester; BAUMANN, Miges, *Solutions pour sortir de la crise alimentaire*, collection Repères no. 2/2008, http://www.painpourleprochain.ch/fileadmin/francais/Politique_developpement/Reperes%20et%20publications/Reperes_2_2008_bs_resolution.pdf, p. 23, accesat la 13 iunie 2013.

31 *L'état de l'insécurité alimentaire dans le monde*, Résumé 2012, FAO <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/012/i0876f/i0876f.pdf>, pp. 9-27, accesat la 13 iunie 2013.

32 Daniel BEFU, „Dosar RL. Un milion de hectare din cele mai bune soluri ale țării, echivalentul a trei județe, sunt deținute deja de străini”, *România Liberă*, 26 martie 2013, <http://www.romanalibera.ro/exclusiv-rl/dezbateri/dosar-rl-un-milion-de-hectare-din-cele-mai-bune-soluri-ale-tarii-echivalentul-a-trei-judete-sunt-detinute-deja-de-straini-297141.html>, p. 1, accesat la 13 iunie 2013.

33 Vergil VOINEAGU, (coordonator), *România în cifre*, Institutul Național de Statistică, 2012, http://www.insse.ro/cms/files/publicatii/Romania%20in%20cifre_%202012.pdf, p. 50, accesat la 14 iunie 2013.

34 *Ibidem*, p. 50.

35 „Studiu: România ar putea miza pe grâu în 2013”,

Agroinfo, 14.02.2013, <http://www.agroinfo.ro/economic/piata-agricola/vegetal/grau/studiu-romania-ar-putea-miza-pe-grau-in-2013>, accesat la 13 iunie 2013.

36 Adrian Porumboiu e optimist în privința producției agricole de anul viitor, <http://www.recolta.eu/eticheta/estimari-productia-agricola-2013>, Recolta.eu, accesat la 13 iunie 2013.

37 Daniel BEFU, „Dosar RL. Un milion de hectare din cele mai bune soluri ale țării, echivalentul a trei județe, sunt deținute deja de străini”, *România Liberă*, 26 martie 2013, <http://www.romanalibera.ro/exclusiv-rl/dezbateri/dosar-rl-un-milion-de-hectare-din-cele-mai-bune-soluri-ale-tarii-echivalentul-a-trei-judete-sunt-detinute-deja-de-straini-297141.html>, p. 1, accesat la 13 iunie 2013.

38 Vergil VOINEAGU, (coordonator), *România în cifre*, Institutul Național de Statistică, 2012, http://www.insse.ro/cms/files/publicatii/Romania%20in%20cifre_%202012.pdf, p. 63, accesat la 13 iunie 2013.

39 *Ibidem*, pp. 115-116.

BIBLIOGRAFIE:

1.*** „Studiu: România ar putea miza pe grâu în 2013”, *Agroinfo*, 14.02.2013, <http://www.agroinfo.ro/economic/piata-agricola/vegetal/grau/studiu-romania-ar-putea-miza-pe-grau-in-2013>

2.*** *Cantitatea zilnică estimată de nutrienți – CZE*, <http://www.unilever.ro/marcilenoastre/alimentatie/cze>

3.*** *Comment nourrir le monde en 2050, FAO Report*, http://www.fao.org/fileadmin/templates/wsfs/docs/Issues_papers/Issues_papers_FR/Comment_nourrir_le_monde_en_2050.pdf

4.*** *Crise alimentaire mondiale*, <http://www.vedura.fr/social/alimentation/crise-alimentaire-mondiale>

5.*** *Déclaration universelle des droits de l'homme*, ONU, art. 25.

6.*** *FAO: pour nourrir la planète, il est nécessaire de réduire les déchets alimentaires*, Centre d'actualité de l'ONU, <http://www.un.org/apps/newsFr/storyF.asp?NewsID=25228&Cr=FAO&Cr1#.UVVY6jfKU3A>

7.***, *Fiche de données sur la population mondiale 2012*, Population Reference Bureau, http://www.prb.org/pdf12/2012-population-data-sheet_french.pdf

8.***, *Nourrir le monde - diagnostic global*, http://www.resogm.org/IMG/pdf/I._Nourrir_le_Monde_diagnostic_global.pdf

9.*** *World Investment Report 2009, Transnational Corporations, Agricultural Production and Development*, Conférence des Nations Unies sur le commerce et le développement (CNUCED), New York/

Genève, 2009.

10. BEFU, Daniel, „Dosar RL. Un milion de hectare din cele mai bune soluri ale țării, echivalentul a trei județe, sunt deținute deja de străini”, *România Liberă*, 26 martie 2013, <http://www.romanalibera.ro/exclusiv-rl/dezbateri/dosar-rl-un-milion-de-hectare-din-cele-mai-bune-soluri-ale-tarii-echivalentul-a-trei-judete-sunt-detinute-deja-de-straini-297141.html>

11. BLAISE, Mao, Comment sortir de la crise alimentaire mondiale, 24 februarie 2009, <http://www.geo.fr/environnement/actualite-durable/crise-alimentaire-28507>

12. *** „De la nourriture pour manger ou pour jeter?”, *Pressenza International Press Agency*, 4 janvier 2013, <http://www.pressenza.com/fr/2013/01/de-la-nourriture-pour-manger-ou-pour-jeter>

13. DUȚU, Petre, Fenomene diverse cu impact asupra stabilității și securității locale, regionale și internaționale, București, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2012.

14. *** „Estimări FAO: În 2013 vom avea o recoltă mondială de grâu de 690 milioane de tone”, *AgroInfo*, 8 martie 2013, <http://www.agroinfo.ro/vegetal/grau/estimari-fao-in-2013-vom-avea-o-recolta-mondiala-de-grau-de-690-milioane-de-tone>

15. GRENADE, François, „Le concept de souveraineté alimentaire à la lumière de la problématique du Niger”, Mémoire présenté en vue de l’obtention du grade de master en sciences de la population et du développement à finalité spécialisée en développement Nord – Sud, Institut de Sciences Humaines et Sociales, Université de Liège, 2010, http://api.ning.com/files/NkYbRUanbvOG06*skLr4QLWXAiLIzdgaDym656ZI3E4ERkddSK6sHjFM*hwgqJ4ehSoLOSCNbfy9h-4cIIngH*ulvKi2iphx/

16. GUYOMARD, Hervé, „Nourrir la planète de façon durable est possible, à condition que...”,

Dossier I Forces et faiblesses des politiques agricoles, Politique étrangère, 2/2009, http://ec.europa.eu/food/food/biotechnology/reports_studies/docs/France_politique_etrangere_en.pdf

17. *** „L’état de l’insécurité alimentaire dans le monde”, Résumé 2012, FAO, <http://www.fao.org/docrep/016/i2845f/i2845f00.pdf>

18. LOSSON, Christian, „Les pistes des ONG pour sortir de la crise alimentaire mondiale”, *Liberation*, 3 juin 2008, <http://www.liberation.fr/economie/010182296-les-pistes-des-ong-pour-sortir-de-la-crise-alimentaire-mondiale>

19. MARIN Mircea, „Subvențiile agricole – o viziune la nivel global”, *Agrointeligenta*, 29.04.2013, <http://www.agrointel.ro/7699/subventiile-agricole-o-viziune-la-nivel-global>

20. RABONTU, Cecilia Irina; NICULESCU, George, „Criza alimentară și posibilele repercusiuni asupra României”, *Analele Universității „Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu, Seria Economie*, Nr. 2/2011

21. SCHUTTER, Olivier De, Rapport du Rapporteur spécial sur le droit à l’alimentation, <http://www.srfood.org/index.php/fr>

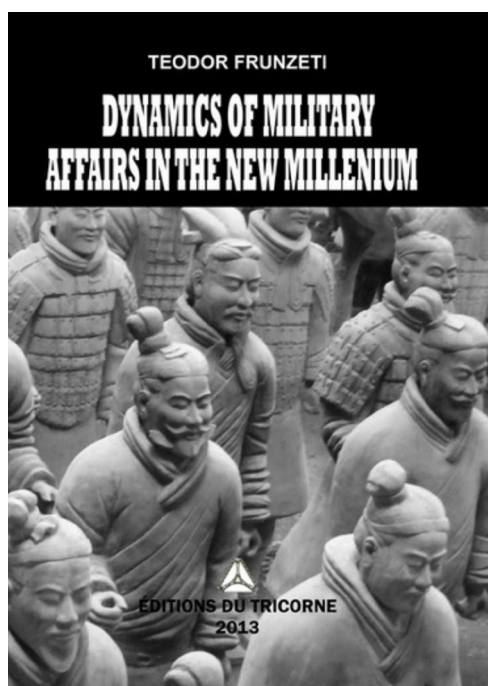
22. THURAIRAJOO Ramanathan, „Quelle quantité est suffisante?”, *Think, eat, save*, <http://www.thinkeatsave.org/fr/index.php/how-much-is-enough>

23. VOINEAGU, Vergil (coordonator), *România în cifre*, Institutul Național de Statistică, 2012, http://www.insse.ro/cms/files/publicatii/Romania%20in%20cifre_%202012.pdf

24. WOLF, Ester; BAUMANN, Miges, Solutions pour sortir de la crise alimentaire, collection Repères no. 2/2008. http://www.painpourleprochain.ch/fileadmin/francais/Politique_developpement/Reperes%20et%20publications/Reperes_2_2008_bs_resolution.pdf

DINAMICA AFACERILOR MILITARE ÎN NOUL MILENIU (DYNAMICS OF MILITARY AFFAIRS IN THE NEW MILLENNIUM)

*Cristina BOGZEANU**

Volumul „Dynamics of Military Affairs in the New Millennium” („Dinamica Afacerilor Militare în Noul Mileniu”) a fost publicat la finele anului 2013, sub emblema Éditions du Tricorne, Geneva, Elveția, în limba engleză. Lucrarea a fost elaborată în cadrul proiectului „Competența epistemică a comandanților militari. Dezvoltări teoretice și experimentale către autoinstruire și învățare pe tot parcursul vieții”¹.

Publicația pe care o aducem în atenția cititorilor revistei Impact Strategic este semnată de Teodor Frunzeti. În cele 300 de pagini ale lucrării, este construită viziunea de ansamblu asupra afacerilor militare a unui militar de carieră și a unui profesor

experimentat în domeniul geopoliticii, al securității internaționale, relațiilor internaționale și, nu în ultimul rând, în științe militare.

Abordarea problematicii dinamicii afacerilor militare la început de secol XXI este structurată pe trei secțiuni centrale, precedate de un capitol introductiv care prezintă relațiile complexe dintre caracteristicile mediului internațional de securitate și tipologia conflictelor contemporane. Întregul demers este fundamentat pe o ipoteză extrasă din lucrarea lui Carl von Clausewitz – „Despre război” – conform căruia fiecărei perioade îi este specific un anumit tip de război, caracterizat de restricții și percepții distincte de cele ale altor perioade, ceea ce face necesar ca fiecărei confruntări să îi corespundă o teorie caracteristică². Astfel, în viziunea autorului, caracterul predominant asimetric și neconvențional al conflictelor contemporane este favorizat și potențat de evoluțiile generale în planul securității, la nivel mondial.

Prima secțiune a volumului – „Mișcări tectonice în mediul internațional de securitate în prezent” – abordează aspecte de maximă actualitate în ceea ce privește schimbările ce s-au petrecut la nivelul caracteristicilor mediului internațional de securitate, în special după criza economică și financiară mondială (2007).

Totuși, argumentarea are ca punct de plecare ideea că amplitudinea și semnificațiile transformărilor curente în acest plan nu pot fi comparate decât cu cele din perioada ce a urmat finalului celui de-al Doilea Război Mondial. Această parte a analizei este construită plecând de la premisa că, după șocul

* *Cristina BOGZEANU este asistent cercetare științifică în cadrul Centrului de Studii Strategice de Apărare și Securitate din Universitatea Națională de Apărare „Carol I”. E-mail: bogzeanu.cristina@unap.ro*

strategic al crizei economice și financiare globale, problemele legate de securitate și relații internaționale sunt gândite în mod preponderent realist, prin comparație cu perioada anterioară, caracterizată printr-o retorică mai degrabă idealistă. În acest sens, argumentarea este dezvoltată pe două direcții majore de cercetare. Prima dintre ele este reprezentată de o abordare fenomenologică, în cadrul căreia este cercetat modul în care se materializează viziunea realistă asupra afacerilor internaționale (cooperare vs. echilibrul de putere, semnificațiile „primăverii arabe”, cursa pentru resurse, recrudescența naționalismelor). Cea de-a doua direcție majoră de cercetare presupune un studiu asupra evoluției în termeni de putere a unor actori majori – China, Rusia, SUA, dar și NATO și UE.

Secțiunea a II-a a volumului, intitulată „O abordare teoretică a crizelor și conflictelor internaționale”, este dedicată analizei celor două concepte menționate. Schimbările din planul caracteristicilor mediului internațional de securitate influențează într-o măsură considerabilă crizele internaționale, în ceea ce privește natura și cauzalitatea acestora. Mai mult, existența unor modificări în tipologia crizelor și conflictelor contemporane implică și modalități specifice de abordare a acestora în mod optim. În acest sens, conceptul „abordare cuprinzătoare” în managementul crizelor, dar și modul în care acesta este implementat în viziunea SUA, a NATO și a UE ocupă un loc central în economia acestei părți a volumului.

Astfel, analiza teoretică asupra crizelor și conflictelor contemporane face trecerea de la studiul asupra dinamicii mediului internațional de securitate către cercetarea dinamicii afacerilor militare. În capitolul ce încheie cea de-a doua secțiune a volumului, autorul se dedică examinării rolului pe

care puterea militară îl are în asigurarea securității internaționale, aceasta constituind, în prezent, doar o parte a soluțiilor pentru crizele pe care lumea le traversează.

Cea din urmă secțiune a volumului este dedicată dinamicii afacerilor militare, abordarea acestui subiect fiind realizată pe principiul „de la general spre particular”. Astfel, autorul deschide analiza printr-o argumentare a caracterului universal al științelor militare, continuând prin a releva caracteristici ale artei militare contemporane. În acest sens, se fac referiri la începutul unei noi etape în Revoluția în Afacerile Militare, reflectate în plan strategic, operațional și tactic. Este evidențiată, de asemenea, și legătura dintre societatea globalizată și schimbările petrecute la nivelul dimensiunilor spațiale și temporale ale acțiunilor militare, precum și pronunțatul caracter neconvențional al acestora.

Per ansamblu, în „Dinamica Afacerilor Militare în Noul Mileniu”, autorul reușește să releve interdependențele complexe între dinamica mediului internațional de securitate și cea a afacerilor militare. În aceasta rezidă și plus valoarea lucrării pe care o aducem în atenția dumneavoastră, acesta constituindu-se într-un instrument util în înțelegerea mecanismelor care se află la baza evoluțiilor complexe și uneori aparent paradoxale în domeniile abordate.

NOTE:

1 Proiectul este finanțat de Consiliul Național al Cercetării Științifice, CNCS – UEFISCDI, numărul proiectului PN-II-ID-PCE-2011-3-0849.

2 Carl von CLAUSEWITZ, *On War*, Princeton University Press, Reprint Edition, New Jersey, 1989, p. 593.

CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ INTERNAȚIONALĂ STRATEGII XXI

cu tema

„Complexitatea și dinamismul mediului de securitate”
21 - 22 noiembrie 2013

Centrul de Studii Strategice de Securitate și Apărare din Universitatea Națională de Apărare „Carol I” a organizat, în zilele de 21-22 noiembrie 2013, la sediul Universității, a XII-a ediție a Conferinței științifice internaționale STRATEGII XXI. Pentru consolidarea tradiției organizării acestui tip de manifestare științifică, tema a fost, și în acest an „Complexitatea și dinamismul mediului de securitate”. Evoluțiile în domeniul abordat au făcut însă necesară o reorganizare a secțiunilor, astfel: Secțiunea I – *Actori statali și non-statali în configurarea relațiilor de putere ale secolului XXI*; Secțiunea a II-a – *Transformarea securității*; Secțiunea a III-a – *Evoluții în teoria și practica strategică*; Secțiunea a IV-a – *Modernizarea organizației militare* și Secțiunea a V-a – *Confruntarea cibernetică*.

Ca o primă concluzie rezultată în urma desfășurării acestei activități, remarcăm creșterea calitativă a lucrărilor, datorată activității de evaluare mai exigentă decât în anii precedenți. Comitetul științific internațional a reunit specialiști din România, Ungaria, Republica Cehă, Polonia, Grecia și Bulgaria, dar și de la instituții internaționale, precum Consiliul de Securitate al ONU (Comitetul 1540) și Uniunea Europeană. În urma evaluării științifice realizate conform principiului *double peer-review*, au fost acceptate 74 de comunicări ce au fost publicate în două volume în limba română și într-un volum în limba engleză (indexat ProQuest) care le-au fost oferite participanților în format electronic.

O altă concluzie privește lărga deschidere a lucrărilor conferinței către mediul academic

național și internațional. Astfel, la activitate au participat experți din țară și de peste hotare, din Ungaria și Republica Cehă. Delegația din Ungaria a fost formată din dr. Péter TÁLAS, directorul Centrului pentru Studii Strategice și de Apărare din Universitatea Națională de Servicii Publice (Budapesta) și dl. Tamás CSIKI, asistent de cercetare în cadrul Institutului pentru Studii Strategice și de Apărare din aceeași universitate. În a doua zi, s-a semnat o Scrisoare de intenție în vederea extinderii și consolidării colaborării cu partenerul ungar în domeniul cercetării. Delegația cehă a fost formată din gl. bg. (r.) ing. František MIČÁNEK, directorul Centrului pentru Studii Strategice Militare și de Securitate din Universitatea de Apărare (Brno) și Lukáš DYČKA, lector în cadrul aceleiași universități. De asemenea, au fost reprezentate și două instituții internaționale: Comitetul 1540 al ONU (dr. Dana PERKINS) și Centrul pentru Controlul Democratic al Forțelor Armate de la Geneva (Teodora FUIOR).

În ceea ce privește participanții români, aceștia au reprezentat atât instituții ale administrației centrale (Administrația Prezidențială, Ministerul Apărării Naționale, Ministerul Administrației și Internelor, Serviciul Român de Informații), cât și mediul academic militar (Universitatea Națională de Apărare „Carol I”, Academia Tehnică Militară, Academia Națională de Informații, Colegiul Național de Apărare) și civil (Universitatea București, Școala Națională de Studii Politice și Administrative, Academia de Studii Economice, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj, Universitatea Europei de Sud-Est „Lumina”, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, Universitatea „Titu Maiorescu”, Institutul Diplomatic Român, Centrul de Prevenire a Conflictelor & Early Warning, Societatea Științifică Română de Cercetări Interdisciplinare, Academia Oamenilor de Știință din România).

Referitor la dezbaterile științifice, se poate concluziona că, în acest an, au predominat discuțiile de calitate pe teme propuse de participanți prin comunicările prezentate: contextul geopolitic; relațiile de putere; conflictele înghețate; constanță și schimbare în mediul internațional de securitate; vulnerabilități, riscuri, pericole, amenințări; aspecte noi în menținerea păcii și construcția păcii; rolul organizațiilor de securitate în relațiile internaționale ale secolului al XXI-lea; dezarmarea nucleară și fenomenul de proliferare sub toate aspectele sale; terorismul și acțiunea violentă nelegitimă; dimensiunile securității; cultura și acțiunea strategice; politica privind dezvoltarea și utilizarea în comun a capabilităților militare; dinamica transformării organizației militare; rolul și implicațiile utilizării companiilor private de securitate în contextul conflictelor interstatale; riscuri, amenințări și vulnerabilități cibernetice.

ACTIVITĂȚI ALE CENTRULUI DE STUDII STRATEGICE DE APĂRARE ȘI SECURITATE

OCTOMBRIE - DECEMBRIE 2013

În perioada analizată, colectivul de cercetare al Centrului de Studii Strategice de Apărare și Securitate a publicat o serie de studii: „Evoluția relației NATO-UE față de determinarea polilor de putere”, autor Cristina BOGZEANU; „Determinări ale crizei economico-financiare globale asupra securității statelor membre ale Alianței Nord-Atlantice”, autor dr. Cristian Băhnăreanu; „Apărarea națională, între viziune și realitate, la început de mileniu”, autori dr. Petre Duțu, dr. Alexandra Sarcinschi, Cristina Bogzeanu; „Securitatea și apărarea țării în contextul amenințărilor teroriste”, autori dr. Mirela Atanasiu, dr. Filofteia Repez și „Managementul situațiilor de criză și prevenirea conflictelor armate”, autor dr. Petre Duțu.

Tot în această perioadă, a fost organizată cea mai amplă activitate științifică a CSSAS, Conferința științifică internațională *STRATEGII XXI* cu tema: *Complexitatea și dinamismul mediului de securitate*, care s-a desfășurat în perioada 21-22 noiembrie.

În cadrul conferinței, au susținut comunicări membri din conducerea Universității Naționale de Apărare „Carol I”, Administrația prezidențială, Ministerul Apărării Naționale, Centrul de Studii de Securitate și Strategii Militare, Universitatea de Apărare din Brno (Cehia) și de la Universitatea Națională de Servicii Publice din Budapesta (Ungaria). Alături de aceștia, la activitate au mai prezentat comunicări științifice reprezentanți din Ministerul Afacerilor Interne, Serviciul Român de Informații, institute de cercetare și universități civile din țară.

Principalele aspecte care au fost abordate prin comunicările prezentate sunt cele referitoare la rolul actorilor nonstatali în configurația relațiilor de putere ale secolului XXI, la transformarea securității, a evoluțiilor în teoria și practica strategică, la modernizarea organizației militare și confruntarea cibernetică. Au fost dezbătute aspecte privind noile elemente în evoluția mediului de securitate internațional, echilibrul de putere în contextul evoluțiilor relațiilor internaționale, riscuri și amenințări potențiale pentru mediul de securitate, perspective ale cooperării multinaționale în domeniul apărării. Prezentările au suscitat ample dezbateri în rândul participanților, care au contribuit atât la efortul de înțelegere și cunoaștere, cât și la diseminarea unor idei și opinii constructive.

Pe agenda CSSAS pentru anul 2014 se află organizarea unui seminar științific cu participare internațională și a două ateliere de lucru. Seminarul se va desfășura în data de 27 martie, având ca temă *România – 10 ani de apartenență la NATO. Adaptare și contribuții la modernizarea Alianței*. Cele două ateliere de lucru pe care le avem planificate sunt *Geopolitică și geostrategie românească. Tradiție și modernitate*, în 29 mai și *Tendențe geo-economice post-criză*, în 25 septembrie.

Următoarea ediție a Conferinței științifice internaționale *STRATEGII XXI* cu tema: *Complexitatea și dinamismul mediului de securitate* se va desfășura în perioada 25-26 noiembrie 2014. Persoanele interesate să participe sunt așteptate să se înscrie la această activitate. Informații detaliate vor fi afișate pe site-ul conferinței, la adresa www.strategii21.ro și, respectiv, pe cel al CSSAS, la adresa www.cssas.unap.ro.

Irina TĂTARU

GHID PENTRU AUTORI

Le mulțumim celor interesați să publice în revista științifică bilingvă *Impact strategic* și le supunem atenției, totodată, aspectele pe care trebuie să le aibă în vedere la redactarea articolelor.

DIMENSIUNILE ARTICOLULUI pot varia între minim 6 – maxim 12 pagini (inclusiv notele de subsol, bibliografia și imaginile). Setări pagină: margini 2 cm, format A 4.

Articolul se va scrie cu **font Times New Roman, dimensiune corp 11, spațiere la 1 rând, cu diacritice**; ghilimelele se notează în limba română astfel: „...”. Salvarea se va face ca document Word 2003 (.doc). Titlul fișierului în limba română trebuie să conțină numele autorului și nu se scrie cu diacritice.

STRUCTURA ARTICOLULUI

- Titlul articolului (centrat, scris cu majuscule, bold)
- O succintă prezentare de autor, care să cuprindă următoarele elemente (după caz): grad militar, titlu didactic /cercetare, titlu științific, prenume, nume, funcția deținută la principala afiliere instituțională, în cazul doctoranzilor – domeniul cercetării, universitatea–, orașul, țara de reședință, e-mail.
- Un rezumat relevant, de circa 150 de cuvinte (caractere italice)
- 6 - 8 cuvinte-cheie (caractere italice)
- Introducere / Considerații preliminare
- Două-patru capitole, eventual sub-capitole
- Concluzii
- Tabelele / graficele / imaginile se trimit și separat, în format .jpeg / png. / .tiff. Dedesubt se scrie, „*Tabelul / Figura nr. 1: titlu*”, menționându-se sursa (dacă este cazul) într-o notă de subsol.
- NOTE DE SUBSOL: toate sursele bibliografice citate se indică în limba în care au fost consultate; (prenume, nume autor) (la notele de subsol se indică și nr. paginii/-lor).

Exemplu de carte: Joshua S. GOLDSTEIN, Jon C. PEVENHOUSE, *Relații internaționale*, Iași, Editura Polirom, 2007, pp. 37 - 45.

Exemplu de articol: Teodor FRUNZETI, „Cunoașterea comună și cunoașterea științifică în știința militară”, în *Impact Strategic* nr. 1/2012, București, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, p. 8.

- **BIBLIOGRAFIE:** se vor menționa toate lucrările studiate. Sursele se ordonează alfabetic, după numele autorului (NUME, prenume autor), și se numerotează.

Exemplu de carte: GOLDSTEIN, Joshua S.; PEVENHOUSE, Jon C., *Relații internaționale*, Iași, Editura Polirom, 2007.

Exemplu de articol: FRUNZETI, Teodor, „Cunoașterea comună și cunoașterea științifică în știința militară” în *Impact Strategic* nr. 1 /2012, București, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”.

Sursele electronice se citează cu link-ul întreg, menționând titlul cărții/articolului (între ghilimele) și numele publicației (la notele de subsol se indică și data la care a fost accesată).

Exemplu: NIELSEN, J.N., „Strategic Shock in North Africa”, in *Grand strategy: the View from Oregon*, disponibil la <http://geopoliticaticus.wordpress.com/2011/03/03/strategic-shock-in-north-africa/>, accesat la 10.03.2013.

CRITERIILE DE SELECȚIE a articolelor sunt următoarele: circumscrierea în aria tematică a revistei: actualitatea politico-militară; tendințe și perspective din domeniile securitate, apărare, geopolitică și geostrategie, relații internaționale, societatea informațională; valoarea conținutului științific; originalitatea; caracterul de noutate - să nu mai fi fost publicat anterior; o bibliografie relevantă, care să cuprindă lucrări de prestigiu și surse recente; limba română și limba engleză să corespundă standardelor academice; adecvarea la normele editoriale adoptate de revistă.

EVALUAREA ȘTIINȚIFICĂ a articolelor se realizează conform procesului *double blind peer review*, de către cadre didactice universitare și cercetători științifici specialiști în domeniul în care se circumscrie

articolul. Identitatea autorilor nu este cunoscută de evaluatori, iar numele evaluatorilor nu este dezvăluit autorilor. Concluziile raportului de evaluare sunt aduse la cunoștința autorilor, ele reprezentând argumentul pentru acceptarea / respingerea articolelor. În urma evaluării, există trei posibilități: a) acceptarea articolului spre publicare ca atare sau cu modificări minore; b) acceptarea articolului spre publicare, cu modificări / completări de substanță sau c) respingerea articolului. Aducem la cunoștința autorilor că, anterior evaluării, articolele sunt supuse unui proces de *analiză antiplagiat* (www.sistemantiplagiat.ro).

TERMENE DE PREDARE: articolele vor fi trimise în format electronic la adresa de e-mail a CSSAS, cssas@unap.ro, până la: 15 decembrie (nr. 1); 15 martie (nr. 2); 15 iunie (nr. 3) și 15 septembrie (nr. 4). **Versiunea în limba engleză** a articolului se predă redacției în termen de 10 zile de la agrearea versiunii finale în limba română. Traducerea în limba engleză (British English sau American English, respectând principiul consecvenței) trebuie să fie completă și corectă, corespunzătoare standardelor academice, întrucât ediția în limba engleză este indexată în prestigioase baze de date internaționale și difuzată comunității științifice internaționale. Citatele din lucrări / documente oficiale (legi, tratate etc.) și din declarațiile existente în limba engleză ale unor personalități trebuie preluate ca atare din original. Ghilimelele se notează în limba română „...”, iar engleză astfel: “...”.

Redacția își rezervă dreptul de a face sau de a solicita autorilor modificări ce se impun pe text.

Nerespectarea acestor instrucțiuni va atrage respingerea articolului.

Materialele nu vor conține informații clasificate. Responsabilitatea privind conținutul articolelor revine în totalitate autorilor, în conformitate cu *Legea nr. 206 din 27 mai 2004 privind buna conduită în cercetarea științifică, dezvoltarea tehnologică și inovare*. Articolele publicate sunt supuse legii copyright. Toate drepturile sunt rezervate Universității Naționale de Apărare „Carol I”, indiferent dacă se are în vedere întregul material sau o parte a acestuia, în special drepturile privind traducerea, retipărirea, reutilizarea ilustrațiilor, citatele, difuzarea prin mass-media, reproducerea pe microfilme sau orice alt mod și stocarea în baze de date. Sunt autorizate orice reproduceri, fără perceperea taxelor aferente, dacă este precizată sursa. ***Trimiterea articolului către redacție presupune acordul autorului în privința celor expuse mai sus.***

Pentru mai multe detalii despre publicație, puteți accesa site-ul nostru, <http://impactstrategic.unap.ro/index.html>, sau puteți contacta redacția la adresa e-mail: impactstrategic@unap.ro.

EDITURA UNIVERSITĂȚII NAȚIONALE DE APĂRARE “CAROL I”

Redactor șef: Laura-Mihaela MÎNDRICAN
Tehnoredactor: Elena PLEȘANU
Corectori: Mariana MOLDOVEANU
Mariana ROȘCA
Carmen IRIMIA

Lucrarea conține 112 pagini

Tipografia Universității Naționale de Apărare “Carol I”

Șoseaua Panduri, nr. 68-72, sector 5, București

e-mail editura@unap.ro

Tel: 021/319.40.80/453

Fax: 021/319.59.69